

**İBN EBÜ'L-İSBA'IN ARAP DİLİ
VE EDEBİYATINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ**

Niyazi BOLU

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2019

**İBN EBÜ'L-İSBA'IN ARAP DİLİ VE EDEBİYATINDAKİ
YERİ VE ÖNEMİ**

Niyazi BOLU

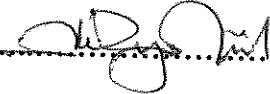
**T.C
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Eskişehir
2019**

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Niyazi BOLU tarafından hazırlanan “İbn Ebi'l-İsba'nın Arap Dili ve Edebiyatındaki Yeri ve Önemi” başlıklı bu çalışma .././2019 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. Ali Rıza GÜL

(Danışman)

Üye
Prof. Dr. Dursun HAZER

Üye
Doç. Dr. İlhami GÜNAY

ONAY

../ ./ 2019

Prof. Dr. Mesut ERŞAN

Enstitü Müdürü

...../...../...

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin/projenin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Niyazi BOLU

ÖZET

İBN EBÜ'L-İSBA'IN ARAP DİLİ VE EDEBİYATINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

BOLU, Niyazi

Yüksek Lisans-2019

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ali Rıza GÜL

Bu çalışma Arap Dili ve Belagati alanında tanınmış İbn Ebü'l-İsba'nın hayatının, belagat anlayışının, şiir tenkidinin ve kendisinin bulduğunu iddia ettiği bazı edebi kavramların incelenmesini amaçlamaktadır. Çalışma giriş, iki ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde araştırmanın amacı, önemi ve yöntemi belirtilmiş, konuyla ilgili literatür değerlendirilmesi yapılmıştır. Birinci bölümde İbn Ebü'l-İsba'nın yaşadığı dönem, hayatı ve eserleri incelenmiş, adı, künyesi, doğum tarihi, yapmış olduğu yolculuklar ve ölümü ile ilgili bilgiler tespit edilmiş. Ayrıca Ebü'l-İsba'nın kültürel görüşleri, şairliği ve birkaç alanda yazmış olduğu eserleri ile ilmi çalışmaları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise Ebü'l-İsba'nın belagat alanında yazmış olduğu iki önemli eseri olan *Bedü'l-Kur'ân* ve *Tahrîrü't-Tahbîr*'de yer verdiği ve kendi buluşu olduğunu iddia ettiği yaklaşık 20 tane edebi kavram ele alınmıştır. Özellikle kendisinin ihdas ettiği edebi kavramların daha sonraki Arap Dili kaynaklarında kullanılıp kullanılmadığı belirtilmeye çalışılmıştır. Sonuç bölümünde de ilk iki bölümde ulaşılan bilgiler yeniden değerlendirilerek İbn Ebü'l-İsba'nın Arap Edebiyatına ilişkin teorisi kısaca ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: İbn Ebü'l-İsba', Belagat terimleri, tebcîd, teslîm, infisâl.

ABSTRACT

THE POSITION AND THE SIGNIFICANCE OF IBN IBN EBU'L-ISBA IN THE ARABIC LANGUAGE AND ITS LITERATURE

BOLU, Niyazi

Master Degree-2019

Department of Basic Islamic Sciences

Supervisor: Professor Dr. Ali Rıza GÜL

This study aims to analyse the life, understanding of belagha-arabic rhetoric, poem criticism and some literary concepts of Ibn Ebu'l-Isba famed in the field of Arabic language and rhetoric. The study consists of introduction, two main sections and conclusion.

The research's goal, importance, process and literary evaluation about the topic are explained in entry section; In first part; Ibn Ebu'l-Isba's name, personal records, birth and some his travels which are thought to have been done and his death are mentioned. In addition, the cultural views, poetry and works written by him in a few fields and his scientific studies were emphasized. In the second part; 20 literary concepts which he claims to be his own invention in his two important Works in the field of rhetoric; *Bediu'l Kur'an* and *Tahrirü't Tahbir* are discussed. Especially it was taken into consideration whether the literary concepts he found were used in later Arabic sources. And the results obtained from the researches and evaluations were included in conclusion part.

Keywords: Ibn Ebu'l Isba, terms of Belagha, tebdic, teslimi, infisâl.

ÖNSÖZ

Arap edebiyatındaki belâgat çalışmaları İslam öncesinde edebî tenkit ve şiir şeklinde ortaya çıkmıştır. İslâm döneminde de aynı çizgi sürdürülmüş, Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzına ilişkin izahlar vesilesiyle belagat faaliyetleri daha da artmıştır. İslamiyet'ten önce şifahi olarak süre gelen edebi tenkitler, Abbasilerin ilk yıllarında yazılı bir hal almaya başlamıştır. Sibeveyh, daha çok nahiv alanında bilirse de Arap Dili ve Belagati alanında da yazılı olarak ortaya koyduğu '*el-Kitâb*' adlı eseriyle bu alanda öncü sayılmaktadır. Daha sonraları belagat, nahiv alanından ayrılmış ve müstakil bir ilim halini almıştır. Zamanla bir çok alim tarafından geliştirilen Arap Dili ve Belagati, Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî ile zirvesine ulaşmıştır. Sekkâkî'den sonra ise çoğu alanda olduğu gibi Arap Dili ve Belagatinde de bir duraklama ve tekrar sürecine girildiğini söylemek mümkündür. Bu çalışma Arap Dili ve Belagatinin zirvesini yaşadığı bir dönemde yaşayan Mısırlı Şair İbn Ebü'l-İsba'ın bu alana yapmış olduğu katkıları hedeflemiştir.

Tezin hazırlanması, genel çerçevesinin belirlenmesi ve son halinin almasında değerli katkılarını esirgemeyen, öneri, fikir ve eleştirileriyle her daim beni destekleyen çok kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Ali Rıza GÜL'e en içten teşekkürlerimi arz ederim.

Niyazi BOLU

İstanbul-2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ	vii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
II. Araştırmanın Yöntemi	1
III. Literatür çalışması.....	2

1. BÖLÜM

YAŞADIĞI DÖNEMİ, HAYATI VE ESERLERİ

1.1. YAŞADIĞI DÖNEM	3
1.1.1. Siyasi Hayat	3
1.1.2. Sosyal ve Dini Hayat	6
1.1.3. Kültürel ve İlmî Hayat	8
1.2.HAYATI.....	9
1.2.1. Adı	9
1.2.2.Künyesi	10
1.2.3. Doğumu	10
1.2.4. Yolculukları	12
1.2.5. Vefatı	13
1.2.6. İlmî ve Kültürel Kişiliği.....	14
1.2.7. Şair Kişiliği	15
1.3. ESERLERİ	22
1.3.1. Basılı Kitapları	23
1.3.1.1. <i>Tâhrîrüt-Tahbîr fî Sınâati 'ş-Şi'ri ve 'n-Nesr ve Beyân-i İ'câzi 'l-Kur 'ân</i>	23
1.3.1.2. <i>Bedîu'l-Kur 'ân</i>	24
1.3.1.3. <i>el-Havâturu's-Sevânih fî Esrâri 'l-Fevâtih</i>	25
1.3.2. El Yazması Kitapları.....	26
1.3.2.1. <i>Beyânü 'l-Burhân fî İ'câzi 'l-Ku'rân</i>	26
1.3.2.2. <i>el-Muhtârât</i>	27
1.3.3. Kaybolan Eserleri	27
1.3.3.1. <i>Dürerü 'l-Emsâl</i>	27
1.3.3.2. <i>el-Mîzân fî 't-Tercîh beyne Kelâmi Kudâme ve Husûmih</i>	28
1.3.3.3. <i>eş-Şâfiye fî İlmi 'l-Kâfiye</i>	28
1.3.3.4. <i>Sihâhü 'l-Medâih</i>	28
1.3.3.5. <i>el-Kêfile bi Te `vîl-i Tilke Aşaratin Kamile</i>	28
1.3.3.6. <i>el-Kevâkibü 'd-Dürriyye fî Nazmi 'l-Kavâidi 'd-Dîniyye</i>	29
1.3.3.7. <i>el-Unvân fî Ma `rifeti 'l-Evzân</i>	29

2. BÖLÜM

İBN EBÜ'L-İSBA' TARAFINDAN BULUNAN BELAGAT KAVRAMLARI

2.1. TEDBÎC (التدبيح).....	30
2.1.1. Sözlük anlamı:	30
2.1.2. Terim anlamı:.....	30
2.2. İKTİDÂR/TASARRUF (الإقتدار/التصرف).....	33
2.2.1. Sözlük anlamı:	33
2.2.2. Terim anlamı:.....	34
2.3. İSTİKSÂ' (الإستقصاء).....	35
2.3.1. Sözlük anlamı:	35
2.3.2. Terim anlamı:.....	35
2.4. el-İSCÂL BA'DE'L-MUĞÂLATA (الإسجال بعد المغالطة).....	39
2.4.1. Sözlük anlamı:	39
2.4.2. Terim anlamı:.....	39
2.5. İFTİNÂN (الإفتنان)	41
2.5.1. Sözlük anlamı:	41
2.5.2. Terim anlamı:.....	41
2.6. el-HAYDE VE'L-İNTİKÂL (الحيدة و الانتقال).....	44
2.6.1. Sözlük anlamı:	44
2.6.2. Terim anlamı:.....	45
2.7. TESLÎM (التسليم).....	46
2.7.1. Sözlük anlamı:	46
2.7.2. Terim anlamı:.....	46
2.8. İZÂH (الإيضاح)	47
2.8.1. Sözlük anlamı:	47
2.8.2. Terim anlamı:.....	48
2.9. İNFİSÂL (الانفصال).....	50
2.9.1. Sözlük anlamı:	50
2.9.2. Terim anlamı:.....	50
2.10. TEŞKÎK (التشكيك)	52
2.10.1. Sözlük anlamı:	52
2.10.2. Terim anlamı:.....	53
2.11. TENDÎR (التقدير).....	55
2.11.1. Sözlük anlamı:	55
2.11.2. Terim anlamı:.....	55
2.12. TEMZÎC (التمزيح)	57
2.12.1. Sözlük anlamı:	57
2.12.2. Terim anlamı:.....	57
2.13. HASRU'L-CÜZ'Î VE İLHÂKUHU Bİ'L-KÜLLÎ (حصر الجزئي و إلحاقه بالكلي)	60
2.13.1. Terim anlamı:.....	60
2.14. UNVÂN (العنوان)	62

2.14.1. Sözlük anlamı:	62
2.14.2. Terim anlamı:.....	62
2.15. ŞEMÂTE (الشماتة).....	66
2.15.1. Sözlük anlamı:	66
2.15.2. Terim anlamı:.....	66
2.16. FERÂÏD (الفرائد)	68
2.16.1. Sözlük anlamı:	68
2.16.2. Terim anlamı:.....	68
2.17. el-HECÂ FÎ MA‘RIZÎ‘L-MEDH (الهجاء في معرض المدح).....	70
2.17.1. Terim anlamı:.....	70
2.18. NEZÂHET (النزاهة)	72
2.18.1. Sözlük anlamı:	72
2.18.2. Terim anlamı:.....	72
2.19. el-KAVL BÎ‘L-MÛCEB (القول بالموجب)	75
2.19.1. Terim anlamı:.....	75
2.20. HÛSNÛ‘L-HÂTÎME (حسن الخاتمة).....	76
2.20.1. Terim anlamı:.....	76
SONUÇ	78
KAYNAKÇA	80

KISALTMALAR

b.	: İbn, bin
sav.	: Sallallahü aleyhi ve sellem
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
nşr.	: Neşreden
nr.	: Numara
ra.	: Radıyallahu anh
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
y.y.	: Yayıncı bilinmiyor
thk.	: Tahkik eden
t.s.	: Tarihsiz

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Amacı

İbn Ebü'l-İsba' hakkında Türkiye'de yapılmış yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Onunla ilgili kaynaklarda yer alan bilgiler ise kısıtlıdır. Bundan dolayı çalışmamızın bu alana mütevazı bir katkısının olacağı kanaatindeyiz.

İbn Ebü'l-İsba' (ö. 654/1256) H. 589 yılında Mısır'da dünyaya gelmiştir. Döneminin önde gelen âlimlerinden hadis, tefsir, fıkıh, dil, belagat ve şiir dersleri almıştır. Hayatının büyük bir kısmını Eyyubi Devleti zamanında geçirmiş ve bu süreçte devlet adamlarının çok az bir kısmı ile yakın ilişkilerde bulunmuştur. Belagat ve şiir alanında eserler vermesinin yanında, tefsir alanında da küçük çaplı çalışmaları olmuştur. Biz bu araştırmamızda, İbn Ebü'l-İsba'ın kendi geliştirdiği yaklaşık yirmi kadar edebi sanat kavramını ele alıp inceleyeceğiz. Bu kavramların daha önce başkaları tarafından kullanılıp kullanılmadığını, kendisinden önceki belagat kitaplarına bakarak tespit etmeye çalışacağız. Ayrıca bu kavramların daha sonraki ıstılah kitaplarında yer alıp almadığını açığa kavuşturmaya çalışacağız. Bununla birlikte yine onun edebiyatla ilgili eleştirilerini ortaya koyacak ve bu alanda edebiyata katkılarını da ele alacağız.

Bu çalışmamızda Mısırlı şair İbn Ebü'l-İsba'ın belagat alanında yaptığı çalışmaların değerini ortaya koyacağız. Bunun sonucunda onun Arap Dili ve Edebiyatındaki etkisini ve katkılarını görmüş olacağız. Bu alanda geliştirdiği kavramların ne kadar kullanıldığına ulaşacağız. Ayrıca onun belagat alanında yaptığı edebi eleştirilerinin etkisini, çevresine ve kendinden sonrakilere nasıl bir iz bıraktığını göreceğiz.

II. Araştırmanın Yöntemi

Tezimiz, giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Çalışmada tarama yoluyla veri toplama, analiz ve değerlendirme yöntemleri uygulanacaktır.

Giriş bölümünde araştırmanın amacı, önemi, yöntemi ve literatür çalışması yapılmıştır.

Birinci bölümde İbn Ebü'l-İsba'ın yaşadığı döneme, adına, künyesine, doğumuna, yapmış olduğu kanısına varılan bazı yolculuklarına, ölümüne, kültürel

görüşlerine, şair kişiliğine, birkaç alanda yazmış olduğu eserlerine ve ilmi çalışmalarına yer veren birçok kaynak incelenip tasnif edilmiş ve analiz edilerek birtakım değerlendirmelerde bulunulmuştur.

İkinci bölümde ise, Ebü'l-İsba'nın belagat alanında yazmış olduğu iki önemli eseri olan *Bedü'l-Kur'ân* ve *Tahrîrü't-Tahbîr* kitaplarında yer verdiği ve kendi buluşu olduğunu iddia ettiği yaklaşık yirmi tane edebi kavramın tasnifi yapılarak analiz edilmiş, özellikle kendisinden sonraki Arap Dili kaynaklarında kullanılıp kullanılmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde yapılan inceleme ve değerlendirmelerden elde edilen sonuçlara yer verilmiştir.

III. Literatür çalışması

İbn Ebü'l-İsba' hakkında yazılmış, geniş çaplı müstakil bir eser yoktur. Ancak onun edebi eleştiri yönünü inceleyen birkaç çalışma vardır. Bu çalışmaların kaynakça kısmından yararlanılmıştır. Bununla birlikte onun edebi kişiliğini ve gücünü ortaya koymak için kendi eserlerinden istifade edinilmiştir. Yine kendisinden sonra gelen bazı dil ve belagat âlimlerinin onun ortaya koyduğu kavramları içeren çalışmaları tespit edilmiş ve bunlardan yararlanılmıştır. Ayrıca belagat alanındaki temel kitaplara bakılarak, İbn Ebü'l-İsba'nın edebi görüşleri ve edebi kavramları incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YAŞADIĞI DÖNEMİ, HAYATI VE ESERLERİ

Bu bölümde İbn Ebül-İsba'ın yaşadığı dönemin siyasi, sosyal, dini, kültürel ve ilmi yapısı ile hayatı ve eserleri, biyografisinin yer alan kitaplarda incelenmeye çalışıldı. Ancak kendisinin bu kitaplardaki biyografisi kısa ve sade olup, içerisinde kendi hayatına ve yaşadıklarına dair pek fazla detay geçmemektedir. Bu kitapların büyük bir kısmı sadece adına, soyadına, bazı şiirlerine ve kitaplarına yer vermekle yetinmiştir. Bu nedenle ulaşılabilen tüm kaynaklar değerlendirilerek bazı sonuçlar çıkarılmaya ve neticeye varılmaya çalışıldı. Eleştiri yönünü öne çıkarma ve açıklamalar yapma suretiyle, hayatına dair kişiliğinin genel profilini yansıtabilecek bazı şiirlerinden belli kesitler alındı.

1.1. YAŞADIĞI DÖNEM

1.1.1. Siyasi Hayat

İbn Ebül-İsba' (d. 585/1189, ö. 654/1256) hayatının büyük bir çoğunluğunu Eyyûbi Devleti döneminde yaşamıştır; geri kalan çok az bir kısmını (altı senesini) ise Memlûkler zamanında geçirmiştir. Mısır'a 1172-1250 yılları arasında hükmeden Eyyubi Devleti'nde hükümdarlık babadan oğula geçmekteydi. Selâhaddin Eyyûbî (ö. 589/1193), saltanatı 1176 yılında Abbasî halifesinden almış, o ve onun çocukları hükümdarlığın sonuna kadar 'Sultan' olarak lakap almıştır. Sultan Selâhaddin Eyyûbî, Dımaşk'ı Nureddin Mahmut¹ (ö. 569/1174)'tan aldıktan sonra Dımaşk halkı, Selâhaddin Eyyûbî'yi hoş karşılamıştır. Bunun üzerine Selâhaddin Eyyûbî de Dımaşk halkını dirhem ve dinarlarla mükâfatlandırmıştır. Böylece Dımaşk'a herhangi bir engel olmaksızın rahatça girmiştir.²

O dönemde Dımaşk'ta bunlar yaşanırken Mısır ise Haçlıların ve Mısır'ı işgal etmek için planlar yapan bazı emirlerin kontrolü altındaydı. Bunların yanı sıra Mısır'da bozgunculuk ve sıkıntılar artmış, kaos baş göstermiş ve Eyyûbîler ile

¹ Nureddin Mahmut, 1146-1174 yılları arasında, Dımaşk ve Halep atabeyliği yapmış bir yöneticidir. Bahattin Kök, "Nüreddin Zengî, Mahmud", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33: 259.

² İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1992), 6: 58.

Haçlılar arasında bir savaş baş göstermiştir. Savaşın sonunda Eyyübiler, Haçlılar üzerinde kesin bir zafer elde etmişlerdir.³

Selâhaddin Eyyübî, Mısır'ın işlerini düzene koymaya önem göstermiştir. Bu doğrultuda Mısır'ı düşman baskınlarından güvende tutmak için koruma altına almaya yönelmiştir. Veziri Bahâüddin Karakuş'a, Mukattam dağının zirvesinde batı tarafında koruyucu bir kale yapmasını emretmiştir. Bu kale, onun hükümetine bir merkez ve ordusuna bir kale olmuştur. Yine bu kale sayesinde Fatımilerin ve onların içerdeki guruplarının tehlikesinden korunmuştur. Daha sonra Selahattin el-Eyyubi, çevredeki obaları, varoş bölgeleri, askeri bölgeyi ve Kahire'yi kapsayan bir sur inşasına koyulmuştur.⁴

Selâhaddin Eyyübî, Melik İsmail ölünceye kadar Müslümanların birliği için çalışmaya devam etmiş (1181), saltanatı Halep ve Musul'a kadar uzatmıştır (1183). Böylece Batı Asya'ya hükmeden bir hâkim konumuna gelmiş ve Haçlılar, Selâhaddin Eyyübî'nin doğu, güney ve kuzeydeki birlikleri arasında mahsur kalmıştır.⁵

Haçlılar, Selâhaddin Eyyübî'ye karşı koyamayacaklarını ve helak olacaklarını anlayınca, ondan barış talep etmiştir. Kudüs'ü Selâhaddin Eyyübî'ye teslim edeceklerini ve verecekleri fidye karşılında, malları ve çocuklarıyla birlikte Kudüs'ten çıkacaklarını vadetmişlerdir. Bu fidyenin miktarı, erkeklerde 20, kadınlarda 5 ve çocuklarda 2 dinardı.⁶ Bu barış anlaşmasının imzalanmasının üzerinden bir sene (1187) geçmedi ki, Selâhaddin Eyyübî asıl hedefi olan Haçlıların Kudüs'ten çıkarılması ve Müslümanların birlik ve beraberliğinin yeniden sağlanmasını gerçekleştirmiştir. Ne var ki, uzun süren savaşlar onun gücünü tüketmiş, sağlığını bozmuş ve neticede humma hastalığına tutulmuştur. Dımaşk'ta 1192 yılında vefat etmiş ve orada defnedilmiştir.⁷

Selâhaddin Eyyübî'den sonra gelen hükümdarlar da onun izinden gitmişlerdir. Dimyat'ın düşman eline geçmesinden dolayı üzüntüden vefat eden Seyfeddin Ebubekir (ö. 1218), ölmeden önce oğlu Kamil'e Haçlıların Dimyat'tan çıkarmasını

³ İbn Tağrıberdî, *en-Nücumü'z-zâhire*, 2: 234.

⁴ Hüseyin İbrahim Hasan, *Târîhu'l-İslâmi's-Siyâsi ve'd-Dini ve's-Sekâfi ve'l-İctimâi*, (Kahire: y.y. 1967), 7: 108.

⁵ Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî (İbn Hallikân), *Vefâyâtu'l-Â'yân*, (Mısır: Dârün Sâdir, 1960), 6: 169.

⁶ İbn Hallikân, *Vefâyâtu'l-Â'yân*, 6: 187.

⁷ Hasan, *Târîhu'l-İslâmi's-Siyâsi*, 4: 111.

vasiyet etmiştir. Oğlu da babasının bu vasiyetini büyük uğraşlar sonunda yerine getirmiş, Dimyat'ı Haçlılara vermemiş ve Haçlıları barış anlaşması yapmaya mecbur bırakmıştır.⁸

O dönemde dikkat çeken bir diğer durum ise köle alım satımı idi ki; bu durum daha sonraları Eyyübî devletinin geleceği hususunda doğrudan bir rol oynayacaktır. es-Sâlih Necmuddîn el-Eyyübî, Eyyüb oğullarından yedincisi olup 1239 ile 1249 yılları arasında hüküm sürmüştür. Orta Asyalı Türkleri Mısır'a getiren ilk hükümdar o olmuştur. Ta ki Mısır kölemenler ile dolup taşmıştır.⁹ Bununla da yetinmeyip onları has dostları yapmış, hatta siyasi ve askeri işlerinde onlara son derece güvenmiştir.¹⁰ Bundan dolayı da kölemenlere birçok mecliste ayrıcalıklar verilmiştir. Bu durum ise onların ileride bir devlet kurmalarını kolaylaştırmıştır. Kölemenler siyaset ve askeriye de sertlikleri ve ustalıkları ile biliniyordu. Sultan es-Sâlih böyle yapmakla, dolaylı yoldan Memlûkler Devletinin oluşmasına ortam hazırlamıştır ki, gerçekte de bu şekilde olmuştur. Sultan es-Sâlih'in ölümü üzerinden çok zaman geçmeden Memlûkler Mısır'da otoriteyi ele geçirmişlerdir. Otoriteyi ilk eline alan kişi el-Muiz İzzuddîn Bek et-Türkmânîdir (1250).¹¹ el-Muiz İzzuddîn Bek et-Türkmânî, Sultan es-Sâlih Necmuddîn'in satın aldığı daha sonra azat ettiği bir kölemendi, es-Sâlih Necmuddîn hayattayken komutan olmuştur.¹²

Memlûklerin aslı, Moğol, Çerkes, Rum, Arnavut, Bulgar vb. milletlerden oluşuyordu. Daha küçük yaşlardayken Mısır'a getirilir ve orada satılırdı.¹³

Mısır'da Eyyübî ordusundaki Türk asıllı azatlı emirler tarafından kurulan, dönemin tarihçilerinin Türk Devleti olarak adlandırdığı Memlûkler (Kölemenler). Bahri Memlûkleri (Bahriyye, Birinci Memlûkler; 1250- 1382) ve Burcî Memlûkleri (Burciyye, İkinci Memlûkler; 1382-1517) olmak üzere iki dönemde incelenebilir.¹⁴

Mısır halkı başlangıçta Memlûk Devleti otoritesinden hiç memnun değil ve halk onlara yabancı nazarıyla bakıyordu. Bundan dolayı da halk arasında söylenti ve

⁸ Hasan, *Târihu'l-İslâmi's-Siyâsi*, 4: 113.

⁹ Muhammed b. Ahmed b. İyâs el-Hanefî, *Bedâ'i'u'z-zühûr fi vekâ'i'i'd-dühûr*, (Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyye, 1962), 1: 237.

¹⁰ İbn Tağrıberdî, *en-Nücumü'z-zâhire*, 2: 331.

¹¹ İbn Kesîr ed-Dımaşkî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Dr. Ahmet Ebû Mulhim, Dr. Ali Necib el-Atavî, Fuad Seyyid, Mehdi Nâsiruddîn, Ali Abdussâtır, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987), 8: 190.

¹² Hanefî, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, 1: 288.

¹³ Ali İbrahim Hasan, *Târihu'l-Memâlikü'l-Bahriyye*, (Kahire: Metkebetü'n-Nahda, 1948), 23.

¹⁴ İsmail Yiğit, "Memlûkler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, İstanbul, 2004), 29: 90.

mırıldanmalara çokça rastlamak mümkündür.¹⁵ Bunların dışında o dönemde Memlûk otoritesine karşı yapılan ayaklanmalar vardı. Bu ayaklanmalardan biri de çölde başlatılan ve ayaklanmanın komutanının ‘Bu beldenin sahibi biziz, Eyyûb oğullarına hizmetçilik yaptığımız yeter, onlar bu beldenin evladı değiller, biz mülkiyete daha layık kişileriz.’ dediği ve sonra bu sloganlarını açıktan ilan ettikleri ayaklanmadır.¹⁶

Bu ayaklanmalar zamanla şiddetini arttırmış ve iç huzursuzlara varan seviyelere gelmiş, hatta bazen silahlı müdahaleleri gerektirecek bir hal almıştır.¹⁷ Bu durum, el-Muiz İzzuddin Bek et-Türkmânî’yi zor durumda bırakmış ve sonunda Eyyûbî hanedanına mensup bazı saygın yöneticileri devlet otoritesine almaya mecbur hale getirmiştir.¹⁸

Memlûk Devleti’nin siyasi durumuna -çalışmamıza bakan yönü ile- burada son veriyoruz. Şimdiye kadar temas ettiğimiz noktaları ve siyasi durumları göz önünde bulunduracak olursak, Mısırlı Şair İbn Ebü’l-İsba’nın yaşadığı dönem (özellikle Selâhaddin Eyyûbî’nin ölümünden sonrası) için mutlak siyasi otoritenin sağlanamadığını söylemek mümkündür. İbn Ebü’l-İsba’nın devlet yöneticileri ile birkaç diyalogu dışında bir ilişkisini bulamadık ki, buna çalışmamızın ilerleyen kısımlarında yer vereceğiz. Her ne kadar devlet erkanı ile siyasi ilişkisi kurmamayı seçmiş olsa bile, onun da böyle bir durumdan o bölgede yaşayan her insan gibi etkilenmesi olağandır. Bu durumun onun çalışmaları ve gelişimi üzerinde olumsuz bir etken olduğu da söylenebilir.

1.1.2. Sosyal ve Dini Hayat

Bu dönemdeki sosyal hayatın, iç sıkıntılardan, çeşitli entrikalardan kaynaklanan siyasi otorite boşluğundan ve peş peşe vuku bulan savaşıardan etkilendiğini söylemek mümkündür. Her ne kadar cizye, vergiler ve Eyyûbilerin Fatımilerden elde ettiği miras, savaş ganimeti ve esir fidyeleri gibi farklı maddi kaynaklar yönünden zengin olsa da sosyal hayat bu dönemde refah olarak bir düzene girmemişti. Az önce saydığımız bu maddi kaynakların neredeyse tamamı, sur yapımında, kale

¹⁵ Hanefî, *Bedâ’i’u’z-zühûr*, 1: 289.

¹⁶ Ebû Muhammed (Ebü’l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzî, *es-Sülûk li-ma’rifeti düveli’l-mülûk*, thk. Muhammed Mustafa Ziyade, (Mısır: Matbaatu Lecnetu’t-Te’lif, 1957), 1: 386.

¹⁷ Makrîzî, *es-Sülûk*, 1: 387-388.

¹⁸ Hanefî, *Bedâ’i’u’z-zühûr*, 1: 289.

güçlendirilmesinde ve silahların çoğaltılmasında harcanıyordu. Çünkü Eyyubi Devleti, sürekli savaş içinde olan bir devlettir. Savaş düşüncesi insanların duygu ve düşünceleri üzerinde etkin olmuştur. Neredeyse insanların tamamını etkileyen ve onların yaşam kalitelerini mahveden bazı durumlar oluşmuştu. Bunlar, fiyatların artışı, hastalıkların, açlığın yaygınlaşması, yol kesicilik ve hırsızlık gibi sosyal sıkıntılardı. Toplumdaki insanlar asiller, askerler, Kürtler, Türkler, Yahudi ve Hristiyanlardan ehli zimmet gibi farklı tabakalara ayrılmıştı. Hristiyanlar taktıkları kemerler ile diğerlerinden ayrılırken, Yahudiler ise sarı sarık bağlıyorlardı.¹⁹

Dönemin sultanları ziraata ve ticarete önem vermişler. Bağ bahçeyi temizlemişler, köprüler yapmışlar ve su yolları inşa etmişler. el-Makrîzî Mısır'ı kırk sene yöneten Sultan Kamil hakkında şunları aktarır: 'Nil Nehri taşıdığı zaman Sultan Kamil meydanlara çıktı, Nil nehri üzerindeki köprüleri keşfetti ve bunların her birinin durumunu üstlenen bir emir vazifelendirdi. Mühendisleri ve bu işten anlayan kişileri topladı. Ne zaman ki bir köprü bozulsun ya da yıkılsa, köprüden sorumlu olan kişiyi fena şekilde cezalandırırdı. Bu sayede Mısır, epeyce gelişmiştir.' Böylece Mısır Ticaret ve ziraat yönünden gelişmekte olan bir devlet halini almıştır.²⁰

Memlûküler döneminde de bu durum değişmemiş hatta, dokumacılık gibi sanatlar da ilave edilmiştir. Ancak bu ürünlerden elde edilen gelirlerin hemen hepsi orduda ve ordunun ihtiyaçlarını gidermede kullanılıyordu. Kale yapımı, güçlendirilmesi ve sur yapımında harcanıyordu. Geriye kalan kısmı ile de iç güvenlik sağlanıyordu. O dönemde Mısır'ın çevresinde ekin ve ürünleri yerle bir eden şiddetli fırtınalar oluyordu. Sıkıntılar üst üste toplanmış, halkı sosyal yönden zor durumda bırakıyordu. İnsanlar üzerinde üzüntü ve ümitsizlik hâkim olmuş, acizlik ve zayıflık hissi yaygınlaşmıştı. İnsanlar bu sıkıntıların gitmesi ve yardım hususunda Allah'a yalvarır duruma gelmişlerdir. Memlûküler döneminde insanlar arasındaki sınıflanmada değişiklikler olmuştur. Memlûküler kılıç ve savaş ehli insanlardı ve neredeyse halktan kopuk bir hayat yaşıyorlardı. Ülkenin işlerini üstlenen görevliler ise bazısı tüccar bazısı alim bazısı ise sanat ehli idi. Çiftçiler ise ekilecek arazilere bağlı bir hayat yaşıyordu.²¹

¹⁹ Mahmut Muhammet el-Huveyrî, *Mısır fi'l-'Usûri'l-Vustâ minel-'Asri'l-Mesihîyyi hatta'l-Fethi'l-Usmâniyyi*, (Kahire: el-Mektebu'l-Mısri, 2002), 413.

²⁰ Makrîzî, *es-Sülûk*, 1: 101.

²¹ Dimaşkî, *el-Bidâye*, 8: 113.

İbn Ebü'l-İsba' ise ne savaşçılar ne de çiftçiler sınıfına dahil olmamış; tüm gayretini ilim, telif ve şiir yolunda harcayan alimler sınıfındandı.

O dönemdeki dini hayata gelince, Mısır'da Eyyübî Devletinden önce hüküm sürmüş olan Fatımîler, Şîî mezhebine mensuptu. Eyyübîler ise Sünnî mezhebi üzerinedi. Böyle bir ortamda iki taraf arasında mezhepsel bir çatışma çıkmış ve bu süreçten üstün ayrılan taraf Sünnî görüşe inanan Eyyübîler olmuştur. Bu mezhepsel üstünlük, Mısır'dan Şam topraklarına kadar olan bölgede ehli sünnet inancının yerleşmesine zemin hazırlamıştır.²²

Selâhaddin Eyyübî döneminde, Sünnî mezhebine mensup okullar açılmış ve ehli sünnet inancı özellikle Selâhaddin Eyyübî'nin çocukları döneminde iyice yerleşmiştir. Ayrıca bu dönemde birçok cami ve mescit de inşa edilmiştir.²³

1.1.3. Kültürel ve İlmî Hayat

Mısır'daki cami ve mescitler o donemdeki ilmi ve kültürel hayat üzerinde çok büyük bir rol üstlenmiştir. Buralarda çevreden gelen öğrenciler bir araya gelir, bir hoca eşliğinde dini alandaki Kur'an, fıkıh, hadis, nahiv vb. farklı ilimler öğrenirlerdi. 'el-Câmiü'l-Ezher', 'el-Câmiü'l-Atık', 'Câmiü Amr b. As', 'Câmiü Tûlûn' gibi Eyyübîler ve Memlûklerden öncesine dayanan birçok cami ve mescit bulunmaktaydı. Daha sonraları bu camilerin sayısı giderek artmıştır.²⁴

Eyyübî Devleti ilme önem vermiş ve ilmi faaliyetlerin yürütülmesinde epeyce harcama yapmıştır. Birçok Eyyübî sultanı farklı şekillerde ilmin gelişimi için katkıda bulunmuştur. Selâhaddin Eyyübî, ilmi münazaralar tertip etmiş, hadis ve Kur'an dinlemeyi çok sevmiştir.²⁵

Aynı şekilde Melik Kâmil de ilim meclislerinde oturmayı tercih etmiş, edebiyat ve şiir ile ilgilenmiş ve hadis dinlemeyi çok istemiştir.²⁶ Yine fıkhi münazaralara katılmış ve yapılan imtihanlara da bilfiil iştirak etmiştir.²⁷ Ayrıca bu dönemde Melik

²² Ebü Nasr Tâcüddin Abdülvehhâb b. Ali b. Abdilkâfi es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1976), 4: 327.

²³ Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, 4: 334.

²⁴ Ebü Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzî, *el-Hitâtü'l-Makrîziyye*, (Lübnan: Dârü Sâdir, t.s., 2: 245.

²⁵ Dımaşkî, *el-Bidâye*, 8: 6.

²⁶ Hanefî, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, 1: 267.

²⁷ Makrîzî, *es-Sülûk*, 1: 299-300.

Kâmil, kendi adı (el-Kâmilîyye) ile özdeşleşmiş, hadis ilmi için tahsis ettiği, ‘Dârü’l-Hadis’ adını verdiği bir okul daha açmıştır.²⁸

Memlûkler de ilmi hayatın gelişiminde önemli katkılar da bulunmuş ve ilim öğrenmeyi teşvik etmiştir. Ulemaya çok önem vermiş özellikle de din alimlerini daha üstün görmüşlerdir.²⁹

İlmi gelişimin uygun olduğu bu ortamda birçok müellif farklı alanlarda eserleri ile ön plana çıkmıştır. Birçok alanda eser telif eden ‘Fahredden Râzî’ (ö. 606/1210) bu dönemin alimlerinden biridir. Tefsir alanında *et-Tefsîrû’l-Kebîr* diye bilinen *Mefâtîhü’l-Ğayb* en tanındık eseridir. Yine aynı alanda ‘İbn Münîr’ (ö. 683/1284) *Tefsîrû’l-Kur’ân* adlı eserini yazmıştır.

Belagatte çığır açmış ve bu alanda zirve olarak bilinen ‘Sekkâkî’ (ö. 626/1229) *Miftâhü’l-Ulûm* adlı eserini bu dönemde telif etmiştir.

İbn Ebü’l-İsba’ın, siyasi ve sosyal yönden çok istikrarlı olmayan bir dönemde neşet ettiğini düşünsek de ilmi ve kültürel yönden oldukça zengin bir dönemde yetiştiğini söylemek mümkündür. Böyle bir ortamın onun ilmi gelişimine katkı sağladığını ve onu ilme teşvik eden bir unsur olduğunu düşünmekteyiz.

1.2.HAYATI

1.2.1. Adı

Abdulazîm b. Abdulvâhit b. Zâfir b. Abdullah b. Muhammed b. Cafer b. Hasen, Zekiyyüddîn Ebû Muhammed el-Advânî el-Mısri³⁰ olup, İbn Ebü’l-İsba’ diye bilinmektedir. Kendisinin aslında Bağdâtlı veya Kirvânlı³¹ olduğu, sonradan Mısır’a gittiği de rivayet edilmektedir.³²

²⁸ Hanefî, *Bedâ’i’u’z-zühûr*, 1: 264.

²⁹ Dimaşkî, *el-Bidâye*, 8: 167.

³⁰ İbn Şâkir el-Kütübî, *Fevâtül Vefeyât*, thk. Dr. İdris Abbas, (Beyrut: Dâru Sadir, 1974), 2: 363.; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1: 401.; İbnü’l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtü’z-zehab fi ahbâri men zehab*, (Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1979), 5: 265.; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hedîyyetü’l-ârifin, esmâ’ü’l-müellifin ve âsârü’l-musannifin*, (Beyrut: Dârü’l-İhyâi’t-türâsi’l-Arabî, 1951), 1: 585.; Carl Brockelmann, *Târîhü’l-Edebi’l-Arabî*, Çev. Abdulhalim en-Neccâr ve Ramazan Abduettevvâb, (Mısır: Dârü’l-Meârif, 1977), 5: 342.

³¹ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü’z-zâhire*, 7: 37-38.

³² Kâtib Çelebî, *Keşfü’z-zunûn ‘an esâmi’l-kütüb ve’l-fünûn*, (Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1982), 1: 230, 241.

1.2.2.Künyesi

Künyesinin İbn Ebü'l İsba' ve 'el-Advânî' olmasının nedeni hakkında kitaplarda kesin bir bilgi bulunmayıp niçin bu şekilde künye aldığı da net olarak bilinmemektedir. *Bedü'l-Kur'ân*, kitabının muhakkiki Dr. Hifnî Şeref, buna bir sebep bulmaya çalışmış ve bunun babasının künyesi olabileceğini söylemiştir. Babasının bir nedenden dolayı Ebü'l-İsba' künyesine sahip olduğunu, insanların zihninde Ebü'l-İsba' dendiğinde meşhur Arap cahiliye şairi 'Zü'l-İsba' el-Advânî'nin canlandığı, bundan dolayı da 'el-Advânî' lakabının eklendiğini ifade etmiştir. Ya da şiirdeki yaygın şöhretinden dolayı kendisine bu lakabın verildiğini beyan etmiştir. Bunun ardından muhakkik, her ne kadar sadece bir isim ve lakap benzerliğinden başka bir delil bulamasa da İbn Ebü'l-İsba'nın bu nispetinin şair 'Zü'l-İsba el-Advânî'den gelmesini uzak da görmemektedir.³³ Kendisi de şairin nispet zincirini doğrulamaktadır. Biyografi, tabakat ve tarih kitaplarından elde ettiği bilgiler, nesebinin cahiliye dönemine vardığını göstermemektedir.³⁴ Biz de her ne kadar ilk gerekçelendirmesi konusunda muhakkike katılsak da bu iki şair arasında kurduğu bağlantıyı çok isabetli görmekteyiz. Zira sadece bir isim ve lakap benzerliğinin dışında bu sonucu çıkartan veya hissettiren hiçbir sabit delil bulunmamaktadır. Sadece bir isim benzerliğini ise soydaşlık bağlantısı için kesin delil kabul edemeyiz.

1.2.3. Doğumu

İbn Ebü'l-İsba' hicri 585, bir rivayete göre de 589 yılında Mısır'da doğdu.³⁵ ez-Ziriklî, onun hicri 595³⁶ yılında doğduğunu aktarmış, ancak hiçbir biyografi kitabı bunu dile getirmemiştir. Bu ez-Ziriklî'nin yaptığı bir hata olabilir. Zira ez-Ziriklî'nin biyografisinde işaret ettiği tüm kaynaklar İbn Ebü'l-İsba'nın doğum yılının hicri 585 olduğu konusunda hemfikirdir.

Hakkında hiçbir bilginin olmadığı çocukluk ve gençlik dönemini geçtiğimizde, kaynakların onun meşhur bir şair, iyi bir edebiyatçı, Şafii fakihî, nahiv bilgini ve kalitesi tartışılmayacak bir belagat alimi olduğunu vurguladığını

³³ İbn Ebü'l-İsba' el-Mısri, *Bedü'l-Kur'ân*, thk. Hifnî Muhammed Şeref, (Mısır: Nehdatü Mısır, 1957), 67.

³⁴ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 68.

³⁵ İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 5: 37.; İsmail Durmuş, ''İbn Ebi'l-İsba'', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19: 467.

³⁶ Ebü Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dımaşkî, *el-A'lâm*, (Beirut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1980), 4: 30.

görmekteyiz. Birçok edebiyatçı kendisinden bahsetmiş, *Mesâlikül-Ebsâr* sahibi ‘Mısırlılardan bize sadece bir tanesi rastlamıştı ki, o bir bin gibiydi. O da İbn Ebi’l-İsba’ diye bilinen ez-Zekî Abdülazîm b. Abdulvâhid b. Zâfir idi. Öyle nasipli idi ki şans onun peşinden giderdi. Öyle uykusuz kalırdı ki gecenin kaba saba kalbi ona gelince yumuşardı. Son dönemde birçok edebiyatçı onun eserlerinden çıkarım yapmışlardır.’ demektedir.³⁷

Çevresindeki ilmi kariyerine itibarla, bazı ilim adamları ve öğrenciler kitaplarını kendisine sunuyor, o da yönlendirerek ve rehberlik yaparak görüşlerini bildiriyordu. Meşhur şair Cemaleddin ebu’l-Hasen el-Cezzâr (ö. 1273) da bunlardan biridir. Küçükken bazı beyitler yazmıştı. O zamanın edebiyatçısı ise İbn Ebü’l-İsba’ idi. Babası elinden tuttu ve onu İbn Ebü’l-İsba’ya götürdü. ‘Efendim, bu çocuk bazı şiirler yazmış, size sunmak istedi’ dedi. O da ‘Söyle’ dedi. Şiirini okuyunca “Aferin! Sen iyi bir yüzücüsün” dedi. Cemaleddin ve babası gittiler. Birkaç gün sonra babası yemek yaptı. İbn Ebü’l-İsba’ya getirdi. İbn Ebü’l-İsba’ ‘Bunu niçin yaptın?’ diye sorunca babası; ‘Teşekkür etmek için efendim.’ diye cevap verdi. O da ‘Ben onu övmedim ki’ diye karşılık verdi. Babası: ‘Siz ona Aferin! Sen iyi bir yüzücüsün, demediniz mi? deyince Ebü’l-İsba’; ‘Ben bununla sadece onun bir denizden çıkıp başka bir denize girdiğini kastettim’ dedi. Bunun üzerine Cemaleddin ve babası utandılar. Cemaleddin kendini geliştirmeye devam etti. Sonunda döneminin bilgini ve son dönem ulemasının seçkinlerinden biri oldu.³⁸

Öte yandan kendisinin zamanındaki bazı edebiyatçılar ile söyleşileri bulunmaktadır. Örneğin, el-Ğazvelî (ö. 1412), *Mütâlaa* kitabında bazı edebiyatçıların Kahire’ye girdiğinde tarihçi seyyah Nureddin Ali b. Saîd (ö. 1286)’i onura etmek istediklerini, gezinti alanlarından birinde bir ziyafet düzenlediklerini, aralarında Ebü’l-Hasen el-Cezzâr (ö. 1273) ’ın da bulunduğunu, kendisinin bir nergis çiçeğini ayağıyla ezdiğini, bunun üzerinde Nasrüddîn Hasen b Nakîb’in (ö. 687 h.) şöyle dediğini nakletmektedir:

يا واطىء النرجس ما تستحي
أن تطأ العين بالأرجل

Ey nergisi çiğneyen adam, utanmaz mısın?

Ayaklarınla gözleri çiğnemekten.

³⁷ *Mesâlikül-Ebsâr*: İbn Ebü’l-İsba’, *Bedü’l-Kur’ân*, 69.

³⁸ *Kütübî, Fevâtül Vefeyât*, 4: 278.

Oradakiler bu beyitle çok ilgilendiler ve icazetini almak istediler. İbn Ebü'l-İsba ise dedi ki;

فقال دُعْنِي، لم أزل محنًا   على لحاظ الرِّشَاءِ الأَكْثَلِ

**Ve dedi ki; Beni bırak, halen kızgınım,
Sürmeli gözlerin bağlarının ardında.³⁹**

1.2.4. Yolculukları

İbn Ebü'l-İsba'ın Bağdat ve Kirvân arasında gidip geldiği, sonradan Mısır'a geçtiği ve Mısırlı diye anıldığı anlaşılmaktadır. Kendisinin, biyografi kitaplarında Eyyûbi Devletinin Şam şehirlerine hükmeden meliklerinden biri olduğunu belirtilen Melik Eşref Musa b. Muhammed el-Âdil b. Ebû Bekir Muhammed b. Eyyüb'ü methetmesinden, İslam memleketlerindeki şehirleri dolaştığı kanısına varmak muhtemeldir. Bu kaynaklarda melikin genel olarak ilim ve ulemaya önem verdiği bahsedilmekte, ulemayı meclisine yakın tuttuğu, gözettiği ve ulema tarafından ziyarete gidilen bir şahsiyet olduğu nakledilmektedir.⁴⁰ Belki de İbn Ebü'l-İsba onu ziyaret eden alimlerden biridir de bu nedenle birden fazla yerde kendisini övmüştür.

Örneğin;

فضحت الحيا والبحرَ جوداً فقد بكى   حيا من حياءٍ منك والأطم البحرُ

**Ar ve denizin cömertlikte kusurunu ortaya çıkardım,
Senden utancından ar ağladı, deniz köpürdü.**

عيونٌ معانيها صحاحٌ وأعينُ أَلْ   مِلاحٍ مِراضٌ، في لواحظها كسرُ

**Manası dosdoğru dizeler ve denizcilerin gözlerinde hastalık,
Bakışlarında kırgınlıklar var.**

هي السحرُ فأعجبُ لامرئٍ جاء يبتغي   عواطفَ من موسى، وصنعتُهُ السحرُ

³⁹ Ali b. Abdullah el-Behâi el-Ğazvelî, *Metâliü'l-Budûr fi Menâzili's-Surûr*, (Mısır: Matbaatü İdâreti'l-Vatan, 1883), 1: 102-103.

⁴⁰ Zirikî, *el-A'lâm*, 7: 327-328.; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1: 296.

**Sihirdir o, şaşıır o kişiye ki Musa'nın hislerini arzulayarak geldi,
Ve onun sanatı sihir yapmaktır.⁴¹**

Tahrîrû't-Tahbîr isimli kitabında Melik Eşref Musa ile amcaoğlu Melik Zafir el-Hızır b. Yusuf b. Eyyüb'ün Habur ve Fırat nehirlerinin buluştuğu noktada bulduklarını aktarırken övgüyle şöyle der;

غدا مجمّع البحرين شاطئ فراتنا ألم تر موسى فيه قد لقي الخضر

**Fırat'ımızın sahilinde de iki deniz buluştu;
Görmez misin orada Musa, Hızır'a kavuştu.⁴²**

İbn Ebü'l-İsba'nın bu beyitlerinden, Melik ile amcasının oğlunun Şam topraklarında buluştuğu yere yakın bir konumda olduğunu düşündürmekteyiz. Ayrıca İbn Ebü'l-İsba'nın Şam topraklarına giderek uzun ya da kısa bir süre burada bulunduğu, belki de Şam'a yakınlığından dolayı Mezopotamya'ya uğradığı, Bağdat'ta bir süre vakit geçirdiği ve bu nedenle kendisine Bağdatlı denildiği çıkarımına ulaşmak muhtemeldir.

1.2.5. Vefatı

Ölümü konusunda ise, biyografisini veren neredeyse bütün kaynaklar kendisinin hicri 654 yılında vefat ettiği konusunda hemfikirdir. Sadece İbn İyâs (ö. 1524) ölüm tarihinden hicri 653 olarak bahsetmektedir.⁴³ Doğru olanın *Bedâ'i'u'z-zühûr* isimli kitabın tek başına bahsettiği tarih değil de, diğer kaynakların hemfikir olduğu tarih olduğun kabul görmüştür.

Affüddîn et-Tilimsânî (ö.1291) ve Ebü'l-Hasen el-Cezzâr (ö. 1273) da dahil olmak üzere bazı şairler kendisi hakkında mersiyeler düzmüşler, Sirâc el-Verrâk (ö. 1256) ise mersiyesinde şöyle demiştir.

⁴¹ Ebü'l-Feth Bedrüddîn (Zeynüddîn) Abdürrahîm b. Abdirrahmân b. Ahmed b. el-Hasen el-Abbâsî, *Me'âhidü't-tenşîş 'alâ şevâhidi't-Telhîş*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1947), 4: 180.

⁴² İbn Ebü'l-İsba' el-Mısırî, *Tahrîrû't-Tahbîr*, thk. Hifnî Muhammed Şeref, (Kahire: Lecnetü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1958), 403.

⁴³ Hanefî, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, 1: 293.

صَبًا وَقَدْ اسْتَعَذَّبْتُ مَاءَ بَكَائِي   غَادِرْتَنِّي وَأَنَا الْحَبِيبُ مَوْدَةً
فَلَقَدْ أَقَمْتُ قِيَامَةَ الشُّعْرَاءِ   فَسَقَاكَ فَضْلُ اللَّهِ فَيَضِرَّ عَطَاءَهُ

**Seni en çok seven dostunken ayrıldım benden,
Ben ise göz yaşlarımı tatlı bulur oldum.
Allah lütfunun feyzinden sana nimetler versin
Sen ki (ölümünle) şairlerin kıyametini kopardın.⁴⁴**

1.2.6. İlmî ve Kültürel Kişiliği

Kendisinin ilmi ve kültürü hakkında ise, *Tahrîrû't-Tahbîr* ve *Bedü'l-Kur'ân* isimli kitaplarını okuyanlar, belagat, eleştiri, nahiv, fıkıh, Kuran ve diğer alanlarda kültürünün genişliğini ve bilgisinin çeşitliliğini görmektedir. Kendisinin nahiv bilgisi, belagat yönüne, müfessir kimliğine ve diğer ulemaya olan eleştirilerine değineceğiz. Hocalık yaptığı makam ve öğrencilik yaptığı hocaları hakkında pek fazla bilgimiz bulunmamaktadır. Ancak kitabında döneminin bazı şahsiyetlerine işaretler bulunmakta olup, onlardan etkilendiği ve ilimlerini takdir ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin Fakih Takiyyüddîn Muhammed b. Ali b. Vehb el-Kuşeyrî (ö. 1302) bunlardan biridir. Kendisi hakkında 'Zekâ ve bilgi sahibidir. Zamanımda ondan daha bilgin kimseyi bilmiyorum' diye bahsetmektedir⁴⁵. Kuran-ı Kerim'deki 'Sizden biri arzu eder mi ki, hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu, zemininden ırmaklar akan ve kendisi için orada her çeşit meyvenin bulunduğu bir bahçesi olsun da bakıma muhtaç çoluk çocuğu varken kendine ihtiyarlık gelip çatsın, bahçeye de içinde ateş bulunan bir kasırga isabet ederek yakıp kül etsin!'⁴⁶ ayetini okuduğu, kendisinin bu ayetten yirmi dört farklı mübalağa noktası çıkardığını, İbn Ebü'l-İsba'ın ise sadece on tane çıkarmış olduğunu dile getirmektedir.⁴⁷

Kendisini övdüğü ve ilmini takdir ettiği döneminin alimlerinden biri de Kâdî es-Saîd b. Sînâ el-Melik (ö. 608 h.) olup, kendisinin verdiği ilginç anlamlardan bahsetmektedir.⁴⁸ Kitaplarının sonları hoşuna giden Kâdî el-Fâzıl Abdurrahîm b. Ali el-Lebîsânî (ö. 1200) de bu alimlerden biridir. 'Hüsnü hatime' babında 'Kâdî el-Fâzıl

⁴⁴ Abbâsî, *Me'âhidü't-tenşîş*, 4: 180-182.

⁴⁵ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 250.

⁴⁶ Bakara, 2/266.

⁴⁷ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 249-250.

⁴⁸ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 513.

Abdurrahîm'i -Allah rahmet eylesin- gördüm ki; bu hususta öyle sakınıyor, öyle manalar kastediyor ki, kalplerin raks ettiği nokteler getiriyor, sevgilinin yakınlığından besleniyor.' demektedir.⁴⁹

İbn Ebü'l-İsba'nın sadece *Tahrîrû't-Tahbîr* ve *Bedîu'l-Kur'ân* kitaplarının mukaddimelerinde bile onun edebi kişiliği ve yeteneği hakkında bilgi veren birçok kitap bulunur. Bunlar, geniş çaplı kültürel bilgiler vermekte, derin bilgiler bahsetmekte ve çeşitlilik arz etmektedir.⁵⁰

1.2.7. Şair Kişiliği

İbn Ebü'l-İsba'nın biyografisini veren kaynaklar kendisinin meşhur bir şair olduğundan ve birçok şiirinin bulunduğu bahsetmektedir. *Bedîu'l-Kur'ân*'da, şiirinin bir bölümünü Allah Resulü (sav.), Hulefâ-i Râşidîn ve ehli beytin övgüsü için ayırdığını ve bunları *Sihâhü'l-Medâih* diye isimlendirdiğini ifade etmektedir.⁵¹ Kur'an-ı Kerîm'i betimleyen bazı beyitleri de bulunmakta olup, üç yüz yirmi beş beyitten oluşan uzunca bir kasidesinde Kâdî İyâz b. Muhammed b. Musa (ö. 1149)'nın, Allah Resulü (sav.)'nün nübüvvetinin delilleri ve hasletlerinden bahsettiği *eş-Şifâ*'yı tertip etmekte ve başında şöyle demektedir.⁵²

بِسُّكْرِ الصَّبَا أَعْطَافَهَا تَتَأَوَّدُ   فَالْحَاضِطُهَا سَكْرًا عَلِيَا تَرَعَبْدُ

Coşkuları saba yelinin sarhoşluğuyla bükülür,

Mahmur gözbebekleri ise bizleri şenlendirir.

Ancak bize ulaşan şiirleri çok azdır. Bazı övgü, gazel, niteleme, züht, hiciv vb. çeşitli amaçlara sahip bir grup şiir kesiti ve kaside beyitlerini aşmamaktadır. Azlığından dolayı şiirleri hakkında sabit ve dakik hükümler verememekte, özellik ve hasletleri hakkında açıklama yapamamaktayız. Ancak genel olarak şunlar söylenebilir. Şiirleri ulema şiirlerinden sayılmaktadır. Nazmı akıcı ve kolay değildir. Çoğu şiirinde Bedî sanatının türlerini kullanır ki, bu doğal bir durumdur. Bedî şiir metinleri ve diğer söz sanatlarına hüküm verirken en önemli eleştiri ölçütlerinden biridir. Bu açıdan şiirleri kendisinin eleştiri eğilimini yansıtmaktadır. *Tahrîrû't-Tahbîr* ve *Bedîu'l-Kur'ân* kitaplarında şiirlerinin bazı özelliklerini yansıtmakta ve bu

⁴⁹ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 616.

⁵⁰ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 87; İbn Ebü'l-İsba', *Bedîu'l-Kur'ân*, 4.

⁵¹ İbn Ebü'l-İsba', *Bedîu'l-Kur'ân*, 291.

⁵² İbn Ebü'l-İsba', *Bedîu'l-Kur'ân*, 291.

özellikleri yansıtan bazı örnekler vermektedir. ‘Methiye’ babında Şerafüddîn Hasen b. Sînâ el-Melik (ö. 632 h.)’i methederek şöyle der;⁵³

لآبَانِكَ الْمَاضِيْنَ يَا حَسَنَ الْوَدَى
صِفَاتِ بِهَا لَا غَيْرَ تَعْلُو الْمَرَاتِبُ

**Ey soyu güzel! Geçmişteki atalarının,
Mertebelerini kimsenin aşamayacağı sıfatları vardır.**

وَجُوهٌ وَأَرَاءٌ وَشَهَبٌ عَزَائِمُ
وَأَيْدٍ بَدِيحُورِ الْخُطُوبِ كَوَاكِبُ

**Yüzler, görüşler, güçlü ve büyümlü yıldızlar,
Belaların karanlığında boğuşan.**

يُمَاطُ الدُّجَى مِنْهَا وَيَهْدِي بِهَا الْوَرَى
وَيُرْحَمُ مَنْ يَجْنِي وَتُسْقَى السَّوَابِغُ

**Karanlıklar onunla uzaklaşır, insanlık yol bulur.
Suçlular merhamet görür, bulutlar yağmur dolar.
Bir başka beytinde ise şöyle der;⁵⁴**

بِكَفِّيهِ نَفْعُ الْعَالَمِينَ وَضُرُّهُمْ
فَقُنْعِي لِدِي حُسْنِي وَبُؤْسِي لِمُجْرِمِ

**Alemlerin faydası da zararı da onun ellerinde
O halde iyilere müjdeler olsun, suçlulara sefalet.**

Bir gazeli ise şöyledir;⁵⁵

أَعِرْ مُقْلَتِي إِنْ كُنْتَ خَيْرَ مَوَاقِي
دَمُوعًا لَتَبْكِي فَقَدْ حُبُّ مَفَارِقِي
فَقَدْ نَبَضْتُ يَوْمَ الْوَدَاعِ مَدَامِعِي
وَشَابَتْ لَتَشْتَبِيتِ الْفِرَاقِ مَفَارِقِي

⁵³ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr*, 189.

⁵⁴ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr*, 491.

⁵⁵ Petrus el-Bustânî, *Dâiratü'l-Meârif*, (Lübnan: Dârtü'l-Ma'rife, 1883), 1: 346.

En iyi geçinen sen isen; göz bebeklerime emanet ver,
Gözyaşlarımı ki, ayıran sevginin ardından ağlasınlar.
Veda gününde göz pınarlarım kurudu,
Ayrılığı dağıtmak için saç diplerim ağardı.

Bir başkası;⁵⁶

أيا عيلة الأرداف لحظك عنترُ
وما لي على غاراته في الحشا صبرُ
نعم أنت يا خنساء، خنساء عصرنا
وشاهد قولي، أن قلبك لي صخرُ

Ey kalçaları dolgun Able! bakışların Antera (halk kahramanı),
O iç organlarıma saldırırken benim sabrım da nedir?
Evet sen Hansâ'sın, günümüzün Hansâ'sı
Sözümün delili şudur ki; Kalbin bana taş gibi.

Bir başka şiiri;⁵⁷

فديتُ التي إذ ودعتني أودعتُ
من اللفظ سمعي ساعة البين جوهراً
بكتُ ورنتُ نحوي فجرّد لحظها
من الجفن سيقاً بالدموع مجوهراً

Bana veda ettiğinde, feda ettim,
Kulaklarım da o ara sözlere veda etti.
Gözleri ağladı, bakışlarını bana yöneltti,
Bakışı, göz yaşlarıyla göz kapağından mücevher bir kılıç çıkardı.

Betimlemelerinde ise benekli siyah at hakkında şöyle der:⁵⁸

وأدهم جارى الشمس في مثل لونه
من المغرب الأقصى، إلى جانب الشرق
فأعطاه من أتواره قصب السبق
فوافى إليه قبلها متمهلاً

⁵⁶ Kütübî, *Fevâtül Vefeyât*, 2: 366; Bustânî, *Dâiratü'l-Meârif*, 1: 347.

⁵⁷ Kütübî, *Fevâtül Vefeyât*, 2: 364.

⁵⁸ Abbâsî, *Me'âhidü't-tenşis*, 4: 181; Bustânî, *Dâiratü'l-Meârif*, 1: 346.

Rengi güneş gibi akan siyah at,
Uzak batılardan doğuya doğru,
Önce ağlayarak güneşle karşılaştı.
Nurlarından yarış bayrağını (yelelerini) ona verdi.

Bir kasırga hortumunu anlatırken ise şöyle demektedir,⁵⁹

علا وهجُ الإعصار عند التفافِهِ   فَأَعْجَلَ عَيْنِي أَنْ تُعَمَّضَ جَفْنِيهَا
كَرَاقِصَةٍ قَدْ أَسْرَعَتْ دَوْرَانِهَا   إِذَا انْتَفَلَتْ لَفَّتْ عَلَى الْخَصْرِ كُمِّيهَا

Döndüğünde hortumun alevi yükseldi,
Göz kapaklarını kapatmada gözlerimi acele ettirdi.
Hızla dönen bir dansçı kadın gibi,
Dönmeyi bıraktığında elbisesinin tarlatanını hasırın üzerine düren.

Tasavvuf ve züht hakkında bir şiiri ise şöyledir,⁶⁰

من يَدُمُ الدُّنْيَا بِظُلْمٍ فَايَ   بِطَرِيقِ الْإِنصَافِ أَتَيْتُ عَلَيْهَا
وَعَظَمْنَا بِكُلِّ شَيْءٍ لَوَانَا   حِينَ جَدَّدْتُ فِي الْوَعْظِ مِنْ مِصْطَفِيهَا
نَصَحْتُنَا فَلَمْ نَرِ النَّصِيحَ نُصْحًا   حِينَ أَبَدَتْ لِأَهْلِهَا مَا لَدِيهَا
أَعْلَمْتُنَا أَنَّ الْمَالَ يَقِينًا   لِلَّيْلِ، حِينَ جَدَّدَتْ عَصْرِيهَا
كَمْ أَرْتُنَا مَصَارِعَ الْأَهْلِ وَالْأَحَدِ   بَابٍ، لَوْ نَسْتَفِيقُ بَيْنَ يَدِيهَا

Dünyayı zulümle kötüleyen kişi,
Ben de insafli şekilde Dünyayı övüyorum.
Her şeyiyle bize vaaz etti, şayet biz dinleseydik,
Seçtiklerinden olurduk, vaazında ciddi olduğunda.
Bize nasihat etti; ancak onun nasihatini nasihat bilmedik,
Kendi ehline elindekileri saçıp sunduğunda.
Kesin sonun yok olduğunu bize öğretti,

⁵⁹ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 79.

⁶⁰ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr*, 278; Kütübî, *Fevâtül Vefeyât*, 2: 364; Bustânî, *Dâiratü'l-Meârif*, 1: 346.

Yüzyıllarını yenilediğinde,
Aile ve ahababın çatışmalarını kaç defa gösterdi,
Şayet gözümüzün önündekilere uyanabilseydik.

Bir başka şiirinde;⁶¹

جَفَّتْنِي اللَّيَالِي، فَاغْتَدَيْتُ كَأَنِّي   أَفْتَشُ دَهْرِي، فِي التَّرَابِ عَلَى نَجْمِي
فَصِرْتُ إِذَا قَوْسًا وَعَقْلِي بَارِيًا   وَرَأْيِي الَّذِي أَصْمِي الرَّمَايَا بِهِ سَمِيي

Gece beni kapladı ve sabahladım; sanki,
Zamanımı gözden geçirir gibi, yıldızım toprağın üzerinde.
O anda bir yay oldum, aklım yarışçı,
Gözlerim de okumu hedefe çevirdiğim nişangah.

Hicve örnek olarak Kayyim Hammam'ı zemmederken şöyle demiştir;⁶²

وَقِيمَ كَلَمَتِ جَسْمِي أَنَامَلُهُ   بَغَيْرِ أَلْسِنَةٍ تَكْلِيمَ خِرْصَانِ
إِنِ أَمْسَكَ الْيَدَ مِنِّي كَادَ يَكْسِرُهَا   أَوْ سَرَّحَ الشَّعْرَ مِنْ فَوْدِي أَدْمَانِي
فَلَيْسَ يَمْسِكُ إِمْسَاكًا بِمَعْرِفَةٍ   وَلَا تُسْرِّحُ تَسْرِيحًا بِإِحْسَانِ

Kayyim, parmak uçlarıyla bedenimi yaraladı,
Dilsiz, odun gibi konuşarak.
Elimi tutsa neredeyse elimi kıracak,
Saçımı bıraksa şakaklarımdan kan getirecek.
Ne tutması bilinçli bir tutuş,
Ne bırakması iyi bir bırakış.

Bir başkası:⁶³

وَلَمَّا رَأَيْتُكَ عِنْدَ الْمَدِيحِ   جَهْمَ الْمُحْيَا لَنَا تَنْظُرُ

⁶¹ Kütübî, *Fevâtül Vefeyât*, 2: 365.

⁶² Abbâsî, *Me'âhidü't-tenşîş*, 4: 180.

⁶³ Hanbelî, *Şeşerâtü'z-zehab*, 1: 22.

تَيْقَنْتُ نَحْلَكَ لِي بِاللَّدَا لِأَنَّ الْجَهَامَةَ لَا تَمْطِرُ

Ne zaman ki seni Medih'in yanında gördüm,
Asık suratınla bize bakarken.
Anladım ki bana vereceğin ancak çiğ tanesi,
Çünkü asık surattan yağmur yağmaz.

Sevecen bir azarlamayla ise şöyle der;⁶⁴

أِخْوَانِنَا بِاللَّهِ مَا لَجَفَانِكُمْ
أَحِينَ أَنْتُمْ مِنْ مَلَامِي وَأَيَقَنْتُ
تَخْلِيْتُمْ عَنِّي وَخُنْتُمْ مَوَاتِقًا
وَأَقْرَرْتُمْ عَيْنَ الْحَسَوِدِ عَلَيْكُمْ
سَأَصْبِرُ حَتَّى يَفْنَدَ الصَّبْرُ كُلَّهُ
غَدَا لِي بَعْدَ السَّلْمِ وَهُوَ مُصَالِبْتُ
نُفُوسُكُمْ أَنِّي مَدَى الدَّهْرِ سَاكِبْتُ
لَهَا بَعْدَ تَوْكِيدِ الْعُقُودِ تَهَافُتُ
فَسَرَّتْ نُفُوسٌ بِالْبِعَادِ شَوَامِتُ
وَيَنْطِقُ حَالِي وَالْقَوَافِي صَوَامِتُ

Ey kardeşlerim, Allah yemin olsun sizin cefanız bana,
Barıştan sonraki parlak kılıçlar gibi.
Benden emin olunca ve nefisleriniz,
Hep susacağımı anlayınca mı?
Beni bıraktınız ve sözünüzden döndünüz,
Üşüşür gibi sözler verdikten sonra.
Üzerinizden haset bakışlarımı atar oldunuz,
Uzak mesafeden nefisleriniz şamata yapıp sevindi.
Ben sabredeceğim sabır tükenince kadar,
Kafiyeler susup halim konuşuncaya kadar.

Tebrik ederken ise şöyle der:⁶⁵

لِيَهْنَ عَلَيْكَ بَدْرًا نَ، زَيْنَا الْخَفِيِّينَ
الآن صِرْتُ يَقِينًا ثَمَانِ دَا النُّورِينَ

⁶⁴ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 447.

⁶⁵ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*; 504; Abdulkadir en-Naîmî, *ed-Dâris fî Târîhi'l-Meâris*, thk. Cafer el-Hüseynî, (Kahire: Mektebetü's-Sekâfetü'd-Dîmiyye, 1988), 1: 431.

Üzerine iki dolunay doğdu,
İki yüzünü süsledi,
İşte şimdi tam döndün,
Osman Zinnûreyn.

Uzun kasidesinde Kur'an'ı Kerîm hakkında şöyle der:⁶⁶

وَآيَتُهُ الْعُظْمَىٰ بِبَلَاغِهِ مَا بِهِ
أَتَىٰ مِنْ كِتَابٍ فَضْلُهُ لَيْسَ يُجَادُ
تَقَرَّرَ فِي عَصْرِ الْبَيَانِ بَيَانُهُ
بِأَسْلُوبِهِ، إِذْ نَظَّمَهُ مُتَفَرِّدٌ
وَفِي نَظْمِهِ بَعْدَ الْعَرَابِيَةِ مُعْجَزٌ
مَخَاسِنُهُ لَمْ تَنْحَصِرْ فَتَعَدَّدُ
هَدَىٰ النَّاسَ مِنْهُ لِلْبَدِيعِ بَدِيعُهُ
فَصَاغُوا حُلَىٰ الْقَوْلِ وَوَلَدُوا

En büyük ayeti sahip olduğu belagati,
Getirdiği, fazileti inkâr edilemez kitabın.
Beyan asrında beyanı tek başına öne geçti,
Üslubuyla ve eşsiz nazmıyla.
Onun nazmı garabetten uzak, mucizevidir,
Güzellikleri sınırlanamaz, saymakla bitmez.
Görkemi insanları görkemli dine hidayet etti,
En güzel söze kulak verdiler ve yeniden doğdular.

İbn Ebü'l-İsba'm şiirlerinden ulaştığımız sonuç şudur ki, şiirleri kalbinden değil dilinden dökülmektedir. En zorlu bedî' sanatlarını uygulamakta ve bunu kasten kısa şiirlerinde, hatta tek bir beyit içinde çokça yapmaktadır. Gerideki beyitlerin büyük çoğunluğu bu durumu göstermekte ve ortaya koymaktadır. Belki de şimdi vereceğimiz misal kendisinin bedî' ile oynama miktarını ve ilgisini daha açık bir şekilde gösterecektir.

İbnü'r-Rûmî'nin:

سَدَّ السَّدَّادُ فَمَيَّ عَمَّا يُرِيكُمْ
لَكِنْ فَمُ الْحَالِ مِنِّي غَيْرُ مَسْنُودٍ

⁶⁶ İbn Ebü'l-İsba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, 22.

**Sizi şüphelendirecek şeylerden ağzım kapandı,
Ama tavrımın ağzı kapanmadı.**

İbn Ebü'l-İsba' bu beyte cevap niteliğinde şu beyti söylüyor:

هَبْنِي سَكْتُ، أَمَا لِسَانُ ضَرُورَتِي أَهْجَى لِكُلِّ مَقْصَرٍ عَنِ مَنْطِقِي

**Farz et ki sustum, ama tavrımın lisanı,
Her kusurluya aklımdakini daha iyi fısıldıyor.**

Bu iki beyti kıyaslayarak der ki; 'İbnü'r-Rûmî'nin bu beytinde bedî' sanatından on dört farklı güzellik vardır. Bunlar...' der ve bu güzellikleri sıralar. 'Benim beytimde ise on yedi farklı bedî' sanatı vardır.' der.⁶⁷

Bu kendisinin bir beyit içinde on yedi farklı sanata ulaşacak kadar bedî' sanatına dikkat ettiği ve ona âşık olduğunu açıkça göstermektedir. Bu durum onun, şiiri gerçek duygular ve sadık hisler ile söylemekten ziyade; yeteneğini yeni, zor ve daha fazla sayıda bedî' sanatı getirmekte kullandığı ortaya koymaktadır.

1.3. ESERLERİ

İbn Ebü'l-İsba' ardında belagatten eleştiriye, Kuran derslerinden diğer alanlara dair birçok farklı ilimde değerli eserler bırakmıştır. Bu eserlerin çokluğu, onun kültürünün genişliğine, yeteneğine, büyük ilim sahibi olduğuna ve farklı alanlarla ilgilenen bir kişilik olduğuna işaret ettiği söylenebilir. Bu kitaplardan bir kısmı basılmış, bir kısmı ise kütüphanelerde el yazması olarak bulunmaktadır. Üçüncü bir bölüm ise kaybolan tarihi kitaplar arasındaki yerini almış ve henüz bugüne kadar bulunamamıştır.

⁶⁷ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrirü't-Tahbîr*, 483-484.

1.3.1. Basılı Kitapları

1.3.1.1. *Tâhrîrüt-Tahbîr fî Sînâati's-Şi'ri ve'n-Nesr ve Beyân-i I'câzi'l-Kur'ân*⁶⁸

Belki de bu kitap, tüm kitaplarının en önemlisidir. Kâdî Şerefüddîn Ebi'l-Hüseyn b. el-Kâdî el-Fakîh Celâleddîn el-Mükerrem Ebi'l-Hasen Musa b. Sinâ el-Melik (ö. 1273) tarafından yapılan talebe binaen yazmış ve hicri 640 yılında tamamlamıştır.⁶⁹ Kitap üç ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci Bölüm: Burada bedî' ilminin asıl bağlarını anlatmakta ve otuz bap olduğundan bahsetmektedir. Bunlar İbnî Mu'tez (ö. 296/908)'in *el-Bedî*, Kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948 [?])'in ise *Nakdü's-Şi'r* isimli eserlerinde bahsettikleri baplardır.

İkinci Bölüm: İbnî Mu'tez ve Kudâme b. Ca'fer'den sonra kendi dönemine kadar müelliflerin getirdiği bedî' sanatından bahsetmiş ve alt baplar diye belirttiği bu bapların 65 bap olduğunu söylemiştir.

Üçüncü Bölüm: Bu bölüm müellifin kendi bulduğu, bedî' sanatına tahsis ettiği, sayısını otuz olarak belirlediği edebi sanatlardan oluşur. İbn Ebü'l-İsba', bu kitapta neredeyse tüm baplarda sabit bir yöntem belirlemiştir.

Kitap, bedî' sanatının kavramsal tanımı ile başlar. Bazen kavramsal tarif ile birlikte, bedî' sanatı ile dil türevi arasında mananın anlatılabilmesi için veya isimlendirme garipliği bulunuyorsa bunu gidermek için sözlükteki tanımını da yapar. Şerhinin gerektiği durumlarda sözlük manasına bakarak kavramsal tanımına ulaşmaya çalışır. Sonra eski tanımları ele alarak bu tanımları tartıştığı, aralarında bazen tercih yaptığı, bazen de mümkünse farklı tanımların arasını bulmaya çalıştığı göze çarpar. Ayrıca ismine uygun bulmadığında eski tanımı değiştirdiği, kendine göre daha uygun ve daha güzel bir tanım yaptığı, yine bazen bedî' sanatlarının birbirine çok fazla benzemesi ve delalet ettikleri manaların çok yakın olması nedeniyle okuyucu karıştırabilir diye farklı bedî' sanatlarını birbirinden ayırmaya çalıştığı da görülür.

Sonra tüm bunların üzerine Kuranı Kerim'in ayetlerinden, Arap mesellerinden, hikmetli fıkralardan, eşsiz beyitlerden, güzel fasıllardan ve Hz. Hz. Peygamberin hadislerinden birçok delil getirerek, bunları şerh eder, eleştirir, aralarında denge bulur, her zaman üstünlüğü Kur'an-ı Kerim'e verir ve diğer Arap beyan yöntemlerinden üstün olduğunu anlatır. Kuranı Kerim'in insanları aciz bıraktığını

⁶⁸ Bu kitap Dr. Hifnî Muhammed Şeref'in tahkiki ile Kahire'de hicri 1383 yılında basılmıştır.

⁶⁹ İbn Ebü'l-İsba', *Tâhrîrüt-t-Tahbîr*, 57; Ömer Ferruh, *Târihu'l-Edebi'l-Arabî*, (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1984), 3: 574.

idrak ettiklerini, üslubunun güzelliğini, dilinin fesahatini ve beyanının eşsizliğini tattıkları edebiyatı hakkında bilgiler verir.⁷⁰

1.3.1.2. *Bedü'l-Kur'ân*⁷¹

İbn Ebü'l-İsba'a ait *Tahrîrû't-Tahbîr*'den farklı bir kitaptır. Bu kitapta *Beyânü'l-Burhân fi İ'câzi'l-Ku'rân* isimli eserini tamamlayarak, kitabın baplarının birbirine bağlanması hakkında şöyle demektedir:

'Sonra topladığım asıl ve ek konuları birbirine kattım.⁷² Toplamda yüz yirmi altı bap oldu. Bunların tamamı en güzel sözleri topladığım *Tahbîrû't-Tahrîr*'de bulunuyordu.⁷³ Ardından *Beyânü'l-Burhân fi İ'câzi'l-Ku'rân* isimli kitabı yazmak bana nasip olunca, bu kıymetli kitapta bulunan eşsiz bapları tamamlamak gerektiğini düşündüm. Kuran-ı Kerim'e ait özellikleri zikrettim ve böylece yüz seksen bap oldu.'⁷⁴

Bu kitap *Tahrîrû't-Tahbîr* kitabından farklı olsa da yöntem ve genel şekil itibari ile birbirine benzemektedir. İbn Ebü'l-İsba' bu kitabı üç bölüme ayırmıştır. Önce asıl baplarla başlamış, sonra alt baplara geçmiş ve son olarak yeni bulduğu bapları getirmiştir. Ancak tüm bu baplar her iki kitapta aynı değildir. Müellif *Tahrîrû't-Tahbîr* kitabından yirmi iki babı *Bedü'l-Kur'ân* kitabında zikretmemiştir. Yine *Bedü'l-Kur'ân* kitabında *Tahrîrû't-Tahbîr* kitabında zikretmediği yedi farklı bap getirmiştir.⁷⁵ Bunun sebebi kendisinin sadece şiirlerle ilgili olan ve Kuranı Kerim metni de dahil olmak üzere düz yazıyı ilgilendirmeyen baplar bulması olabilir. Örneğin şiir vezinlerinde bulunan lafzın vezne uygunluğu, mananın vezne uygunluğu ve Tasrî⁷⁶ (التصريح) gibi sanatlardır. Yine genel olarak beşer kelimada bulunabilecek diğer bazı baplar bulursa da bunlar ilahi kelama uygun ve münasip düşmemektedir. Bunlar, Müşâkele (المشكلة), Müvârade (الموارد) gibi edebi sanatlardır. Hüsnü'l-İttibâ' babında ise, bu babın sadece mahlukatın kelimasına ait olduğunu ve

⁷⁰ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 14.

⁷¹ Bu kitap Dr. Hifnî Muhammed Şeref'in tahkiki ile ilk baskısı Mısır'da Mektebetü Nehdati Mısır kitapevinde 1957 yılında basılmıştır.

⁷² Asıl ifadesi ile asıl baplar, ek ifadesi ile alt baplar, yani kendisinin bulmuş olduğu baplar kastedilmektedir.

⁷³ Kitabın adı böyle geçmekte olup, muhakkikin dikkat etmediği bir yanlışlıktır. Doğrusu *Tahrîrû't-Tahbîr*'dir.

⁷⁴ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 15.

⁷⁵ Muhakkik bu bapları *Bedü'l-Kur'ân* kitabının tahkikinin mukaddimesinde: 92-93'de, *Tahrîrû't-Tahbîr*'de ise 59 ve sonrasında zikredilmiştir.

⁷⁶ Şiirde beytin ilk yarısı ile ikinci yarısı arasındaki kafiyedir.

mahlukatın birbirlerinden aldıklarını, Kur'an'da böyle bir konu bulunmadığını, çünkü Kur'an'ın birine tâbi olmayıp, kendisine tâbi olduğunu dile getirmiştir.⁷⁷

Bunun karşısında sadece Kur'an-ı Kerim'e ait olup, beşer keliminde bulunmayan bazı baplar da bulunmaktadır. Bunlar ise *Bedü'l-Kur'ân*'da geçen fakat *Tahrîrü't-Tahbîr*'de bulunmayan yedi baptır. *Bedü'l-Kur'ân* kitabının muhakkiki, bu yeni bapların eklenme sebebi olarak *Tahrîrü't-Tahbîr*'in önce yazılmış olması, sonradan *Bedü'l-Kur'ân* kitabının tek başına yazılması, yazarın bedî' türleri hakkında araştırma ve çalışmalarına devam ederek yeni türler bulması ve bunları kitabında zikretmesi olabileceğini söyler.⁷⁸

Bedü'l-Kur'ân'ın, *Tahrîrü't-Tahbîr*'den farklı olduğu bir diğer konu da İbn Ebü'l-İsba'nın *Bedü'l-Kur'ân*'da kendisini sadece Kuran-ı Kerim'den delil getirmeye şartlamış olmasıdır. Çünkü bu kitap sadece Kur'an'daki icaz konularından bahseden, Kuran-ı Kerim'deki belagat ve bedî' noktalarını açıklayan icaz çıkarımlarını kolaylaştıran *Beyânü'l-Burhân fî I'câzi'l-Ku'rân* kitabının tamamlanması murat edilerek yazılmıştır.⁷⁹ Ancak yine de bazen gerekli olduğunda kitabın sadece Kuran-ı Kerim'den delil getirme şartından dışarı çıkarak, şiirlerden delil getirdiğini de görmekteyiz.

1.3.1.3. *el-Havâtiru's-Sevânih fî Esrâri'l-Fevâtiḥ*⁸⁰

Bu kitapta *Bedü'l-Kur'ân* kitabından üç bölüm,⁸¹ *Tahrîrü't-Tahbîr* kitabından ise bir bölüm biraz farklı isimlerle ele alınmıştır.⁸² Bu kitap Kuran-ı Kerim'in Arapça kelimelerle veya Hurûf-u Mukattaa' ile başlayan sure açılışlarından bahsetmektedir. Dr. Hifnî Şeref, bu kitabın her biri iki baptan oluşan üç farklı bölüm üzerine kurulduğunu söylemektedir.

Birinci Bölüm: Burada sure açılışların şekil ve türlerinden bahsetmiş, bunların i'râbını tanımlamıştır.

Birinci Bap: Harflerle açılışlar, bunların tanımı ve bölümlerinin sayısından bahsetmiştir.

İkinci Bap: Arapça kelimelerle açılışlardan ve bunların basit ve karmaşık sayılarından bahsetmiştir.

⁷⁷ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 201.

⁷⁸ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 93.

⁷⁹ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 157, 201.

⁸⁰ Ziriklî, *el-A'lâm*, 4: 30.

⁸¹ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 64, 254, 335.

⁸² İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr*, 172.

İkinci Bölüm: Bu açılışların sırlarını ortaya çıkarmış ve özelliklerini açıklamıştır.

Birinci Bap: Harflerle açılışların sırları ve hükümlerinden bahsetmiş, cümlelerini ve bölümlerini açıklamıştır.

İkinci Bap: Arapça kelimelerle açılışların sırları, şekilleri ve yapılarından bahsetmiştir.

Üçüncü Bölüm: Sure açılışlarını yaratan, yaratılanlar, külli ve cüzi konulara delaletlerinden bahsetmiştir.

Birinci Bap: Yaratan ve yaratılanlara delil alınan konulardan bahsetmiştir.

İkinci Bap: Sure açılışlarındaki mucize ve aciz bırakan noktaları ele almıştır.⁸³

Bazı kaynaklarda bu kitabın isminde hata yapılmıştır. *Me'âhidü't-tenşîş* kitabında bu kitabın adı *el-Cevâhiru's-Sevânih fi Serâiri'l-Karâih*⁸⁴ şeklinde geçmiştir. Butrus el-Bustânî (ö. 1883) de aynı isimle⁸⁵ belirtmiştir. Dr. Abdullatif Hamza (ö. 1970) *el-Cevâhiru's-Sevânih fi Esrâiri'l-Karâih*⁸⁶ diye bahsetmektedir ki, bu farklı isimlendirmelerden kitabın adının kasten ya da sehven değiştirildiğini anlamaktayız.

1.3.2. El Yazması Kitapları

1.3.2.1. *Beyânü'l-Burhân fi İ'câzi'l-Ku'rân*⁸⁷

Kur'an-ı Kerim'in icazından bahseden bir kitap olup,⁸⁸ yukarıda beyan edildiği üzere kendisini tamamlamak için yazılmış olduğu *Bedü'l-Kur'ân* isimli eserde adı birçok defa geçmektedir.

İbn Ebü'l-İsba'nın bu kitap ve *Bedü'l-Kur'ân* kitabında Kuran-ı Kerim'in icazı konusuna temas etmek, özellikle de birçok müellifin birden fazla kitap yazdıkları böyle bir konuda kendi fikrini beyan etmek istediği anlaşılabilir. Kitabın bugün elimizde bulunmaması nedeniyle teorisini kurmuş olduğu temel ve ilkelerin neler olduğunu anlayamamaktayız. Ancak Kuranı Kerim'in icazına geçiş yapmak üzere Kuran-ı Kerim'de bulunan bedî' sanatlarının incelendiğini ve beşer kelamı ile kıyaslandığını tahmin edebilmekteyiz. Zira Kuran-ı Kerim'in içerdiği sanatları insan

⁸³ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr*, 50-51.

⁸⁴ Abbâsî, *Me'âhidü't-tenşîş*, 4: 180.

⁸⁵ Bustânî, *Dâiratü'l-Meârif*, 1: 345.

⁸⁶ Abdullatif Hamza, *el-Harektü'l-Fikriyye fi Misri fi'l-Asreyni'l-Eyyübi ve'l-Memlûli'l-Evvel*, (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1957), 257.

⁸⁷ Ziriklî, *el-A'lâm*, 4: 30.

⁸⁸ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 3, 15, 353.

kelamında benzeri bulunmayacak derecede icaz seviyesine ulaşması kendi teorisinin en önemli temellerinden biridir. Her ne kadar hangi nokta kendisine göre daha önemlidir söyleyemesek de Kuran-ı Kerim'de bedî' konusuna ve diğer söz üsluplarında geçen bedî' sanatlarından üstün olduğunun ispatına son derece önem verdiğini görmekteyiz.

Bu durum en çok da Kur'anı Kerim ile diğer söz sanatlarını edebiyat konularında birbirine kıyasladığı *Bedîu'l-Kur'ân* kitabında öne çıkmaktadır. Mesela İftinân⁸⁹(الإفتنان) babında bazı şiir beyitlerini zikrettikten sonra 'Tüm bu manalar Yüce Rabbimizin sözünden sızmakta ve alınmaktadır' gibi ifadelerle çokça yer vermektedir.⁹⁰ İleride bu konuda detay vereceğiz.

1.3.2.2. *el-Muhtârât*⁹¹

Adından da anlaşılacağı üzere seçme şiir kitabıdır. İbn Ebü'l-İsba' bu kitabı, el-Mufaddal ed-Dabî (ö. 780), el-Esmâî (ö. 828), Hamâse Ebî Temmâm (ö. 846) gibi önemli şairlerinin Arap edebiyatını tanıttığı birçok seçme kitabın akabinde yazmıştır.

1.3.3. Kaybolan Eserleri

1.3.3.1. *Dürerü'l-Emsâl*

İbn Ebü'l-İsba' tarafından sırasıyla Kur'ân-ı Kerim surelerinde geçen tüm örneklerin incelendiği ve alfabetik sıralama ile büyük bir kitapta sınıflandırıldığı misaller kitabıdır. Kitaptan Kuran-ı Kerim'deki örneklerin ardından altı büyük sahih hadis kitabı olan *Buhârî*, *Müslim*, *el-Muvatta'*, *Tirmizî*, *Nesâî* ve *Sünen-i Ebî Dâvud*'daki örnekler de yine alfabetik sıralama ile yer bulmuştur. Ardından altı şiir örnekleri, kahramanlık örnekleri, tekli Arap kasidelerin örnekleri, Arap kelâmı, Süveyd b. Ebu Kâhil (ö. 683) kasidesi, Ebu Züeyb (ö. 649) mersiyesi, İbn Düreyd (ö. 933)'in kısa şiirleri, Tuğrâf (ö. 1121)'nin *Lâmiyyetü'l-Acem*'i ile Ebû Nuvâs (ö. 813), Ebû Temmâm (ö. 846), Buhtürî (ö. 897), İbnü'r-Rûmî (ö. 896) ve Mütenebbî (ö. 965) gibi büyük şairlerin örneklerinin yer verildiği kitabı *Dürerü'l-Emsâl* diye isimlendirmiştir.⁹²

⁸⁹ Kişinin, sözlerinde birbirine zıt, farklı veya uyumlu iki farklı sanatı getirmesidir.

⁹⁰ İbn Ebü'l-İsba', *Bedîu'l-Kur'ân*, 299.

⁹¹ Biyografileri arasında sadece *el-A'lâm* sahibi bunu nakletmiş ve Riyad Üniversitesi Edebi el yazmaları arasında 156 numara ile bulunduğunu belirtmektedir. Zirikî, *el-A'lâm*, 4: 31.

⁹² İbn Ebü'l-İsba', *Bedîu'l-Kur'ân*, 87-88.; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr*, 219.

1.3.3.2. *el-Mîzân fi't-Tercîh beyne Kelâmi Kudâme ve Husûmih*

İbn Ebü'l-İsba' bu kitaptan *Tahrîrû't-Tahbîr*⁹³ ve *Bedîu'l-Kur'ân*'da⁹⁴ bahsetmiştir. 'Bir parçasına çalıştım ancak tamamlayamadım' demesinden bu kitabı tamamlayamadığı anlaşılmaktadır.⁹⁵

Bu kitap edebi eleştiri ile güçlü bağları bulunan bir kitaptır. İbn Ebü'l-İsba'ın, kendisine son derece bağlı olduğu, ayrıca *Tahrîrû't-Tahbîr* ve *Bedîu'l-Kur'ân* kitaplarında birçok yerde kendisini üstün tuttuğu Kudâme b. Cafer'i, ona itiraz eden hasımlarına karşı savunduğu kitaptır. *Tezyîfü Nakdi Kudâme* kitabının sahibi İbn Raşîk el-Kayrevânî (ö. 1064) hakkında İbn Ebü'l-İsba' şu sözleri dile getirmiştir: 'Eğer Ziyâüddîn (ö. 1239),⁹⁶ İbn Raşîk'in Kudâme hakkındaki *Tezyîfü Nakdi Kudâme* kitabını görseydi, doğru yere yemin edenler, kitapta göz kapaklarını düşürmeyen ve asla uyanması için vakit bırakmayan bir harf bile geçmediğine yemin ederlerdi.'⁹⁷

1.3.3.3. *eş-Şâfiye fi İlmi'l-Kâfiye*

İsminden de anlaşılacağı üzere aruz ve kafiye hakkında bir kitap olup, *Bedîu'l-Kur'ân* isimli eserinde bahsi geçmektedir.⁹⁸

1.3.3.4. *Sihâhü'l-Medâih*

Allah Resulü (s.a.v), dört büyük halife ve ehlibeytin methiyesi ile ilgili şiirlerinin yer aldığı, daha önce şiirleri bölümünde de bahsettiğimiz kitaptır.⁹⁹

1.3.3.5. *el-Kêfile bi Te'vîl-i Tilke Aşaratın Kamile*¹⁰⁰

Bu kitabın bahsi *Bedîu'l-Kur'ân* isimli eserinde geçmektedir.¹⁰¹ 'Bulamayan ise hac sırasında üç gün, döndükten sonra da yedi gün yani tam on gün oruç tutmalıdır.'¹⁰² ayeti kelimesinden bahsettiği anlaşılmaktadır.

⁹³ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 406.

⁹⁴ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 166.

⁹⁵ İbn Ebü'l-İsba', *Bedîu'l-Kur'ân*, 166.

⁹⁶ Ziyâüddîn b. el-Esîr kastedilmektedir.

⁹⁷ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 212.

⁹⁸ İbn Ebü'l-İsba', *Bedîu'l-Kur'ân*, 166.

⁹⁹ İbn Ebü'l-İsba', *Bedîu'l-Kur'ân*, 291.

¹⁰⁰ Dr. Ömer Feruh *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî* adlı kitabında, bu kitabı *el-Kâmile fi Te'vîl-i Tilke Aşaratın Kâmile* adıyla zikretmiştir. Ömer Ferruh, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, 3: 575.

¹⁰¹ İbn Ebü'l-İsba', *Bedîu'l-Kur'ân*, 254.

¹⁰² Bakara, 2/196.

1.3.3.6. *el-Kevâkibü'd-Dürriyye fî Nazmi'l-Kavâidi'd-Dîniyye*

Bu kitabın adı biyografî kitapları arasında sadece *Îzâhu'l-meknûn*¹⁰³ ve *Mu'cemü'l-Müellifin*¹⁰⁴ eserlerinde geçmektedir. Başlığından da anlaşılacağı üzere nahiv hususunda İbn Malik'in *Elfiye*'si (ö. 672 h.) ve benzeri yaygın ve meşhur manzumelerin ışığında, dini kurallar, fıkıh ve şeriat ile ilgili konuları toplayan bir manzumeden ibarettir.

1.3.3.7. *el-Unvân fî Ma'rifeti'l-Evzân*¹⁰⁵

İsminden de anlaşılacağı üzere şiir bahir ve vezinlerinden bahsettiği kitap gibi görünmektedir.

1.3.3.8. *el-Cevheratü'l-Ferîde fî Kâfiyeti'l-Kasîde*¹⁰⁶

Şiir vezirlerinden bahsettiği bir başka kitap olduğu anlaşılmaktadır. Ancak İbn Ebü'l-İsba'nın bu defa sadece kasidelerin kafiyesi ile ilgilendiği kanısına varmak muhtemeldir.

Bu bölümün sonunda İbn Ebü'l-İsba'nın yaşadığı dönemin kültürel, siyasi ve toplumsal durumu hakkında kaynaklardan ulaştığımız kadarıyla bilgi toplamış ve bunları derlemiş oluyoruz. Hayatı hakkında çok fazla bilgiye ulaşamasak da ana hatlarıyla bir çerçeve çizmiş bulunuyoruz. Eserlerini üç bölümde inceliyor ve bunların bir kısmı hakkında geniş ve detaylı bir şekilde bilgi verirken, bir kısmının ise içeriği hakkında kısa ve genel bir malumat sunmuş oluyoruz.

¹⁰³ İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Îzâhu'l-meknûn fî'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, (Betrut: Dârü'l-Fıkr, 1982), 2: 391.

¹⁰⁴ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, (Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, 1977), 5: 265.

¹⁰⁵ Ferruh, *Târihu'l-Edebi'l-Arabî*, 3: 757.

¹⁰⁶ Ferruh, *Târihu'l-Edebi'l-Arabî*, 3: 757.

İKİNCİ BÖLÜM

İBN EBÜ'L-İSBA' TARAFINDAN BULUNAN BELAGAT KAVRAMLARI

Bu bölümde İbn Ebü'l-İsba'nın kendi keşfettiğini iddia ettiği bazı belagat kavram ve sanatlarını ele alacağız. Bunlardan yirmi tanesi aşağıdaki gibidir;

2.1. TEDBÎC (التدبيج)

2.1.1. Sözlük anlamı:

دَبَّحَ الشَّيْءَ دَبْحًا : 'Bir şeyi nakşetti ve süsledi'. دَبَّحَ الْمَطْرُ الْأَرْضَ : 'Yağmur yeryüzünü suladı yeşillendirdi ve çiçeklendirdi'. دَبَّحَ الشَّيْءَ : 'Bir şeyi güzelleştirdi.' دَبَّحَ : 'İpekten bir tür elbise'. Farsçadan gelme Arapçalaşmış bir kelimedir.¹⁰⁷

2.1.2. Terim anlamı:

Tedbîc, İbn Ebü'l-İsba' tarafından bulunan belagat sanatlarından biridir.¹⁰⁸ Tarifi 'Konuşan kişinin ya da şairin farklı birtakım renkler söylemesidir. Bunlarla vasıf, övgü, hiciv, nesîb veya diğer sanatlardan birini beyan etmesi ya da bu nitelendirmenin faydasını açıklamak için kinaye yapması veya tevriye kastıyla birtakım renkler zikretmesidir' şeklindedir.¹⁰⁹

Allah Teâlâ ayeti kerimesinde;

وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بَيضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَعَرَابِيٌّ سُودٌ.

'Dağların da farklı renklerde; beyaz, kırmızı, simsiyah yolları, kısımları vardır.'¹¹⁰ buyurmaktadır.

Bu ayette murat yolların açık ve şüpheli olanlarından kinaye yapılmasıdır. Çünkü 'Beyaz yol' çok fazla tutulan ve en açık en düzgün yoldur. 'Siyah yol', en

¹⁰⁷ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (İbn Manzûr), *Lisânü'l-'Arab*, (Lübnan: Dâru İhyâi't Tûrâsî'l-Arabi, 1993), 3: 235.

¹⁰⁸ Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğîyye ve Tetavvurihâ*, (Bağdat: Matbaatü'l-Mecma'ü'l-İlmiyyi'l-İrâkî, 1983), 1: 324.

¹⁰⁹ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 242; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr*, 532.

¹¹⁰ Fâtır, 35/27.

karışık yoldur. ‘Kırmızı yol’, diğer ikisinin ortası durumda bir yoldur. Dağların renkleri de bu üçünden dışarı çıkmaz. Hidayeti temsil etmek üzere kullanılan renkler de aynı bu şekilde kısımlara ayrılmaktadır. Ayeti kerimede aynen bu doğru taksim üzere gelmiş ve tedbîc sanatı vuku bulmuştur. Bu taksim doğruluğu ise; faydalı çıkarları talep etmek, dünyevi ve uhrevi tehlike ve helak noktalarından kaçmak suretiyle hidayete ulaşarak elde edilecek nimetlere hazırlanmak için getirilmiştir.¹¹¹

Bazı bedevi Arapların şu sözü de tedbîce örnek olarak gösterilebilir:¹¹²

زِيَادُ بْنُ عَيْنٍ عَيْنُهُ تَحْتَ حَاجِبِهِ   وَبَيْضُ الثَّنَائِيَا تَحْتَ خُضْرَةِ شَارِبِهِ

Ziyâd bin Ayn, gözü kaşının altında,

Dişlerinin beyazlığı bıyığının yeşilliğinin altında.

Bazı eleştirmenler bu beyti kusur örneği olarak göstermektedirler. Çünkü gözler zaten sadece kaşların altında ve dişler de bıyıkların altında olur. Ancak bazıları da bu eleştirmenlere cevap olarak şairin, bu kişinin en güzel surette yaratılmış olduğunu ve görünüşünde herhangi bir farklılık bulunmadığını anlatmayı murat ettiğini söylemektedirler. İbn Ebü'l-İsba' bu gibi beyitlerin kusur olmadığını söyler. Bu gibi bir bahane ile zorlanmaya da gerek olmadığını, çünkü buna benzer ifadelerin Kur'an'ı Kerim'de tehdit ve korkutma amaçlı olarak geldiğini aktarır. Böylece günah işleyen kişinin korkutulması amaçlanmıştır ki, bu çok edebi bir vaaz yöntemidir.¹¹³

Yüce Rabbimiz;

فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ

‘Üstlerindeki tavan tepelerine inmiş’¹¹⁴ buyurmaktadır.

Zaten tavan özellikle de bu gibi bir mevkide sadece üstte olur. Böylece Rabbimiz tavanın nispi olarak aşağıda kaldığının zannedilme ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Çünkü nice tavanlar vardır ki bir kavmin altında iken diğer kavmin üstündedir. Allah Teâlâ da bu ihtimali iki kelime ile ortadan kaldırmıştır. Bu

¹¹¹ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 532; *Bedî'u'l-Kur'ân*, 242-243.

¹¹² Beytin şairini bulamadım. *Bedî'u'l-Kur'ân*'ın muhakkiki, 243. sayfada haşiyede bu beytin nispetsiz ve farklı bir rivayetle geçtiğini söylemiş ve rezillik delili olarak getirmiştir.

¹¹³ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 532; *Bedî'u'l-Kur'ân*, 242-243.

¹¹⁴ Nahl, 16/26.

kelimelerde sadece yıkılan veya yukarıdan aşağıya düşen şeyler de kullanılan 'Tepelerine' ve 'İnmiş' sözcükleridir.¹¹⁵

Muhammed b. Hamit et-Tûsî (ö. h. 248)'nin mersiyesi hakkında Ebû Temâm'ın şu sözü de tedbîc örneğidir:

تردى ثياب الموت حمراً فما أتى لها الليل إلا وهي من سندسٍ وخضرٍ

Ölümün kırmızı elbisesini giydi,

Gece ise ona ancak yeşil bir ipek şeklinde geldi.¹¹⁶

Buhtürî de şöyle der;

تحسنت الدنيا بعدلك فاغتننت وأفاتها بيضٌ وأكنافها خضرٌ

Dünya senin adaletinde güzelleşti ve beslendi,

Felaketleri bembeyaz, gölgeleri yemyeşil oldu.¹¹⁷

İbn Mâlik el-Halebî (ö. 1377), en-Nüveyrî, ve Suyûtî gibi alimler, İbn Ebü'l-İsba'ın tedbîc tanımından etkilenmişlerdir. İbn Sinân (ö. h. 466), tedbîci 'muhalif' diye isimlendirmiş ve bunun, Ebû Temâm'ın yukarıdaki sözünün tezat sanatı gibi olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁸

تردى ثياب الموت حمراً فما أتى لها الليل إلا وهي من سندسٍ وخضرٍ

Ölümün kırmızı elbisesini giydi,

Gece ise ona sadece yeşil bir sündüs ile geldi.¹¹⁹

İbn Sinân, Ebû Temâm'ın beyti hakkında şu yorumda bulunmuştur; 'Kırmızı ve yeşil muhalif renklerdir. Bazıları ise bunları mutabık renkler saymaktadır.'¹²⁰ İbn Ebü'l-İsba'ın tedbîc sanatından etkilenen İbn Malik el-Halebî, en-Nüveyrî ve Suyûtî¹²¹ gibi belagat alimleri ve Dr. Hifnî Şeref gibi son dönem belagat bilginleri, tedbîcin İbn Ebü'l-İsba' tarafından bulunmadığını, ancak kendisinin sadece bu sanatı isimlendirdiğini söylemiştir. Daha önceki alimler tarafından kinaye ve tevriye diye

¹¹⁵ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû'l-Tahbîr*, 534.

¹¹⁶ Ebû Temâm Habîb b. Evs b. Hâris et-Tâî, *Dîvân*, (Beirut: Dârü'l-Kitâbi'l-Lübnânî, 1981), 671.

¹¹⁷ İbn Ebü'l-İsba', *Bedîu'l-Kur'ân*, 242; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû'l-Tahbîr*, 534.

¹¹⁸ Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğîyye*, 2: 168.

¹¹⁹ Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğîyye*, 2: 169.

¹²⁰ Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğîyye*, 2: 169.

¹²¹ Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğîyye*, 2: 169.

isimlendirildiğini, İbn Sinân tarafından ise muhalif diye isimlendirilerek tıbâk sanatı çerçevesinde değerlendirildiğini düşünmektedirler. Zaten İbn Ebü'l-İsba' da tedbîc kavramını tarif ederken kinaye ve tevriyeden başka bir kelime bulamamaktadır.¹²²

Bu nedenle muhtemeldir ki tedbîc, İbn Ebü'l-İsba' tarafından yeniden isimlendirilmek sureti ile diğerlerinden ayrılan bir sanattır.

2.2. İKTİDÂR/TASARRUF (الإقتدار/التصرف)

Bedü'l-Kur'ân'da¹²³ geçen bu kavram, *Tahrîrü't-Tahbîr*'de¹²⁴ 'Tasarruf' şeklinde getirilmiştir. *Tahrîrü't-Tahbîr*'deki tanımında 'konuşmacı' yerine 'şair' ifadesinin kullanmıştır. Ahmet Matlub, iktidâr ve tasarruf sanatlarının, İbn Ebü'l-İsba' tarafından ortaya konulan belagat sanatları olduğunu beyan etmektedir.¹²⁵

Tahrîrü't-Tahbîr'de tasarruf denilen bu sanatın *Bedü'l-Kur'ân*'da iktidâr olarak ele alınmasının nedeni, iktidar tabirinin Allah (c.c.) kitabına daha uygun görülmesi olabilir.

2.2.1. Sözlük anlamı:

Kadr (قدر); miktar demektir. هُمْ قَدْرُ مائة: Onlar yüz kadardır. إِقْتَدَرَ عَلَى الشَّيْءِ: قَدَرَ. 'Bu şey şunun kadar' dendiğine onun eşit veya aynı miktarda oldukları kastedilir. Kur'an'ı Kerim'de 'Biz her şeyi bir kader ile yarattık'¹²⁶ buyrulmaktadır. Kader, Allah'ın kullarına takdir ettiği hükümdür. Kudret, bir şeyi yapma gücü, enerji, olanak bulma, zenginlik ve servet sahibi olma anlamlarına da gelir.¹²⁷

¹²² İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr*, 534.

¹²³ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 289.

¹²⁴ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr*, 528.

¹²⁵ Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğîyye*, 1: 273.

¹²⁶ Kamer, 54/49.

¹²⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 11: 274.

2.2.2. Terim anlamı:

İktidâr, konuşanın bir manayı kelâmın dizilişinde ve terkiibinde farklı mana kalıpları belli amaçlar doğrultusunda farklı suretlerle ortaya koymasıdır. Bu bazen isti'âre veya irdâf, bazen îcâz ya da hakikat lafızları ile gerçekleşir.¹²⁸

İmriü'l-Kays (ö. h. 540) geceyi anlatırken isti'âre yaparak şöyle demiştir:¹²⁹

وليل كموج البحر أرخى سُدولُهُ   عليَّ بأنواعِ الهمومِ ليبتلي
فَقَلْتُ لَهُ لَمَّا تَمَطَى بِصُلْبِهِ   وأردفَ أعجازًا وناءً بكلِكلِ

Gece, eziyet etmek için türlü kederlerle gerdanlığımı deniz dalgası gibi üzerime saldı,

Önde beli, arkada kalçaları çalımla yürüyüp, göğsünde kaybolurken ben de ona dedim ki;

Sonra aynı manayı daha basit lafızlarla getirmiş ve şöyle demiştir;

فيا لك من لَيْلٍ كَأَنَّ نُجُومَهُ   بِكُلِّ مَفَارِجِ الْفَتْلِ بِيذْبُلِ

Sen ey gece! Sanki tüm yıldızların kaybolup kaçış yerlerinde dağlara bağlanmış gibi.

Beytin takdiri 'Sen ey uzun gece (فيا لك من لَيْلٍ طَوِيلٍ)' dir. Böyle diyerek sıfat getirmiş ve bu sıfat ile yıldızların ilerlememesinin delalet ettiği teşbihten hasıl olan manayı ortaya çıkarmıştır. Böylece gecenin uzunluğuna işaret etmiştir.¹³⁰ Sonra da bu manayı irdâf sanatıyla getirerek şöyle demiştir;

كَانَ الثَّرِيًّا عُلِقَتْ فِي مَصَامِهَا   بِأَمْرَاسِ كِتَانٍ إِلَى صُمِّ جَنْدَلِ

Sanki Süreyya (yıldızın adı), durduğu yerde ketenden urganlarla sağır kayalara bağlanmış.

Şair, bir önceki beyitte yıldızların dağlara bağlandığı iddiasına delil getirmek üzere büyüklüğü, yıldızlarının toplanması ve şöhreti nedeniyle durduğu yerde neredeyse herkes tarafından bilinen Süreyya yıldızının bir kayaya bağlı olduğunu

¹²⁸ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 289.

¹²⁹ İmriü'l-Kays b. Hacer b. Amr, *Dîvân-ı İmriü'l-Kays*, thk. Muhammed Abdurrahim, (Kuveyt: Dârü'l-Kitabî'l-Arabî, 1989), 86.

¹³⁰ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrirü't-Tahbîr*, 572.

söylemiştir. ‘Sanki Süreyya’ beytinde teşbihten irdâfa dönerek, îcâz yoluyla hakikat lafızlarla bunu ifade etmiş ve demiştir ki;¹³¹

ألا أيها الليل الطويلُ ألا انجلِ   بصُبحٍ وما الإصباحُ منك بأمثلِ

Ey uzun gece, bir sabah ile açılmaz mısın? Gerçi sabah da senden farklı değil ya!¹³²

İbn Ebü'l-İsba', şairin bu şekilde mana ve lafız kalıplarını getirebilmesinin onun sözdeki gücüne ve sözlerle oynama yetisine delalet ettiğini söylemektedir.

İbn Ebü'l-İsba' yine Kur'an'ı Kerim'de geçen tüm kıssaların böyle olduğunu, manalarının farklı olmadığını, ancak görünüşte suretlerinin farkı olduğunu söylemektedir.¹³³

2.3. İSTİKSÂ' (الاستقصاء)

2.3.1. Sözlük anlamı:

‘Uzak oldu.’ : أَقْصَى الشَّيْءَ : ‘Bir şeyi uzaklaştırdı ve onu en uzak noktaya ulaştırdı.’ : تَقَصَّى الْمَسْأَلَةَ : ‘Konunun sonuna ulaştı.’ : اسْتَقْصَى الْأَمْرَ : ‘Araştırmada işin en uç noktasına vardı.’¹³⁴

2.3.2. Terim anlamı:

İbn Ebü'l-İsba'; ‘İstiksa, şairin bir manayı ele alması ve onda hiçbir şey bırakmadan onu son noktasına kadar değerlendirmesidir’ demektedir.¹³⁵ Bu tanım kendisinin *Tahrîrû't-Tahbîr* isimli kitabındaki tarifidir. *Bedîu'l-Kur'ân* isimli eserinde ise; ‘Konuşan kişinin bir manayı ele alması, onu büyütmesi, tüm karakteristik özelliklerini dahil ettikten sonra bütün arzî ve lazîmî yönlerini getirmesi ve daha sonra ele alan kişiye söylenecek hiçbir şey bırakmamasıdır.’ şeklinde tarif eder.¹³⁶ *Bedîu'l-Kur'ân*'da geçen tanımın daha kapsamlı olduğu

¹³¹ İbn Ebü'l-İsba', *Bedîu'l-Kur'ân*, 290.

¹³² İmriü'l-Kays, *Dîvân*, 86.

¹³³ İbn Ebü'l-İsba', *Bedîu'l-Kur'ân*, 290.

¹³⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 11: 453.

¹³⁵ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 540.

¹³⁶ İbn Ebü'l-İsba', *Bedîu'l-Kur'ân*, 247.

görülmektedir çünkü; istiksâ' hem nazım hem de nesirde gerçekleşen bir edebi sanattır.

İbn Ebü'l-İsba', istiksâ'ı şu ayet ile örneklendirmiştir:

أَيُّدُ أَحَدِكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ.

"Sizden biri arzu eder mi ki, hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu, zemininden ırmaklar akan ve kendisi için orada her çeşit meyvenin bulunduğu bir bahçesi olsun da bakıma muhtaç çoluk çocuğu varken kendine ihtiyarlık gelip çatsın, bahçeye de içinde ateş bulunan bir kasırga isabet ederek yakıp kül etsin!"¹³⁷

İbn Ebü'l-İsba', istiksâ'ı 'Söylenecek hiçbir şey bırakmaması' diye tarif ederek Kur'an'ı Kerim'in nazmında bulunan belagat gücünü açıklamış ve fesahatinin i'câz (aciz bırakma) boyutunu beyan etmiştir. Şöyle ki Yüce Allah (c.c.) ayette 'Bahçe' demekle yetinseydi elbette yeterli olurdu. Ancak 'Hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu' ifadesiyle tefsir etmekten geri durmamıştır. Çünkü yapraklarının gölgesi ile yeryüzünü örten her ağaçlığa bahçe denir. Ancak 'Hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu' olunca bu bahçenin sahibi daha yüce bir konuma gelmektedir. Yine akabinde Yüce Rabbimiz 'Zemininden ırmaklar akan' ifadesiyle nitelendirmeye devam etmekten de geri durmamıştır. Bunun akabinde de 'Kendisi için orada her çeşit meyvenin bulunduğu' ifadesi ile betimlemesini tamamlamıştır. Çünkü Allah (c.c.), daha iyi bilir ki, sadece üzüm ve hurma ağaçları ile nitelendirmek bahçede var olan nimetleri, kaybettiğinde çok fazla üzülecek şekilde tam bir nitelendirme olmayacaktır. Ardından da bahçenin sahibini anlatırken 'Kendine ihtiyarlık gelip çatsın' buyurmuş ve bu manayı daha da genişleterek, ihtiyarlık isabet eden kişinin durumunu daha da büyük göstermek üzere 'Çoluk çocuğu varken' buyurmuş, yine bununla yetinmeyerek çoluk çocuğu da 'Bakıma muhtaç' diye nitelendirmiştir. Ardından bu bahçenin elinden alınmasının ihtiyarlık isabet eden kişi ve onun bakıma muhtaç çoluk çocuğu için en kısa zamanda helak olmaktan başka bir şey getirmediğini anlatmak üzere 'Bahçeye de bir kasırga isabet ederek' ifadesini kullanmıştır. Ancak hızlıca yok olmanın gerçekleşmeyeceğini bildiğinden kasırga demek ile yetinmemiş,

¹³⁷ İbn Ebü'l-İsba', *Bedi'u'l-Kur'an*, 249; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrirü'l-Tahbîr*, 542; Bakara, 2/266.

‘İçinde ateş bulunan’ buyurmuştur. Yüce Rabbimiz, içerisinde ırmaklar ve yaş ağaçların bulunduğu bir ortamda ateşin yakmaya muktedir olmayacak kadar zayıf olma ihtimalinden dolayı bununla da yetinmeyerek ‘*Yakıp kül etsin!*’ demek suretiyle bu ihtimali ortadan kaldırmıştır. İşte bu örnek, herhangi bir sözde istiksâ’nın en güzel, en olgun ve en mükemmel örneğidir.¹³⁸

İstiksâ’nın Arap şiirinde de örnekleri çoktur. Buhtürî, devenin zayıflığını anlatırken şöyle der:

كَالْقِسِيِّ الْمَعَطْفَاتِ بِلِ الْأَسَدِ   هُمْ مَبْرِيَةٌ بِلِ الْأَوْتَارِ

Eğri yay, hatta atılan ok ve hatta kiriş gibiler.¹³⁹

Bu beyit, teşbîh ve tetmîm ile hüsnü nesik, tehzîp ve îgâl sanatlarını bir araya getirmiştir. Çünkü şair develeri yaya benzetmiştir. Bu bir teşbih-i belîğ örneğidir. Ancak bununla da yetinmemiş, benzeyenin benzetilene yakınlığı daha fazla yönden gerçekleşsin diye nitelendirmeyi tamamlamak üzere ‘Eğri’ ifadesini kullanmış ve bununla da devenin yaratılışındaki eğimine dikkat çekmiştir. Böylece benzetme daha yerinde ve nitelendirme manası daha tamam olmuştur. Ardından belagatteki düşükten yükseğe (mine’l-ednâ ile’l-a’lâ) yöntemini kullanarak develeri yaya benzettikten sonra, yaydan daha nahif olan oka benzetmiş. ‘Atılan’ demek suretiyle de bu nahifliğe vurguda bulunmuş, böylece nitelendirme manası daha tamam olmuş, ikinci benzetme birinci benzetmeden daha yakın bir konuma geçmiştir. Ardından oktan da daha zayıf olan kirişe geçerek, kelamın tehzîp sanatıyla sıfatlanacağı bir sıralama uygulamıştır. Diğer yandan vazgeçme anlamına gelen ‘Bel(بل)’ kelimesini kullanarak, develeri yaya benzetmekte hata ettiğini söyler gibi daha nahif olduğu için oka benzetmiş, sonra bunda da hata yaptığını vehmettirerek, develeri kirişe benzetmeye karar vermiştir. Böylece bir teşbihten diğerine geçerek öncekinden vazgeçmiş, bu cümlelerle ‘hüsnü nesik’ (Düzgün biçimde dizmek) sanatını uygulamıştır. Kirişleri ise, sadece kuru sinirleri kalmış develere çok fazla benzerliği ve gerideki ok ve yaya göre daha fazla benzemesi nedeniyle zirvede bırakmış, birbirine uygun sözcükleri kullanmanın dışına çıkmamış, böylece söz uyumlu bir hal

¹³⁸ İbn Ebû’l-İsba’, *Bediü’l-Kur’ân*, 250.

¹³⁹ Ebû Ubâde el-Velîd b. Ubeyd b. Yahyâ et-Tâî (el-Buhtürî), *Divânü’l-Buhtürî (Divân)*, şrh. Muhammed et-Tuncî, (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-Arabî, 1994), I: 564.

almıştır. Çünkü yay denince akla gelen en yakın şeyler ok ve kırıdır. İşte bu beyit istiksâ'nın en güzel örneğinin yer aldığı beyittir.¹⁴⁰

Aslında İbn Ebü'l-İsba'dan önce de bu konudan bahsedenler olmuştur. Câhiz (ö. 255 h.), Hz. Ömer r.a. (ö. 23/644)'in Züheyr¹⁴¹'den bahsederken aktardığı ve Züheyr'in şöyle bitirdiği şiiri istiksâ'ya benzeyen taksîm sanatına örnek olarak rivayet etmiştir.

وإنَّ الحقَّ مقطعه ثلاثٌ
يمينٌ أو نفاراً أو جلاء

'Hak üç bölümdür; yemin, hasımlaşma (mahkemeye müracaat) ve açıklama (delil sunma)'

Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.) onun hukuk bilgisine, bu konudaki açıklamasına ve bölümlendirmesine şaşırarak, beyti güzel bulduğunu ve hoşuna gittiğini beyan etmek üzere aynen tekrarlamış ve şöyle demiştir:

'Evet, hak üç bölümdür; yemin, hasımlaşma (mahkemeye müracaat) ve açıklama (delil sunma)'¹⁴²

Kudâme b. Ca'fer de bu sanatı ele almış ve sıhhatü't-taksîm diye isimlendirerek 'Şairin bir konuyu ele alması, tüm kısımlarını ortaya koyması ve hiçbir kısmını bırakmaması' şeklinde tarif etmektedir. İbn Ebü'l-İsba'nın istiksâ' tanımı ile Kudâme b. Ca'fer'in sıhhatü't-taksîm tanımı birbirine kıyaslandığında manalarının yakın olduğunu görülmektedir. Ancak Kudâme b. Ca'fer, kısımların önceden var olduğunu, şairin sonradan bunları saydığını, İbn Ebü'l-İsba' ise şairin kısımları bulunmayan bir manayı ele almakta ve söylenecek hiçbir şey bırakmayacak şekilde tüm bölümlerine uzandığını dile getirir. İşte bu nedenle İbn Ebü'l-İsba' istiksâ'ı bulan kişi sayılmıştır. Çünkü ona göre kısımları ayrılmamış bir mana ele alınarak tüm boyutlarına varılmaktadır. Kudâme b. Ca'fer'in sıhhatü't-taksîm tanımında bu durum yoktur.¹⁴³

¹⁴⁰ İbn Ebü'l-İsba', *Bediu'l-Kur'an*, 249.

¹⁴¹ Asıl adı, Ebû Sülmâ (Ebû Büceyr) Züheyr b. Ebî Sülmâ (Rebia) b. Riyâh el-Müzenî (ö. 609 [?]) olup, muallaka şairlerindedir. Süleyman Tülüçü, "Züheyr b. Ebû Sülmâ" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 540.

¹⁴² Züheyr b. Ebû Sülmâ, *Şerhü Şi'r'i Züheyr b. Ebî Sülmâ*, thk. Fahrettin Kabâve, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1981), 66.

¹⁴³ İbn Ebü'l-İsba', *Bediu'l-Kur'an*, 251.

2.4. el-İSCÂL BA‘DE’L-MUĞÂLATA (الإسجال بعد المغالطة)

İbn Ebü'l-İsba'ın *Tahrîrû't-Tahbîr* ve *Bedîu'l-Kur'ân* adlı eserlerinde yer verdiği bu sanatı, İbn Mâlik el-Halebî (ö. 1377) ve en-Nüveyrî (ö. h. 733) gibi ondan sonra gelen belagat bilginleri ondan nakil yapmışlar.¹⁴⁴

2.4.1. Sözlük anlamı:

سَجَّلَ : ‘Yukarıdan attı’. سَجَّلَ الشَّيْءَ : ‘Bir şeyi bitişik olarak gönderdi’. سَجَّلَ الْقَصِيدَةَ : ‘Kasideyi aralıksız okudu’. أَسَجَّلَ الشَّيْءَ : ‘Bir şeyi gönderdi’. أَسَجَّلَ الْكَلَامَ : ‘Sözü genel yaptı ve mubah kıldı’. هَذَا أَمْرٌ مُسَجَّلٌ : ‘Bu durum herkes için genel ve mubahtır’. Muhammed b. Hanefî, “*İyiliğin karşılığı ancak iyiliktir*”¹⁴⁵ ayeti kerimesi hakkında bu iyilere de günahkarlara da müseccel yani geneldir demektedir. Yani iyilik herkese genel gönderilmiş olup, iyi ya da günahkâr olmak şart koşulmamıştır.¹⁴⁶

2.4.2. Terim anlamı:

Konuşmacı ya da şairin övülen kişi hakkında bir amaç taşıması ve bu amacına ulaştırarak sözler getirmesi, bunun gerçekleşme sebebini de övdüğü kişiye bağlamasıdır. Yani kendisinin gerçekleşmesi ile amacı, gerçekleşeceği belirtilen bir şarta bağlıdır. Her ne kadar gerçekleşmemiş olsa da kendisine şart bağlanan amacın gerçekleşmesi için yanılmaca (muğâlata) yoluyla bu şartın gerçekleştiği söylenmektedir.¹⁴⁷

İscâl sanatı muğâlata olmadan da gerçekleşebilir. Muğâlata kısmı sadece şiirde ve beşer keliminde yer alırken; Kur'an'ı Kerim'de sadece muğâlatasız iscâl bulunmaktadır. Örneğin Yüce Rabbimiz şöyle buyurur;

رَبَّنَا وَإِنَّا مَا وَعَدْتَنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ.

“Rabbimiz! Resullerin üzerinden bize vaat ettiklerini bize ver!”¹⁴⁸

¹⁴⁴ Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğîyye*, 1: 234.

¹⁴⁵ Rahmân, 55/60.

¹⁴⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7: 372.

¹⁴⁷ İbn Ebü'l-İsba', *Bedîu'l-Kur'ân*, 286.; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 574; Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğîyye*, 1: 195.

¹⁴⁸ Âli İmrân 3/194.

Bir başka ayeti kerime ise;

رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنِ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ.

“Rabbimiz! Onları kendilerine vaat ettiğin adn cennetlerine girdir!”¹⁴⁹
Muğâlata ile birlikte şiirde geçen iscâle örnek olarak İbn Nebâte es-Sa`dî (ö. 1014)
'nin şu sözü gösterilebilir: ¹⁵⁰

جاء الشتاء، وما عندي له عددٌ إلا ارتعادي، وتقريض أسناني
فإن هلكتُ فمولانا يكفني هبني هلكتُ، فهبني بعض أكفاني

Kış geldi, ama benim bir hazırlığım yok.

Sadece ödüm kopuyor ve dişlerim gıcırıyor

Eğer ölürsem efendim beni kefenler.

Farz et ki öldüm ben, hadi kefenimden bir parça ver bana.

Bazen de muğâlata, iscâl olmaksızın gelebilir ki, bu konuşmacının muradını gizlemek istemesi durumunda gerçekleşir. Bu durumda konuşmacı bir şey ister ancak; başka bir şeyi murat etmiştir.¹⁵¹

Ebû Nüvâs (ö. 814)'ın sözü bu konuya örnek niteliğindedir.¹⁵²

أسأل القادمين من حَكَمَانِ كَيْفَ خَلَقْتُمْ أَبَا عَثْمَانَ
فيقولون لي جناناً كما سرك من حالها فسأل عن جَنَانِ
ما لهم لا يبارك الله فيهم كَيْفَ لا يُفْنِ عندهم كتمانِي

Hakeman'dan gelenlere soruyorum, Ebu Osman nasıldı diye,

Diyorlar ki, senin gibi o da acıyor haline, sen Cenân'ı sor hele,

¹⁴⁹ Mü'min, 40/8.

¹⁵⁰ İbni Nebâte e's-Sa`dî Abdulazîz b. Ömer b. Muhammed, *Dîvân*, thk. Abdülemîr Mehdi Habîb e't-Tâî, (Bağdat: Vizâratü'l-İ'lâm, 1977), 2: 713.

¹⁵¹ İbn Ebû'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr*, 574.

¹⁵² Ebû Nüvâs el-Hasen b. Hâni' b. Abdillevel el-Hakemî, *Dîvân*, (Beyrut: Dârü's-Sâdir, 1987), 395.

Onlara da neymiş Allah onlara bereket vermesin, nasıl da gizli bir şey bırakmıyorlar.

Burada aşık yavuklusu Cenân'ı murat ederek, abisi olan Ebu Osman'ı soruyor ve asıl muradını gizliyor.¹⁵³

2.5. İFTİNÂN (الإفتنان)

2.5.1. Sözlük anlamı:

إِفْتَنَّ الرَّجُلُ فِي كَلَامِهِ : 'Adam kelamında farklı sanat uyguladı ve tasarrufta bulundu.'¹⁵⁴
إِفْتَنَّ : 'Söz sanatları edindi, kelamın sanatlarını, yöntemlerini ve yollarını kullandı.'¹⁵⁴

2.5.2. Terim anlamı:

İftinân, İbn Ebü'l-İsba' tarafından bulunan sanatlardan biridir.¹⁵⁵ Her ne kadar idmâc (katma) ile karışıyor gibi görünse de idmâc; konuşan kişinin sözlerine farklı manalar katması ancak; bunu açıklamaması ve önceden geçtiğini sözlerinde hissettirmemesidir. İftinân ise böyle değildir. İbn Ebü'l-İsba', iftinâmı 'Kişinin kelamında birbirine zıt, farklı veya uyumlu iki farklı sanatı getirmesidir' şeklinde tanımlar. Zıt olanlara örnek, konuşmacının gazel ile hamaseti (coşku) bir arada kullanması gibi ki gazel yumuşaklığı, hamaset ise sert olmayı gerektirir.¹⁵⁶

Antera b. Şeddâd (ö. m. 614 [?])'ın sözünde olduğu gibi:¹⁵⁷

أحبك يا ظلوم، فأنتِ عندي   مكان الروح من جسد الجبان
ولو أنني أقول مكان رُوحِي   حَشِيْتُ عَلَيْكَ بَادِرَةَ الطعان

Seni seviyorum Ey zalim! Sen bende korkakların   bedenindeki   ruh
yerindesin,

Eğer ki ruhumun yerini desem, saldırganların sana musallat olmasından
korkardım.

¹⁵³ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 575.

¹⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 10: 122.

¹⁵⁵ Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğîyye*, 1: 269.

¹⁵⁶ İbn Ebü'l-İsba', *Bediü'l-Kur'ân*, 295.; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 588.

¹⁵⁷ Antera b. Şeddâd, *Dîvân*, thk. Mecid Tarrâd, (Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-Arabî, 1992), 133.

Bu şiirde, özellikle de ikinci beyitte şair gazel ile coşkuyu en ince ifadeyle ve en belîğ işaretle bir araya getirmiştir.

Gazel ile hamasetin bir arada kullanıldığı bir başka iftinân örneği ise Antera'nın su sözüdür.¹⁵⁸

إن تُغدفي دوني القناع فإبني   طَبُّ بأخذ الفارس المستلِّم

Eğer sen benim karşımda peçeye bürünürsen, ben de paylayan süvariye yakalamakta mahirim.

İbn Ebü'l-İsba' 'Bu beyit, bu konuda duyduğum en iyi beyittir' demektedir. Çünkü bu beyitte gazel, hamaset, ciddiyet ve mizah bir arada toplanmış olup, bir tarafında nadirlik, diğer tarafında ise ilginçlik vardır. Şöyle ki, yüzünü peçeye örtmesini, bakışlarla bakılanlar arsını örten geceye benzetmiş; paylayan süvariye yakalamakta uzmanım diyerek, ciddi bir konuyu şaka suretinde ortaya koymuştur. Dolayısıyla beyitte tendîr (nadir gösterme) sanatı uygulanarak, mana böyle değerli sözcüklerle anlatılmıştır. Bu misal gazel ile hamasetin toplanmasına örnek idi. Övgü ve hicvin bir arada getirilmesine misal ise el-Hatîe (ö. h. 59)'nin ez-Zebrekân b. Bedr (ö. h. 45) için söylediği şu sözleridir;¹⁵⁹

قد ناضلونا، وسلوا من كنانتهم   مَجْدًا تَلِيدًا وَنَبَلًا غَيْرِ انكاس

Bizimle savaştılar, sadaklarından kadim bir şeref ve dosdoğru bir soyluluk çıkardılar.¹⁶⁰

Arap adetlerinden biri, bir esir aldıklarında ona oklarından üzerinde işaret bulunan bir ok vermeleriydi. O esir o kavme ait olduğunu gösteren bu oku sürekli olarak sadağında taşırdı. Dolayısıyla el-Hatîe, övdüğü bu kişiye diyor ki; senin düşmanların sana karşı böbürlendiklerinde sadaklarından, onları esir ettiğinde senin kendilerine verdiğin o oku çıkardılar, yani onlar senin azat ettiğin kölelerin. Bu kadim şeref senin şerefine ki, onu inkâr edemezler. Bu soyluluk hiçbir zaman düşmeyen bir soyluluktur. İşte bu ifadeler övdüğü kişiyi son derece övme, aynı anda ise düşmanlarını yerme anlamı taşımaktadır. Çünkü düşmanları onun kendilerine

¹⁵⁸ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 296.

¹⁵⁹ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 297.

¹⁶⁰ el-Hatîe Ebû Melike Cerûl b. Evs, *Dîvân*, thk. Nehmân Emîn Tâhâ, (Suriye: Matbaatü Mustafa el-Bâbî, 1967), 35.

üstünlüğünü bildikleri halde ve kendilerine yaptığı iyilik ortada olduğu halde böbürlenmektedirler. Yani son derece cahil ve ahmaktırlar.¹⁶¹

Tebrik ve taziyenin bir arada toplandığına örnek ise el-Muiz'in, Yezid b. Muaviye (ö. 64/683) hilafet koltuğuna oturduğunda, gelen heyetler arasında kendisini tebrik ve babasının ölümünü taziyeye için söylediği sözlerdir. Zira toplandıklarında hiç kimse tedirginliğinden söze girememişti. Sonunda bu şahıs izin isteyip lafa girdi. İzin verilince de şöyle dedi; 'Allah, sana gelen musibetten dolayı ecrini versin, gelen nimeti de mübarek eylesin ey müminlerin emiri. Sana çok büyük bir musibet isabet etti ve sen çok da büyük bir nimete kavuştun. Allah'ın halifesini kaybettin. Allah'ın halifeliği sana verildi. Musibetine sabredesin. Verilen nimete şükredesin.' Ardından şu beyti okudu:¹⁶²

اصبر يزيدُ فقد فارقتَ ذا ثقةٍ   واشكر بلاء الذي بالودِّ أصفاكَا
لا رُزءَ أصبح في الأقسامِ تَعْلَمُهُ   كما رُزئتَ ولا عقبى كَعُقْبَاكَا
أصبحت راعيَ أمورِ الناسِ كُلِّهم   فأنتَ ترعاهُمُ واللهُ يرعاكَا
وفي معاوية الباقي لنا خَلْفٌ   إذا نُعييتُ ولا نَسْمَعُ بمنعَاكَا

Sabret ey Yezit! Güvenilir birinden ayrıldım, sevgiyle seni seçen musibet içinse şükret.

Kavimler senin başına gelen gibi bir musibet bilmez, senin akıbetin gibi akıbet de görmez.

Tüm insanların işlerinin gözeticisi oldun, sen onları gözetirsin, Allah da seni gözetir.

Muaviye'den bizlere bu halifelik kaldı, övdüğümüz zaman engellemeni duymayız.

'Böylece herkese lafın önünü açmış oldu. Öncelik faziletine erdi. Ben ise bu sözden daha güzelini görmedim. Çünkü eski nesir yeni şiirin büyük bir bölümünü,

¹⁶¹ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 297.

¹⁶² Abdullah b. Hümâm es-Selûlî, *Şi'rü Abdillâh b. Hümâm es-Selûlî*, thk. Velid Muhammed El Râkibî, (Dubai: Merkezü cema'ti'l Mâcid fi't-Türâs, 1996), s. 83.

yeni şiir ise eski nesrin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Ayrıca müfredat açısından mukabele, münasebet, teattuf, müsâvât ve temkînü'l-mekâti' gibi birçok güzel sanat içermektedir. Şiirde ise nesre ek olarak tendir, ihtirâs, mukârenet, iltifaf ve îğal gibi sanatın yanı sıra düzgün anlatım, yenilikçi ifade, hafif sözcükler, doğru manalar ve kısa aktarım gibi birçok özellik bulunmaktadır.¹⁶³

Kur'an'ı Kerim'de;

ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًا.

“Sonra biz kötülükten sakınanları (cehennemden) esirgeriz; zalimleri de diz üstü çökmüş olarak orada bırakırız.”¹⁶⁴ ayeti iftinân sanatına örnek olarak verilebilir.

Bu ayeti kerimede vaat ve tehdit, müjde ve korkutma, bu sanatlara bağlı olarak da müjdelenenlere yapılan övgü ve korkutulanlara yapılan yergi aynı anda yer almaktadır. Yine Kur'an'ı Kerim'de ilginç bir iftinân türü geçmektedir ki, taziye ve övgü bir arada gelmiştir. Allah Teâlâ;

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٌّ. وَيَبْقَى وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ.

“Yeryüzünde bulunanların hepsi fânidir. Azamet ve kerem sahibi rabbinin zâtı ise bâki kalır.”¹⁶⁵ ayetinde, sadece on kelime ile tüm insanları, cinleri, diğer hayvan türlerini, yer yüzünde hareket ederek yürüyen her türlü varlığı, gökyüzündeki melekleri taziye etmiş; kendisinin ise tek başına kalacağından ve tek kaldıktan sonra da azamet ve kerem sahibi olacağından övgüyle bahsetmiştir.¹⁶⁶

2.6. el-HAYDE VE'L-İNTİKÂL (الحيدة و الانتقال)

2.6.1.Sözlük anlamı:

‘Bir yerden başka bir yere gitmek’. إنتقل، ينتقل، انتقالاً. ‘Uzak olmak’. الحيدة. ‘Bir şeyden uzaklaştı’. حاد عن الشيء. ‘Sözü sahibinden iletti’. نقل الكلام. ‘Kitabı çoğalttı’. نقل الكتاب. ‘Dönüşüm’.¹⁶⁷ التقل.

¹⁶³ İbn Ebü'l-İsba', Bediu'l-Kur'an, 298.

¹⁶⁴ Meryem, 19/72

¹⁶⁵ Rahmân, 55/26-27.

¹⁶⁶ İbn Ebü'l-İsba', Bediu'l-Kur'an, 299.

¹⁶⁷ İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, 12: 211.

2.6.2. Terim anlamı:

İbn Ebü'l-İsba' tarafından bulunan kavramlardan biridir.¹⁶⁸ *Bedü'l-Kur'ân* ve *Tahrîrü't-Tahbîr*'de bu kavramın tanımını yapmış ve 'Soru sorulan kişinin sorulan soruya uygun olmayan cevap vermesidir. Ya da delil getiren kişinin sorumlu olduğu delilden farklı delile geçmesidir' diye tarif etmiştir. Ancak bu sanat delil getiren kişiye itiraz durumunda belagat sanatına dönüşür.¹⁶⁹

Hiz. İbrahim (a.s.)'in Nemrut ile konuşmasında bu sanatı görebiliriz;

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي
وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أَحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ
فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ.

*Allah, kendisine mülk verdi diye İbrahim'le Rabbi hakkında mücadele edeni görmedin mi? Hani İbrahim: 'Benim Rabbim diriltir ve öldürür.' demişti. O da: 'Ben de diriltir ve öldürürüm.' demişti. İbrahim: 'Öyleyse, Allah Güneş'i doğudan çıkarıyor, sen de batıdan çıkar.' deyince, o gerçeği yalanlayan kâfir, şaşırıp kaldı. Allah, zalim olan topluma doğru yolu göstermez.*¹⁷⁰

Hiz. İbrahim (a.s.) 'Benim Rabbim diriltir ve öldürür' demiş, Nemrut ise 'Ben de diriltir ve öldürürüm' diyerek karşılık vermiştir. Sonra da ölüm cezası verilen bir kişiyi çağırmış ve serbest bırakmış, ölüm cezası olmayan birini ise öldürmüştür. Bunun üzerine Hiz. İbrahim (a.s.) Nemrut'un diriltme ve öldürmenin ne demek olduğunu anlamadığını veya anlayıp işi safsataya vurduğunu anlamış ve Nemrut'un kurtulmaya yol bulamayacağı bir delil noktasına intikal ederek; 'Öyleyse, Allah Güneş'i doğudan çıkarıyor, sen de batıdan çıkar.' demiştir. Bunun üzerine Nemrut çaresiz kalmıştır. Allah Teâlâ olayın devamını 'o gerçeği yalanlayan kâfir, şaşırıp kaldı' şeklinde getirmiştir. İbn Ebü'l-İsba', Nemrut'un susma nedenini anlatırken 'Bana göre Nemrut susmakla bu duruma itiraz ettiğini ortaya koymuştur. Muhtemelen aklını kullanmış, zira konuşsaydı özellikle meclisindekiler ve genel olarak memleket ahali kendisini yalanlayacaktı. Dolayısıyla yalanlanma durumu ile karşılaşmamak için gizlemeyi seçti. Çünkü herkes tarafından bilinmektedir ki güneş Nemrut dünyaya gelmeden önce de doğudan doğuyordu. Bu herkes tarafından

¹⁶⁸ Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğîyye*, 1: 305.

¹⁶⁹ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 280-281.; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr*, 564.

¹⁷⁰ Bakara, 2/258.

biliniyor, binlerce yıldır küçük büyük herkes bunu duyuyor ve delile bile ihtiyaç duymuyordu.¹⁷¹

el-Hayde ve'l-intikâl kavramı İbnü'l-Esîr el-Halebî (ö. h. 637), ve Suyûtî (ö. 911/1505) tarafından intikâl diye isimlendirilmiştir. İbnü'l-Esîr, 'Konuşmacının herhangi bir araştırma ya da o konuda soru sorması, bu soruya uygun olmayan cevap verilmesi ve bu uygun olmayan cevaba hamledilmesi, zira ya elindeki delilin delil almaya uygun olmaması ya da sorulan şeyin görevi yerine getirmekten safsataya kaymasıdır' şeklinde tanımlamaktadır. Suyûtî ise 'Delil getiren kişinin getirdiği ilk delilin karşı tarafça anlaşılması nedeniyle aslında aldığı delilden farklı bir delile geçmesidir' şeklinde tarif eder.¹⁷² Bu tanımlar İbnü'l-Esîr el-Halebî ve Suyûtî'nin İbn Ebü'l-İsba' tarafından yapılan el-hayde ve'l-intikâl tanımından ne kadar istifade ettiklerini göstermektedir.

2.7. TESLİM (التسليم)

2.7.1. Sözlük anlamı:

أَسْلَمَ: Boyun eğdi ve İslam dinine girdi'. سَلِمَ من الأفات: 'Afetlerden kurtuldu ve beri oldu'. تسليم: 'Teslim etmek, vermek, devretmek'.¹⁷³

2.7.2. Terim anlamı:

Teslîm İbn Ebü'l-İsba' tarafından bulunan belagat sanatlarından biridir.¹⁷⁴ Tanımı: Konuşanın, şartın meydana gelmesinin imkânsız olması nedeniyle şart koşulan şeyin de meydana gelmesinin imkânsız olduğunu ifade etmek üzere ya olumsuz kelam ya da olumsuzluk harfi ile şartlanmış olarak imkânsız varsayım yapmasıdır. Sonrasında ise tartışma yoluyla meydana geldiğini kabul ederek, meydana geldiği varsayımın faydasız olduğunu göstermesidir.¹⁷⁵

Yüce Rabbimiz Kur'an'ı Kerimde;

مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذًا إِذَا لَدَّهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَّ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ.

¹⁷¹ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'an*, 251-260.

¹⁷² Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğîyye*, 1: 336.

¹⁷³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7: 549.

¹⁷⁴ Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğîyye*, 2: 154.

¹⁷⁵ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'an*, 295; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr*, 587.

'Allah asla çocuk edinmemiştir. O'nunla beraber başka bir tanrı da yoktur; aksi taktirde her tanrı kendi yarattıklarını alıp bir tarafa çekilir ve mutlaka o tanrılardan biri diğerine baskın gelmeye çalışırdı.'¹⁷⁶ buyurmaktadır.

Bu kelamın manası Allah ile birlikte başka ilah olmadığıdır. Sanki bunu söyleyen kişi şöyle demiş: 'Allah Teâlâ ile birlikte başka ilah bulunduğunu kabul etsek bile bu durumda şunu da kabul etmemiz gerekir. O iki ilahın her biri kendi yarattıklarına gider, birbirlerine üstün gelmeye çalışırlar, dünyanın işleri geri kalır, hükümler uygulanmaz ve kâinat da güzel olmazdı. Gerçek ise bunun aksinedir. Dolayısıyla imkânsız şeyleri gerektirdiğinden dolayı bu varsayımlar da imkânsızdır.'¹⁷⁷

et-Tammâh (ö. h. 105)'ın şu sözü de buna örnektir;

لو كان يخفى على الله خافيةً من خلقه خفيت عنه بنو أسدا

Eğer Allah'a yarattıklarından bir şey gizli kalsaydı, elbette ondan Esed oğulları gizli kalırdı.'¹⁷⁸

Bu beyitte şair, Allah Teâlâ'dan hiçbir şeyin gizli kalmayacağı teslim yoluyla kabul edilerek söylenmiştir. Aslında olmaz da eğer olsaydı, Allah'tan yarattığı herhangi bir şey gizlenebilseydi, Beni Esed kabilesi gizlenirdi demek istemiştir.¹⁷⁹

2.8. İZÂH (الإيضاح)

2.8.1. Sözlük anlamı:

أَوْضَحَ الْأَمْرَ : İş, durumu açıkladı, izah etti'.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Mü'minîn, 23/91.

¹⁷⁷ İbn Ebü'l-İsba', *Bediü'l-Kur'ân*, 295.; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr*, 587.

¹⁷⁸ Tammâh el-Hakem b. Hakîm b. Hakem, *Dîvân*, thk. İzzet Hasan, (Dimeşk: İhyâü't-Türâsi'l-Kadîm, 1967), 166.

¹⁷⁹ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr*, 587.

¹⁸⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 14: 182.

2.8.2. Terim anlamı:

Îzâh, İbn Ebi'l-İsba' tarafından bulunan belagat kavramlarından biridir.¹⁸¹ Tarifi, 'Konuşanın görünüşte karışık gibi görünen bir söz söylemesi, sonra da sözünün devamında onu açıklamasıdır.' şeklindedir.¹⁸² Dr. Hifnî Şeref îzâhı şöyle açıklar; îzâh mananın iki farklı surette beyan edilmesi yani önce kapalı kalması sonra açıklanmasıdır. Böylece mana nefiste daha iyi oturur ve bilgi edinmenin lezzeti hasıl olur. Çünkü bir şey bir yanıyla bilinip diğer yanıyla bilinmediğinde nefisler o bilinmeyen yanları öğrenme arzusuna kapılır ve kalanından mahrum olduğu için öğrendiğinde ondan lezzet hasıl olur.¹⁸³

Yüce Rabbimiz ayeti kerimesinde;

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ

'Fakirlikten çocuklarınızı öldürmeyin; biz, sizin de onların da rızkını veririz.'¹⁸⁴ buyurmuştur.

Bir başka ayette ise Benî İsrâîl hakkında;

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ

'Fakirlik korkusuyla çocuklarınızın canına kıymayın! Biz onların da sizin de rızkınızı veririz.'¹⁸⁵ buyurmuştur.

Buradaki her iki ayeti kerimede fakirlikten dolayı masrafların artması korkusuyla çocukların öldürülmesinin yasaklanması ve rızkın Allah'tan geldiği söylenmiştir. İlk ayeti kerimede 'Biz, sizin de onların da rızkını veririz.' denilerek rızık konusunda evlatlardan önce anne baba zikredilmiş, diğer ayeti kerimede ise aksi meydana gelmiştir. Yüce Rabbimiz kelama dikkatli bakma nimetine sahip olmayanların böyle bir sorunla karşılaşacağını bildiğinden her iki ayeti kerimede de bu sorunu açıklayan kelimeler getirmiş ve birincisinde 'Fakirlikten (مِنْ إِمْلَاقٍ)' diyerek bu sözün zenginlere değil fakirlere hitap ettiğini ifade etmiştir. Allah Teâlâ, fakirlerin öncelikle kendilerinin rızık sahibi olacaklarını, çocuklarının da bu rızıktan istifade edeceklerini bilsinler, bu nedenle de fakirliğe geri döneceklerini düşünmesinler

¹⁸¹ Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğiyye*, 1: 388; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr*, 559.; İbn Ebü'l-İsba', *Bedîu'l-Kur'ân*, 259.

¹⁸² İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr*, 559; İbn Ebü'l-İsba', *Bedîu'l-Kur'ân*, 259.

¹⁸³ İbn Ebü'l-İsba', *Bedîu'l-Kur'ân*, 259.

¹⁸⁴ En'âm, 6/151.

¹⁸⁵ İsrâ, 17/31.

istemiştir. Allah Teâlâ'nın öncelikle onları rızıklandıracağını sonrasında çocuklarını da rızıklandırarak nimetini tamamlayacağını beyan etmiştir. İkinci ayeti kerimede ise 'Fakirlik korkusuyla (خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ)' diyerek hitabın fakirlere değil; çocukların masrafları nedeniyle ellerindeki nimetim bitmesinden korkan zenginlere olduğuna işaret etmektedir. Zira öncelikle çocukların rızıkının verileceği belirtilmiş böylece çocukların masraflarını Allah'ın üstleneceğini ve korktukları fakirlikten emin olmaları gerektiği belirtilmiştir. Sonra da ellerindeki zenginliğin Allah'ın rızık olduğunu ve benzer rızıkları kendilerine vermeye muktedir olduğunu bilsinler diye çocuklardan sonra kendilerinin rızıklarını da garanti altına alındığı belirtilerek ayete açıklık katmıştır.¹⁸⁶

Şair Müslim b. Velîd (ö. 823)'in şu ifadesi de izah kabilindedir.

يُذَكِّرُنِيكَ الْخَيْرُ وَالشَّرُّ كُلُّهُ وَقِيلُ الْخَنَا وَالْعِلْمُ وَالْحِلْمُ وَالْجَهْلُ

Hayır da şer de bana seni hatırlatır,

Fena sözler de ilim de ağırbaşlılık da cesaret de.¹⁸⁷

Şair sadece beyit ile yetinseydi dinleyen kişi övgü ve yergi sözcükleri bir arada toplandığından, muradın ne olduğunu anlamayabilirdi. Ancak devamında;

فَأَلْقَاكَ عَنْ مَكْرُوهِهَا مَتَنَزَّهَا وَأَلْقَاكَ فِي مَحْبُوبِهَا وَلَكَ الْفَضْلُ

Seni çekinerek sevmediklerinden sakınmaya itti,

Üstünlük sendeyken seni sevdiklerinde götürdü.¹⁸⁸

Şair ikinci beyiti söylemese okuyucu ya da dinleyici burada yergi mi yoksa övgümü var anlayamayacaktır. Çünkü övgü ve yergi lafızları bir arada bulunmaktadır. Ancak ikinci beyit ile şairin muradı anlaşılmalı, karışıklık giderilmiş ve kapalılık açığa kavuşmuştur.¹⁸⁹

¹⁸⁶ İbn Ebû'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 561; *Bedî'u'l-Kur'ân*, 260-261.

¹⁸⁷ Müslim b. Velîd el-Ensârî, *Şerhü Dîvân-i Sarî'l-Ğâvî*, (Mısır: Dârü'l-Meârif, 1977), 333.

¹⁸⁸ Ebû'l-Fityân Muhammed b. Sultân b. Muhammed b. Hayyûs el-Ganevî ed-Dimaşkî, *Dîvân*, thk. Halil Mürdüm Bek, (Beyrut: Dârü Sâdır, 1984), 2: 409.

¹⁸⁹ İbn Ebû'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 559.

2.9. İNFİSÂL (الانفصال)

2.9.1. Sözlük anlamı:

فَصَلَ الشَّيْءَ : Onu kesti
فَصَلَ الشَّيْءَ عَنْ غَيْرِهِ : Bir şeyi diğerinden uzak tuttu'.
انْفَصَلَ الشَّيْءُ : 'Bir şey ayrıldı'.¹⁹⁰

2.9.2. Terim anlamı:

İbn Ebü'l-İsba' tarafından bulunan belagat sanatlarından biridir.¹⁹¹ İbn Ebü'l-İsba' infisâli, 'Konuşmacının içinde müdahaleye açık bir söz söylemesi, ardından bununla yetindiğinde o söze bir kusur bulmasını diye, başka bir söz söylemesidir.' şeklinde tarif etmektedir.¹⁹²

Örneğin Allah Teâlâ bir ayetinde,

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَلُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ.

"Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve gökyüzünde iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi sizin gibi topluluklardır."¹⁹³ buyurmaktadır.

Burada 'İki kanadıyla uçan' ifadesi kullanılmıştır. Zaten her kuş iki kanadı ile uçtuğundan bu, malumu haber vermek olup, faydasızdır, gibi bir düşünce akla gelebilir. Ancak Allah Teâlâ'nın bu haberden muradı, zararı olmayan hayvanların boş yere öldürülmemesi gerektiğidir. Bunun delili de 'Hepsi sizin gibi topluluklardır.' ifadesidir. Ayrıca bu ayeti kerimede her insanın özellikle zararsız canlılara karşı sorumluluklarının olduğu da vurgulanmaktadır.¹⁹⁴

Âli İmrân suresinde Allah Teâlâ'nın Hz. Zekeriya (a.s.) hakkındaki şu ayet-i kerimesi de infisâle örnektir;

قَالَ رَبِّ إِنِّي كُنتُ مِنَ الْغَالِمِينَ وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيَّ الْوَحْيَ وَإِنِّي أَكْتُبُ بِنُورِ الْإِلَهِيِّ وَأَمْرًا تَبِيحًا لِي وَمِنْ أَمْرِ رَبِّي عَاقِرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ.

¹⁹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 10: 391.

¹⁹¹ Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğiyye*, 2: 336; İbn Ebü'l-İsba', *Bediü'l-Kur'ân*, 326.

¹⁹² İbn Ebü'l-İsba', *Bediü'l-Kur'ân*, 326; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü'l-Tahbîr*, 609.

¹⁹³ En'âm, 6/38.

¹⁹⁴ İbn Ebü'l-İsba', *Bediü'l-Kur'ân*, 326.

‘Zekerıyyâ ise şöyle dedi: Rabbim! Bana ihtiyarlık gelip çattığı, üstelik karım da kısır olduğu halde benim nasıl oğlum olabilir? buyurdu ki: İşte böyle; Allah dilediğini yapar.’¹⁹⁵

Hız. Meryem’in kıssasında ise Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur;

قَالَتْ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمَسِّنِي بَشَرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ

‘Dedi ki: Rabbim! Bana bir erkek eli değmediği halde nasıl çocuğum olur? Allah buyurdu: İşte öyle, Allah dilediğini yaratır.’¹⁹⁶

Manaları aynı olmasına ve her ikisinde de çocuk ile müjde verilmesine rağmen, niçin Hz. Zekerıya (a.s.) hakkında ‘Yapar (يفعل)’ Hz. Meryem hakkında ise ‘Yaratır (يخلق)’ ifadesi kullanılmıştır. Buradaki amaç şudur; Hz. Zekerıya (a.s.) çocuk sahibi olmayı uzak görmüş; ancak bu olağanüstü olmayan bir durumdur. Hatta meydana gelmesi çok nadir de olsa mümkün bir durumdur. Bundan dolayı da ‘Yapar’ ifadesi kullanılarak, daha önce yapılmış olan bir fiilin tekrarlandığı haber verilmektedir. Hz. Meryem’in çocuk sahibi olma ihtimalini uzak görmesi ise olağanüstü bir durumdur. Bundan dolayı Allah Teâlâ ‘Yaratır’ sözcüğünü kullanmıştır. Çünkü yaratmak sözlükte takdir etmek demek olup, takdir etmek ise tasvirde önce gelmektedir. Şeriatte ise bir şeyi yoktan var etmek ve olmayan bir şeyi oldurmak anlamına geldiği için burada yaratmak kelimesinin kullanılması uygun düşmüştür.¹⁹⁷

Arap şiirinden infisâle örnek Ebû Firâs el-Hamadânî (ö. 357/968)’nin şu sözüdür;

فِي حِرَامِ النَّاسِ إِنْ كُنْتُ مِنَ النَّاسِ تُعَدُّ
وَلَقَدْ نَبِيتُ إِبْلِيبَ إِذَا رَأَيْتُكَ يَصُدُّ
لَيْسَ مِنْ تَقْوَى وَلَكِنْ ثَقَلْتُ فِيكَ وَبَرُدُّ

Eğer insanların haremde insanlardan sayılıyorsan,

Ve şeytan senin direnirken gördüğünde kibar davranıyorsa,

¹⁹⁵ Âli İmrân, 3/40.

¹⁹⁶ Âli İmrân, 3/47.

¹⁹⁷ İbn Ebû'l-İsba', Bediü'l-Kur'ân, 328.

Takvadan değil, ancak sendeki ağırlık ve soğukluktan.¹⁹⁸

Eğer Ebû Firâs sadece ikinci beyitle yetinseydi yaptığı yergi özetlenmemiş olurdu ve beytin yergi makamında övgü ihtimali bulunurdu. Üçüncü beytin gelmesi ile burada infisâl gerçekleşmiştir. İbn Ebü'l-İsba, infisâl ve ihtirasın birbirinden ayrımını, ihtirasın umumi, infisâlin ise hususi olması şeklinde yapmıştır. Çünkü infisâl babından sayılmaya uygun olan beyit, tek bir sanat ile kastedilen birkaç beyit getirilmekle birlikte, aslında iki zıt sanatın uygulanmasına uygun olan beyittir. İhtiras ise böyle olabileceği gibi başka türlerde de olabilir.¹⁹⁹

İbn Ebü'l-İsba, infisâl, münâkaza (zıtlık) ve ihtirasın birbirinden ayrımını ise şöyle yapar. İhtiras şair veya yayıncının çalışma esnasında anladığı ve sakındığı şeydir. İnfisâl ise anlamadan kelâma müdahale edildiği için, sonrasında bir başka cümle veya şiir beyti getirilerek ayırım yapılmasıdır.²⁰⁰

İbn Ebü'l-İsba, infisâl ile îzâhı da şu şekilde ayırmaktadır. Îzâh, sorunun kelâmın bir bölümünde olması, açıklamasının ise kalan bölümünde olmasıdır. İnfisâl ise gerek sorun gerekse çözümünün kelâmın aynı bölümü içerisinde gerçekleşmesi ve çoğunlukla aynı cümle veya beyit içinde tek kelime ile ayırım yapılmasıdır. Farklı beyitlerde veya farklı cümlelerde geldiği çok nadirdir.²⁰¹

Ahmet Matlub ise İbn Mâlik el-Halebî ve en-Nüveyrî gibi belagat alimlerinin infisâl hakkındaki görüşlerinde İbn Ebü'l-İsba'dan ayrılmadıklarını söylemektedir. Ancak es-Sübki (ö. h. 771), infisâli ihtirâs babı içerisinde ele almış ve 'îcâz ve itnâbta geçen ihtiras manasında yorumlanmıştır.' şeklinde açıklamıştır.²⁰²

2.10. TEŞKİK (التشكيك)

2.10.1. Sözlük anlamı:

الشك : Kesinin zıttı'. شَكَّكَتُ أو تَشَكَّكَتُ : 'Ben şüphe ettim'. شَكَّكَتُ في الأمر شكًا : 'Bir konuda şüphe etti'. شَكَّكَتُ : 'Onu şüpheye düşürdü'.²⁰³

¹⁹⁸ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fümûni'l-edeb*, (Kahire: Dârü'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1932), 7: 177.

¹⁹⁹ İbn Ebü'l-İsba, *Tahrîrü'l-Tahbîr*, 610.

²⁰⁰ İbn Ebü'l-İsba, *Bedü'l-Kur'ân*, 246.

²⁰¹ İbn Ebü'l-İsba, *Bedü'l-Kur'ân*, 339.

²⁰² Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğiyye*, 1: 338.

²⁰³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 8: 203.

2.10.2. Terim anlamı:

Teşhik, İbn Ebü'l-İsba' tarafından bulunan belagat sanatlarından biridir.²⁰⁴ Kendisi teşhiki, 'Konuşanın sözünde, gereksiz dolgu (haşv) mu, yoksa sözün olmazsa olmazı olan aslı mi, olduğu hususunda muhatabı kuşkuya düşürecek bir söz kullanmasıdır.'²⁰⁵ diye tarif etmektedir.

Allah Teâlâ'nın şu sözü bu konuya örnek teşkil etmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَيْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ.

*"Ey iman edenler! Belirlenmiş bir zamana kadar bir borç ilişkisi kurduğunuzda bunu yazın."*²⁰⁶

Bu ayeti dinleyen kişi 'bideynin (بِدَيْنٍ)' ifadesinin fazlalık olabileceği hususunda şüpheye düşebilir. Zira 'tedâyantüm (تَدَايَيْتُمْ)' fiilinin ona ihtiyaç duyurmadığını düşünür. Oysa ayetteki bu lafız fazla değil; aksine aslıdır. Çünkü 'deyn' lafzı sözlükte birden çok anlam için kullanılır. Örneğin دَايَيْتُ فُلَانًا الْمَوَدَّةَ denildiğinde 'Falancaya sevgi ile karşılık verdim' anlamına gelir.

İşte 'deyn' kelimesi bu mecazi manalarda kullanıldığında borç almak anlamına gelmez. Ayeti kerimede geçen fiil ise yazılması ve şahit tutulması gereken bir olaydır. Bundan dolayı ayette 'bideynin' ibaresi kullanılmıştır.²⁰⁷

Teşhikin başka türü ise şöyledir; 'Konuşmacının sözünü, tercih veya ibâha anlamı taşımayan ve sadece teşhik için kullanılan أو harfi ile birbirine atfedilen bazı cümleler ile getirmesidir.'²⁰⁸

Allah Teâlâ'nın,

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ.

*"Allah'a karşı yalan uydurandan yahut kendisine hiçbir şey vahyedilmemişken "Bana da vahiy geldi" diyenden Daha zalim kim vardır?"*²⁰⁹

²⁰⁴ Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğîyye*, 2: 227.

²⁰⁵ İbn Ebü'l-İsba', *Bediü'l-Kur'ân*, 279; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr*, 563.

²⁰⁶ Bakara, 2/282.

²⁰⁷ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr*, 564.

²⁰⁸ İbn Ebü'l-İsba', *Bediü'l-Kur'ân*, 279; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr*, 563.

²⁰⁹ En'âm, 6/93.

ve

أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ.

‘İçinizden biri ayak yolundan gelirse yahut kadınlarla cinsel ilişkide bulunursa’²¹⁰ ayeti kerimeleri teşkîkin bu türüne örnektir.²¹¹

Şiirden misali ise Buhtürî’nin şu sözüdür;²¹²

فَكَأَنَّمَا يَضْحَكُ عَنْ لَوْلُوٍ مُنْظَمٍ أَوْ بَرَدٍ أَوْ أَقَاحٍ

Sanki dizilmiş incilerden veya dolu tanelerinden,

Veya papatyalardan gülümsüyor.

Bazı alimler tarafından ‘tecâhülü’l-ârif’ kapsamında sayılan teşkîk türü de bulunmaktadır. Bu ise konuşan kişinin bir şeyi bir başka şeye benzer bulması ve kendini şüpheyeye düşürmesi, böylece benzeyenin benzetilene yakınlaşmasını kast etmesi, ardından da mecazdan hakikate dönerek bu şüpheyi ortadan kaldırılmasıdır. Eğer hakikaten dönüş gerçekleşmez ise bu ‘tecâhülü’l-ârif’ olur. Dönüş gerçekleşirse teşkîk olur.²¹³

Selm(ö. h. 186)’in şu sözü gibi:²¹⁴

تَبَدَّتْ فَقُلْتُ الشَّمْسُ عِنْدَ طُلُوعِهَا بِجِيدِ نَقْيِ اللَّوْنِ عَنِ أَثَرِ الْوَرَسِ
فَلَمَّا كَرَّرْتُ الطَّرْفَ قُلْتُ لِصَاحِبِي عَلَى مَرِيَّةٍ مَا هَا هُنَا مَطْلَعُ الشَّمْسِ

O göründü, ben de dedim ki, Güneş kırmızılık eserinden arınmış tertemiz rengi ile doğmakta.

Ben de tekrar bakınca tartışarak arkadaşşıma dedim ki işte Güneş buradan doğuyor.

Şair burada şüpheden hakikate dönüş yaptığından beyit sırf teşkîktir.²¹⁵

²¹⁰ Mâide, 5/6.

²¹¹ İbn Ebü’l-İsba’, *Bediü’l-Kur’ân*, 279; İbn Ebü’l-İsba’, *Tahrîrü’t-Tahbîr*, 563.

²¹² Buhtürî, *Dîvânü’l-Buhtürî*, 2: 345.

²¹³ İbn Ebü’l-İsba’, *Tahrîrü’t-Tahbîr*, 564.

²¹⁴ Necm Muhammed Yusuf, *Şuarâ Abbâsiyyün*, (Beirut: Dârü Mektebeti’l-Hayât, 1987), 106.; İbn Ebü’l-İsba’, *Tahrîrü’t-Tahbîr*, 564.

²¹⁵ İbn Ebü’l-İsba’, *Tahrîrü’t-Tahbîr*, 564.

2.11. TENDÎR (التندير)

2.11.1. Sözlük anlamı:

‘Falanca ilimde öne geçti, benzeri az oldu’, نَدَرَ فَلَانٌ فِي عِلْمٍ وَ فَضْلٍ : ‘Bir şey düştü’. نَدَرَ الشَّيْءُ نُدْرًا : ‘Nadir bir söz veya fiil getirdi’.²¹⁶

2.11.2. Terim anlamı:

Tendîr, İbn Ebü'l-İsba' tarafından bulunan belagat sanatlarından biridir.²¹⁷ İbn Ebü'l-İsba' tendîri, ‘Konuşmacı tarafından nadir, ender bulunan tatlı bir söz ya da zarif bir şaka getirilmesidir. Bu durum ciddiyette de mizahta da bulunabilir.’²¹⁸ şeklinde tarif eder.

Ciddi yerlerde gelen tendîrin hoşluğuna ve güzelliğine örnek olarak Allah Teâlâ'nın şu ayeti kerimesi gösterilebilir;

فَإِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشَى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ.

‘Tehlike yaklaştığında ölümden dolayı kendinden geçip gözü kaymış kimse gibi sana baktıklarını görürsün’²¹⁹

İbn Ebü'l-İsba' bu ayeti kerime hakkında şu yorumda bulunur; ‘Yüce Allah'ın münafıkları korkaklık ve ödlelikle vafederken yaptığı mübalağaya bakınız. Onlar hakkında korku esnasında ölümü gören bir kimsenin gözlerinin dönmesi gibi onların da gözlerinin döndüğünü söylemiştir. Rabbimiz daha iyi bilir ki, eğer ölümden dolayı kendinden geçmiş kimse gibi demekle yetinseydi elbette maksadı anlatmaya yeterdi. Çünkü ölüm anında kendinden geçen hali her şeyden daha şiddetlidir. Yüce Allah ölüm yerine korku demiş olsaydı bu da edebi olurdu. Ancak Kur'an'ı Kerim'de geçen ifade daha da edebi olmakla birlikte hak sınırından çıkmış siddet sınırına geçmiştir. İçlerindeki korku ve ürkeklik tıpkı bunun gibidir ki bu korku nedeniyle münafık olmuşlardır. Çünkü güçlü bir nefse ve cesur bir kalbe sahip olanlar münafıklığa razı

²¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 13: 209.

²¹⁷ Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğhiyye*, 2: 365.

²¹⁸ İbn Ebü'l-İsba', *Bedîu'l-Kur'ân*, 28; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr*, 570.

²¹⁹ Ahzâb, 33/19.

olmaz. Ölüm korkusu hissetmediği için korkakların gizlediği şeyi aşikâre söylerler.²²⁰

İbn Ebü'l-İsba' tendîr, tehekküm ve ciddiyet kastedilen hezl (şaka) sanatlarını birbirinden şöyle ayırır: 'Tendîr hem lafzı hem de batını ile hezldir. Ciddiyet kastedilen hezl ise zahiri hezl, batını ise ciddiyettir.'²²¹

Tendîr konusuna İbn Ebü'l-İsba' tarafından verilen bir başka örnek ise Ebû Temmâm'ın şiirini çalan Muhammed b. Yezîd er-Rakkî hakkındaki şu sözüdür:²²²

مَنْ بَنُو (تَجْدَل)، مَنْ ابْنُ الْحُبَابِ	مَنْ بَنُو تَغْلِبَ غَدَاةِ الْكَلَابِ
مَنْ طَفِيلٌ، مَنْ عَامِرٌ أَوْ مِنَ الْحَارِ	مَنْ أُمٌّ مِنْ عُنَيْبَةَ بْنِ شَهَابِ
إِنَّمَا الضَّيْعُ الْهَصُورُ أَبُو الْأَشَدِّ	بِأَلِ هَتَاكُ كُلِّ خَيْسٍ ²²³ وَغَابِ
مَنْ غَدَّتْ خَيْلُهُ عَلَى سَرَحِ شِعْرِي	وَهُوَ لِلْحَيْنِ ²²⁴ رَاتِعٌ فِي كِتَابِ
يَا عَذَارِي الْكَلَامِ صِرْتُنَّ مِنْ بَعْدِ	دِي سَبَايَا تُبْعِنُ فِي الْأَعْرَابِ
لَوْ تَرَى مَنْطِقِي أُسِيرًا لِأَصْبَحُ	تَ أُسِيرًا ذَا عَبْرَةَ وَاکْتِنَابِ
طَالَ رَغْبِي إِلَيْكَ مِمَّا أَقَاسِي	يَا رَهْبِي يَا رَبَّ فَاحْفَظْ ثِيَابِي

Benî Necdî kimdir, İbnü Hübâb kimdir, köpek bakıcısı Benî Tağlib kimdir?

Tufeyl kimdir, Âmir kimdir, Hâris kimdir, ya da Uteybe bin Şihâb kimdir?

Asıl yürekli aslan, tüm aslanların yelesini parçalayan cesur Ebü'l-Eşbâl'dir.

Ölüm anına kadar kitapta otlarken şiirim semerine otlağına atını kim bıraktı?

Ey sözleri bakireler, benden sonra bedevilere tabi olan esirlere döndünüz.

Eğer mantığımı esir olarak görseydin, ibret ve keder sahibi bir esir olurdu.

Sana olan arzum ölçüm ve korkumla uzadı, Ey Rabbim sen elbisemi koru.

²²⁰ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 285; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr*, 571.

²²¹ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr*, 573.

²²² Ebû Temmâm, *Divân*, 1: 78.

²²³ Aslan yelesi: خَيْسُ الْأَسَدِ

²²⁴ Ölüm: الْحَيْنُ

Ebû Temmâm, şiiri çalınca, kelimelerini bakirelere benzeterek ve esaret altındaki bakire tutsaklara atıfta bulunarak Muhammed bin Yezîd er-Rakkî ile alay etmiştir. Ebû Temmâm'ın sözleri zahirde ve batında alay beyitleridir. Tehekküm ve peşinden gelen hezl ile ise ciddiyet murat edilmektedir. Tendîr, tehekküm ve ciddiyet kastedilen hezl arasındaki fark budur.²²⁵

İbn Mâlik el-Halebî ve en-Nüveyrî, İbn Ebü'l-İsba'ın tendîr tarifini nakletmişler ve 'Konuşmacının herhangi bir konuda kötölemek istediği kişiye nadir bir tatlılık ve ender bir nükte ile söz söylemesi ve çoğunlukla hezl içermesidir' diyerek Ebû Temmâm'ın beyitlerini zikretmişlerdir.²²⁶

2.12. TEMZÎC (التمزيج)

2.12.1. Sözlük anlamı:

مَزَجَ، يُمَزِّجُ، تَمَزِجًا. مَزَجَ الشَّيْءَ مَزْجًا : 'Bir şeyi diğeriyle karıştırdı'. مَزَجَ الشَّيْءَ مَزْجًا : 'Karıştırmak, bir şeyi diğeriye katmak, mezcetmek'.²²⁷

2.12.2. Terim anlamı:

Temzîc İbn Ebü'l-İsba' tarafından bulunan belagat sanatlarından biridir.²²⁸ 'Konuşan kişinin, nesir cümlelerinin içindeki tek bir cümlede veya şiir beyitleri arasındaki tek bir beyitte bedî' manalarını söz sanatlarıyla karıştırmasıdır.'²²⁹ diye tarif etmektedir.

İbn Ebü'l-İsba', temzîcin, bedî' sanatlarından tekâmîl, iftinân, ta'lik ve idmâc gibi dört sanat ile birbirine benzediğini ifade etmektedir. Temzîc ile bu dört bap arasındaki fark, temzîcin sadece sanatlar ve bedî'in manalarında gerçekleşmesidir. Eğer kelimelerde bir sanatçı varsa bunlardan birini açıkça dile getirmesi diğeri gizlemesi gerekecektir. Ancak tekâmîl bunun aksinedir. Çünkü tekâmîl nefis sanatları

²²⁵ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 573.

²²⁶ Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğîyye*, 2: 366.

²²⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 12: 349.

²²⁸ Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğîyye*, 2: 249.

²²⁹ İbn Ebü'l-İsba', *Bedîu'l-Kur'ân*, 246; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 536.

ve manaları iledir. Bedî` manaları ile değildir. Sanatçı tekmilde ya açıkça söz söyler ya da her ikisini gizliden söyler. Temzîcde ise biri gizli diğeri aşikâr gelir.²³⁰

Temzîc ile iftinân arasındaki fark ise, iftinân da tekmîl gibi manalarla değil sanatlarla olur. Çünkü sanatçılar tekmilde ya hep açıktan ya da hep gizliden söz söyler. İftinânda ise ikisinin de zahir olması veya birinin gizli olması mümkündür.²³¹

Temzîc ile ta`lik arasındaki fark ise sanatçılar ta`likte hep beraber zahiri olurlar. Birinin diğereine bağlıdır. Birinin varlığı diğereinin varlığını, yokluğu ise diğereinin yokluğunu gerektirir. Temzîcde ise bu iki sanattan biri diğeri ile birleşiktir. Temzîc ile idmâc arasındaki fark ise, idmâc sadece bedî` manaları ile olur, sanatlarla olmaz.²³²

Allah Teâlâ'nın şu ayeti kerimesinde olduğu gibi;

قَالَ رَبِّ احْكُم بِالْحَقِّ

“Dedi ki; Rabbim! Hak ile hükmet”²³³

Burada irdâf ve tetmîm manalarıyla, edeb ve hiciv sanatları birleşmiş, bundan da on dört tür ortaya çıkmıştır. İbn Ebü'l-İsba`, bu ayetten beş tanesi asıl on dört tür bedî` sanatı çıkarır. Bunlar; irdâf, tetmîm, i`tilâf, tehzîb ve tevlîd sanatlarıdır. Bu beş asıldan ise dokuz kısım doğmuş olup, bunlar; îzâh, idmâc, iftinân, hüsnu'l-beyân, mukârane, imtizâc, ibdâ` ve el-meselü`s-sâir sanatlarıdır.²³⁴

İbn Ebü'l-İsba` tarafından temzîc hakkında verilen şiir örneklerinden biri Bekir b. Nattâh (ö. h. 192)'ın şu sözüdür.²³⁵

لترضى فقالت فم فجنني بكوكب	بذلت لها ما قد أرادت من المنى
كمن يشتهي لحم عنقاء مغرب	فقلت لها هذا التعتت كله
ولا تذهبي يا بدر بي كل مذهب	سلي كل شيء يستقيم طلابه
وقدرته أعيأ بما رمت مطلبي	فأقسم لو أصبحت في عز مالك

²³⁰ İbn Ebü'l-İsba`, *Bedü'l-Kur'ân*, 246.

²³¹ İbn Ebü'l-İsba`, *Bedü'l-Kur'ân*, 246.

²³² İbn Ebü'l-İsba`, *Tahrîrü't-Tahbîr*, 534.

²³³ Enbiyâ, 21/112.

²³⁴ İbn Ebü'l-İsba`, *Tahrîrü't-Tahbîr*, 498.

²³⁵ Bekir b. Nattâh, *Dîvân*, (Bağdat: Mektebetü'n-Nahdeti'l-Arabiye,1987), 221.

Hoşnut olsun diye tüm arzu ettiklerini ona verdim, o ise ‘Kalk ve bana bir yıldız getir’ dedi.

Ona dedim ki: ‘Tüm bu inadin, bilinmeyen Anka kuşunun etini arzu eden kişiye benzer’.

İstenebilecek her şeyi iste benden, Ey ay (yüzlü)! Her şeyimi de götürme benden.

Yemin ederim ki bir mülk sahibinin güç ve izzetine kavuşsam da isteğim karşında biçare kalır.

O öyle bir delikanlı ki, cömertliğinden dolayı malı mülkü tükendi, Tıpkı Bekr’in Tağlib’in mızraklarıyla tükenip bitmesi gibi.

Burada ilk beyitten sonraki üç beyitte temzîc bulunmaktadır. Bu üçten ilkinin başında gazel ile müracaat arasında temzîc vardır. Birincisi ‘Ona dedim ki: ‘Tüm bu inadin’ ifadesidir. Bu ifade müracaat yoluyla azarlamayı (itâb) gazelle mezcetmiştir. Beytin ikinci yarısında tezyîl ile iç içe geçmiş, beytin başında ise azarlama gazel ile birlikte gelmiştir. Mezkûr beyitte sanatlardan azarlama ve gazel temzîc olmuştur. İkinci beyitte mübalağa, medih ve gazel mezcedilmiştir. Üç beytin üçüncüsünde ise irdâf teşbih ile, cesaret de cömertlik ile mezcedilmiş. Övülen kişi cömertlik, cesaret ve zafer kabiliyeti ile övülürken; düşmanları ise zafiyet, korkaklık, îğâl ve teşbih ile kötülenmiştir.²³⁶

İrdâf sanatı ‘O öyle bir delikanlı ki, cömertliğinden dolayı malı mülkü tükendi.’ ifadesinde olup burada gencin cömertliği murat edilmiştir. Çünkü cömertlikle malların tükenmesi lafzında fazlaca mana bulunmaktadır. Lafzın hakikatinde bulunmayan teşbih ise, bir kabilenin başka bir kabile veya düşman kabileler ile bozulmasıdır. Medih manasını arttıran nükteden dolayı bu iki kabile ile yetinilmiştir. Övülen kişiye mahsus medih, cesaret ile tamamlanmak istenmiştir. Dolayısıyla sanat, beytin ikinci bölümünde nükte yapılmasını gerektirmiştir. Beytin başı ile ikinci bölümü arasındaki irtibat uyumu gerektirmektedir. Şair kemâ (كما) harfiyle teşbih yapmak suretiyle güzel bir nükteyle bu iki kabileyi zikretmekle yetinmiştir. Bu nükte de övülen kabilenin methedilmesi, düşman kabilelerin ise yerilmesidir. Övülen

²³⁶ İbn Ebû'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr*, 536-537.

kişinin kabilesinin övülmesi kendisinin de övülmesidir. Dolayısıyla kastedilen temzîc ile murat edilen medih oluşmuştur.²³⁷

2.13. HASRU'L-CÜZ'Î VE İLHÂKUHU BÎ'L-KÜLLÎ (حصر الجزئي و إلحاقه بالكلّي)

2.13.1. Terim anlamı:

‘Konuşan kişinin belirli bir takım tür veya cinsi hasrettikten sonra içlerinden bir cinsi tazim etmesidir’.²³⁸ Bu sanat da İbn Ebü'l-İsba’ tarafından bulunan ve daha önce kimsenin bahsetmediği bir sanattır.²³⁹

Bu sanatın Kur’an’ı Kerim’deki örneklerinden biri şu ayeti kerimedir;

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

‘Gaybın anahtarları Allah’ın yanındadır; onları O’ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; o’nun bilgisi dışında bir yaprak bile düşmez. O, yerin karanlıklarındaki tek bir taneyi bile bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.’²⁴⁰

Yüce Allah cins için olan lam harfini getirerek özellikle gaybın tüm bilgisinin kendisinde olduğunu haber vermiş. Karadaki ve denizdeki tüm hayvan, bitki ve cansız varlık türleri ile doğurulmuş tüm külliyyâtı bildiğini söyleyerek kendisini methetmiştir. Ayrıca burada kısa ifade ile yetinmenin tam medih olmadığı uygun görmüştür. Çünkü bu külliyyâtı bilenin cüziyyâtı bilmeyeceğinin düşünülme ihtimali çok düşüktür. Doğurulan bu üç sınıf her ne kadar aleme nispetle cüziyyât kapsamında olsa da her biri altındaki orta cinslere, türlere ve sınıflara kıyasla küllî sayılmaktadır. Bunun akabinde de ‘O’nun bilgisi dışında bir yaprak bile düşmez.’ buyurarak yarattığı tüm mahlukatın her birinin kendisinin bilgisi kapsamında olduğunu ifade etmiştir. Hepsini hidayet ettiğini söylemiş ve bu hususta kimsenin kendisine ortak olmadığını söyleyerek kendisini methetmiştir. ‘O, yerin karanlıklarındaki tek bir taneyi bile bilir.’ dedikten sonra da sınırlandırdığı külliyyâta cüziyyâtı da katarak ‘Yaş ve kuru ne varsa’ buyurmuştur. Çünkü

²³⁷ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrirü't-Tahbir*, 536-537.

²³⁸ Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğiyye*, 1: 451; İbn Ebü'l-İsba', *Bediü'l-Kur'an*, 315-316; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrirü't-Tahbir*, 600.

²³⁹ Ebu Bekir Ali b. Hücce el-Hamavî, *Hizânetü'l-Edeb*, (Mısır: Matbaatü Bülâk, 1974), 371.

²⁴⁰ En'âm, 6/59.

doğurulan her şey ve doğurduğu unsurlar yeryüzünün ya içinde ya da dışında olup bu iki kısımdan dışarı çıkamaz. Bir orada bir burada olanları ise her ikisinin karması olduğundan zikre dahil etmemiştir. Dolayısıyla aslı zikredip fer'e gerek duymamıştır. Ardından da 'Hepsi apaçık bir kitaptadır.' buyurarak bütün bunların, bilgisinin apaçık bir kitapta kayıtlı bilgiler kapsamında olduğunu ve yanlış hatırlama ya da unutmaya karşı garanti altında olduğunu ifade etmiştir. Nitekim Yüce Rabbimiz 'Onlar hakkındaki bilgi rabbimin katında bir kitapta (levh-i mahfuz'da yazılı)dır. Rabbim, yanılmaz ve unutmaz.'²⁴¹ buyurmaktadır.²⁴²

Bu konudaki şiir örnekleri es-Selâmî (ö. h. 879)'nin şu sözüdür;

إليك طوى عرض البسيطةِ جاعلاً   قصارى المطايا أن يلوح لها القصرُ
وكنْتُ وعزّمي في الظلامِ وصارمي   ثلاثة أشباهٍ كما اجتمع النسْرُ
فبشّرت آمالي بملكٍ هو الوري   ودارٍ هي الدنيا ويومٍ هو الدهرُ

Yeryüzünün genişliği onun için dürüldü ve tüm araçlar ona bir saray inşa etti.

Ben, benim karanlıktaki azmim ve dik duruşum, gibi üç ruhtu, tıpkı toplanmış kartallar gibi.

Umutlarımı öyle bir kralla müjdeledim ki o, tüm halktır, bir evle ki o tüm dünya; bir günle ki o tüm zamandır.²⁴³

Son beyitte şair övdüğü kişiyi tazim etmeyi ve onunla karşılaştığı günü değerli saymayı kastetmiştir. Övdüğü kişiyi tüm mahlukat, evini tüm dünya, karşılaştığı zamanı ise tüm zaman saymıştır. Cüzinin kısımlarını sınırladıktan sonra cüziyi külliye çevirmiştir. Cüzinin külliye çevrilmesi ise şöyledir. Övülen kişi mahlukattan bir parçadır. Evi dünyadan bir parçadır. Karşılaştıkları zaman ise tüm zamanın bir parçasıdır. Cüzinin kısımlarının sınırlandırılması ise şu şekildedir; alem cisimlerden ve mekân zarflarından ibarettir. Tüm bunlar övülen kişi hakkında sayılmış, evi ve

²⁴¹ Tâhâ, 20/52.

²⁴² İbn Ebû'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 315-316.

²⁴³ Muhammed b. İbrahim b. Muhammed es-Selâmî, *Şi'ri's-Selâmî*, thk. Sabûh Rudeyf, (Bağdat: Matbaatü'l-Eymân, 1971), 67.

karşılaşma günü zikredilmiştir. Cüzinin külliye katılması ise, bütün mahlukata kıyasla övülen kişinin değerinin tüm mahlukatın değerine eşit olması sebebiyledir.²⁴⁴

Ebü Nuvâs'ın şu beyti de bu konuya örnek teşkil etmektedir.²⁴⁵

وليس لله بِمُسْتَنْكِرٍ أَنْ يَجْمَعَ الْعَالَمَ فِي وَاحِدٍ

Allah'ın tüm aleml bir şey de toplaması kabul edilemez değildir.

Böylece şair övüleni evine göre külli olan dünyayı eve katmış, kıyamet gününe göre külli olan tüm zamanları ise kıyamet gününe katmıştır.²⁴⁶

2.14. UNVÂN (العنوان)

2.14.1. Sözlük anlamı:

عَنْ لِي الْأَمْرِ وَ عَنْ : 'Bir şey önünde zahir oldu ve zuhur etti.' عَنْ لَهُ الشَّيْءُ عَنَّا وَعُنْوَانًا : 'Bir şeyden döndü ve ona yüz çevirdi.' عَنِ الْكُتَابِ : 'Kitabın başlığını yazdı'. الْعُنْوَانُ : 'Başlık, adres'.²⁴⁷

2.14.2. Terim anlamı:

Unvân İbn Ebü'l-İsba' tarafından bulunan belagat sanatlarından biridir.²⁴⁸ İbn Ebü'l-İsba' unvânı; 'Konuşan kişinin herhangi bir vasıf, övünç, medih, azarlama, hiciv vb. bir sanat kastıyla bir amaç getirmesi sonra da bunu tamamlamak ve desteklemek için geçmiş birtakım haber veya kıssaların başlıklarını içeren lafızlarla misal vermesidir.'²⁴⁹ şeklinde tarif eder. Bunlar belirli birtakım birimlerin anahtarları veya girişleri de olabilir. Kur'an'ı Kerim'de iki tür örneği gelmiştir. İlk tür şu ayet-i kerimede geçmektedir;

وَائْتَلَّ عَلَيْهِمْ نَبَأُ الَّذِي أُتِيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ.

²⁴⁴ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 316.

²⁴⁵ Ebü Nuvâs, *Divân*, 1: 349.

²⁴⁶ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 317.

²⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 10: 308.

²⁴⁸ Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğîyye*, 3: 90.

²⁴⁹ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 257; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr*, 553.

“Kendisine kanutlarımızı verdiđimiz, fakat onları bir kenara atan, bu yuzden Őeytanın peŐine dűŐtűđű, nihayet azgınlardan olan kiŐinin haberini onlara anlat”²⁵⁰

Bu ayeti kerimede Bel’am b. Bâûrâ²⁵¹’nın kıssasından bahsedilmektedir.

İkinci türe örnek ise Őu ayettir:

لَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَرْجِي سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلَّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ وَيُنزَلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ.

‘Görmez misin ki, Allah bulutları yürütür, sonra onları birleŐtirir, sonra onları üst üste binip yođunlaŐmış bulut kümesi haline getirir. Bu sırada bulut aralıklarından çakan ŐimŐeđi görürsün; gökten, oradaki bulut dağlarından dolu yağdırır.’²⁵²

Bu ayeti kerimede ulvi eserler diye bilinen ilmin baŐlıđı bulunmaktadır.²⁵³

Diğer bir örnek ise:

اِنطَلِقُوا إِلَى ظِلِّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِي مِنَ الْهَبِّ

‘Gölgelelendirmeyen, ateŐe karşı da bir faydası dokunmayan üç bölüklü bir gölgeye doğru yol alın.’²⁵⁴

Bu ayet Öklid’in ortaya koyduğu bilimin unvânıdır. Őekillerin aslı ve ilki üçgendir. Diğer Őekiller üçgenden doğar. Üçgen hangi tarafından konulursa konulsun güneŐin karŐısına dikildiğinde gölgesi olmaz. Çünkü köŐelerinin baŐları belli. Allah Teâlâ cehenneme giren bu ŐahıŐları kendilerini alaya almak adına bu Őekle benzetmiştir.²⁵⁵

Yine Kur’an’ı Kerim’de geçen unvân örneklerinden biri de Őu ayettir:

وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ.

²⁵⁰ A’râf, 7/175.

²⁵¹ Tevrat ve İslâmî kaynaklarda, önceleri iyi bir mümin iken daha sonra Hz. Mûsâ ve kavmi aleyhine hile tertiplediği için cezalandırıldığı rivayet edilen kişi. Ömer Faruk Harman, ‘‘Bel’am b. Bâûrâ’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları,1992), 5: 389.

²⁵² Nûr, 24/43.

²⁵³ İbn Ebû’l-İsba’, *Bediü’l-Kur’ân*, 257.

²⁵⁴ Mürselât, 77/30-31.

²⁵⁵ İbn Ebû’l-İsba’, *Bediü’l-Kur’ân*, 258.

‘Aynı şekilde biz İbrâhîm’e göklerin ve yerin melekûtunu görüp kavrama imkânı veriyorduk ki kesin inananlardan olsun.’²⁵⁶

Ardından Allah Teâlâ ‘Göklerin ve yerin melekûtunu’ ifadesi ile özetle anlattığını açıklamak üzere yıldızların ve ışıkların gözden kaybolduğunu, böylece gözlerle yıldızlar ve ışıklar arasında gölgesinde bir konik şekil oluşturma anlatmaktadır ki bu Batlamyus²⁵⁷’un astronomi eserinin unvânıdır.²⁵⁸

Kelam ilminin unvânına örnek şu ayettir:

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّيَ فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْأَفْلِينَ

‘Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü. Rabbim budur dedi. Yıldız batınca da batanları sevmem dedi.’²⁵⁹

Zira buradan şöyle bir delil ortaya çıkar. Alemde düzenli bir şekilde yıldız kaybolmakta ay ortaya çıkmakta ve sonra kaybolmakta, güneş doğmakta ve sonra kaybolmaktadır. Tüm bunlar alemin sonradan yaratılmış olması ve değişken olmasının kabul etmeyi gerektirir ki bu alemin mümkün olduğunun delilidir.²⁶⁰

Bu konuda Arap şairlerinden örnek olarak Ebû Nuvâs’ın şu sözü gösterilebilir.²⁶¹

يا هاشمُ بنَ خديجٍ ليس فخرُكم   بقتلِ صِهرِ رسولِ اللهِ بالسِّدِّ
أدرَجْتُم في إهابِ العيرِ جنته   لبئسَ ما قدَّمتُ أيديكم لغدِ
إن تقتلوا ابنَ أبي بكرٍ فقد قتلتم   حُجْرًا بدارِةٍ ملحوبِ بنو أسدِ
ويومَ قُلتُم لعمروٍ وهو يقتلكم   قتلِ الكلابِ لقد أبرحتَ بالولدِ
ورُبَّ كِنْدِيَّةٍ قالتَ لجارتِها   والدمعُ يَنْهَهُ من مَثْنَى ومن وَحدِ
ألْهَى إمرأ القيسِ تشبيِبٌ بغانيةٍ   عن ثأرِهِ وصفاتِ النوى والولدِ

²⁵⁶ En’âm, 6/75.

²⁵⁷ ‘İslâm astronomisi üzerinde önemli etkileri olan İskenderiyeli astronom, matematikçi, coğrafyacı ve müzik bilgini.’ Cengiz Aydın, Gülseren Aydın, ‘Batlamyus’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5: 196.

²⁵⁸ İbn Ebû’l-İsba’, *Bedü’l-Kur’ân*, 258.

²⁵⁹ En’âm, 6/76.

²⁶⁰ İbn Ebû’l-İsba’, *Bedü’l-Kur’ân*, 258.

²⁶¹ Ebû Nuvâs, *Dîvân*, 1: 366.

Ey Hâşim bin Hudeyç! Sizin övünç kaynağınız Allah Resulünün damadını eşikte öldürmek değildir.

Cesedini eşek derisine sardınız ya yarına ne kadar kötü bir haber bıraktınız.

Eğer Ebu Bekir'in oğlunu öldürürseniz, Beni Esed'in zayıf evinde de Hucr öldürülür.

Amr sizi köpek öldürür gibi öldürdüğü gün ona, çocuğa eziyet ettin dediniz.

Nice Kindiye vardır, gözlerinden tekli çiftli yaşlar akarken komşusuna dedi ki:

Bir şarkıcı kadınla uğraşmak İmriü'l-Kays'ı geri bıraktı; intikamdan, işini bitirmekten ve çocuktan.

Ebû Nuvâs bu beyitlerde birçok unvân getirmiştir. Muhammed b. Ebubekir'in öldürülmesi, katillerinin onu bir eşek derisinde yakması, İmriü'l-Kays'ın babası Hucr'un öldürülmesi ve Amr b. Hind Kinde'in öldürülmesi gibi.²⁶²

Ebû Temmâm, Malik b. Tavk'ı acındırırken şöyle misal verir;²⁶³

رَقْدُوكَ فِي يَوْمِ الْكُلابِ وَشَقُّوْا	فِيهِ الْمَزَادَ بِجَحْفَلٍ غَلَابِ
وَهُمْ بَعَيْنُ أَبَاغٍ رَأَشُوا لِلْعِدَا	سَهْمَيْكَ عِنْدَ الْحَارِثِ الْحَرَابِ
وَلِيَالِي الثَّرَثَارِ وَالْحَشَاكِ قَدْ	جَلَبُوا الْجِيَادَ لَوَاحِقِ الْأَقْرَابِ
فَمَضَتْ كُهُولُهُمْ وَدَبَّرَ أَمْرَهُمْ	أَحْدَأْتَهُمْ تَدْبِيرَ غَيْرِ صَوَابِ

Külâb²⁶⁴ gününde seni desteklediler ve galip gelen büyük bir orduyla sularını yardılar.

Savaşçı Haris'in yanındaki oklarına, Ebağ'in pınarında düşman için tüyler taktılar.

²⁶² İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 553-554.

²⁶³ Half Raşit Nu'mân, *Şerhü's-Sûli fi Divân-i Ebî Temmâm*, (Irak: Vizâratü'l-İ'lâm, 1977), 210.

²⁶⁴ Külâb: Suudi Arabistan'da Sehlân Dağı sırtlarında bir vadi. Meşhur Arap cahiliye döneminde birinci ve ikinci külab diye kabileler vardı. Birinci külab, Şerhabil bin Hâris ve kardeşi Seleme ile Şerhabil Bekir bin Vâil, Benî Hanzala bin Mâlik bin Zeyd Temîm ve kardeşi Seleme bin Kays arasındaydı. İkinci külab ise Benî Esed ve Rabâb ile Benî Hâris bin Ka'b arasındaydı. Ebû Abide'ye göre isanda "kelb" maddesindeki birinci ve ikinci külab, Kinde ile Benî Temîm arasında iki gündür. İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 554.

Benim serseri ve tıksık gecelerime peşi sıra durmak bilmeyen atlar getirdiler.

Orta yaşlı çağları geçti, yaşadıkları olaylar, onların durumunu eğri büğrü bir hale getirdi.

İbn Ebü'l-İsba', Ebû Temmâm'ın bu beyitlerinde 'Eyyâm-ı Arap'tan örnek verdiğini bunun ise unvân sanatına örnek olduğunu dile getirir.²⁶⁵

2.15. ŞEMÂTE (الشّماتة)

2.15.1. Sözlük anlamı:

شَمِتٌ، يَشْمِتُ، شِمَاتَةٌ أو شِمَاتَاءٌ؛ شِمِتَ بِهِ أو بَعْدُوهُ شِمَاتَةً، 'Düşmanına gelen zarara sevindi, düşmana gelen musibete sevindi, düşmanlık yapan kişiye gelen belalardan mutlu oldu.'²⁶⁶ : أَشْمَتَهُ اللهُ بِهِ 'Allah belasını versin'.

2.15.2. Terim anlamı:

Şemâte İbn Ebü'l-İsba' tarafından bulunan belagat sanatlarından biridir.²⁶⁷ İbn Ebü'l-İsba' şemâte sanatını, 'Kişinin karşısındakine bir bela gelmesi veya musibet isabet etmesi sonucunda sevinç göstermesidir'²⁶⁸ şeklinde tarif eder.

Bu sanata misal olarak Kur'an'ı Kerim'den şu ayeti kerimeler gösterilebilir; Firavun'un dediği:

أَمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ. أَلَنْ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ.

*'Elhak inandım ki, isrâiloğulları'nın iman ettiğinden başka tanrı yokmuş! Ben de artık kendini o'na teslim edenlerden biriyim. Şimdi mi? Halbuki daha önce hep baş kaldırmış ve bozguncular arasında yer almıştım.'*²⁶⁹

²⁶⁵ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 555.

²⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 8: 498.

²⁶⁷ Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğîyye*, 3: 57; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 567 Tahkikin haşiyesi.

²⁶⁸ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 567.

Bu ayetteki şemâte, şemâte-i mahd (الشماتة المحضة) olarak geçmektedir.²⁷⁰

وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوَاهُمُ النَّارُ كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا
عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ.

‘Günaha batanların varacakları yer ise ateştir. Oradan her çıkmak istediklerinde oraya geri çevrilirler ve kendilerine şöyle denir: “Asılsız saydığınız cehennem azabım tadın!”²⁷¹

هَذَا مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ لَأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ

‘İşte yalnız kendiniz için toplayıp sakladıklarınız; tadın şimdi biriktirip sakladıklarınızı!’²⁷²

ذُوقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ.

‘Tat bakalım; zira sen (aklımca) güçlü ve değerlisin!’²⁷³

Bu ayetlerdeki tat (ذُوقْ) kelimesi şemâte diğer ifadeler ise tehekküm (التهمك) yani alay/ironi içermektedir.²⁷⁴

Arap şiirinde şemâte örneği ise İbnü’r-Rûmî’nin şu sözüdür;²⁷⁵

وَبَكَتْ بِشَجْوٍ غَيْرِ ذِي حَسَدِكَ	لا زال يومك عبرة لعدك
بِكَ هَمَّةٌ لَجَّاتُ إِلَى سَدِّكَ	فَلَنْ يَكَيْتَ لَطَالَمَا نَكَبْتَ
إِلَّا لِيَوْمٍ فَتَّ فِي عَضْدِكَ	لَوْ تَسْجُدُ الْأَيَّامَ مَا سَجَدَتْ
مَا كَانَ أَقْبَحَ حُسْنَهَا بِيَدِكَ	يَا نِعْمَةً وُلَّتْ غَضَارَتُهَا
لَمَّا اسْتَبَانَ النَّقْصُ فِي عَدِّكَ	فَلَقَدْ غَدَّتْ بَرْدًا عَلَى كَبْدِي
إِلَّا بَقَايَا الرُّوحِ فِي جَسَدِكَ	لَمْ يَبْقَ لِي مِمَّا بَرَى جَسَدِي

Bugünün hâlâ yarının için ibrettir, sana haset etmeden hüznüle ağlar.

²⁶⁹ Yûnus, 10/90-91.

²⁷⁰ İbn Ebû'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 567.

²⁷¹ Secde, 32/20.

²⁷² Tevbe, 9/35.

²⁷³ Duhân, 44/49.

²⁷⁴ İbn Ebû'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 567.

²⁷⁵ İbnü'r-Rûmî, *Dîvân*, 5: 76.

Ağlasan sürece cüssene sığınan hüzüün sana müptela olur.

Günler secde etseydi, sadece azı dışının dağıldığı güne secde ederdi.

Ey bolluğu olan nimet, güzelliğini elinde çirkin görmedi.

Sayılarında eksiklik belirmeye başlayınca ciğerimde bir ürperti oldu.

Bedenimden geriye kalan sadece, senin bedenindeki ruh kalıntılarıdır.

2.16. FERÂİD (الفرائد)

2.16.1. Sözlük anlamı:

الفريد (جمعه) 'Benzeri olmayan.' الفَرْدُ (جمعه الأفراد) 'Tek başına kaldı.' : فَرَدَ فَرْدًا
(الفرائد) 'Dizilmiş ve diğerlerinden ayrılmış inci ya da her biri nadide değerli mücevherler.' الفريد : 'Her biri tek olan ve inci ile altını ayıran taş.'
: فرائد الدرّ 'İncilerin iri olanı.'²⁷⁶

2.16.2. Terim anlamı:

Ferâid İbn Ebü'l-İsba' tarafından bulunan sanatlardan biri olup belagete değil, sadece fesahate aittir.²⁷⁷ İbn Ebü'l-İsba', ferâidi; 'Konuşmacının keliminde; fesahatinin büyüklüğü, sunumunun gücü, mantığının hoşluğu ve Arapçasının asaleti ile benzersiz bir mücevher konumuna getirdiği bir sözcük kullanmasıdır. Bu sözcük düştüğünde fesahat alimlerine cerimesi ağır olan kelimedir.'²⁷⁸ şeklinde tarif eder.

Kur'an'ı Kerim'de örneği sınırlanamayacak kadar çok iken, hiçbir mahlukta benzeri bulunmayacak ilginç misaller gelmiştir;

الَّذِينَ خَصَّصَ الْحَقُّ

'Şimdi gerçek ortaya çıktı' ve

فَلَمَّا اسْتَيْسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا

²⁷⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 10: 284.

²⁷⁷ Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğiyye*, 3: 103.

²⁷⁸ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 278; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrirü'l-Tahbîr*, 576.

*'Ondan ümitlerini kesince görüşmek üzere bir kenara çekildiler.'*²⁷⁹

Ayeti kerimleri buna örnektir. Bu ayetler arasında en hoş olanı *'Ümitlerini kesince'* en fasih olanı ise *'Görüşmek üzere bir kenara çekildiler.'* ifadesidir. Bu iki sözcükte belagat sınıflarının en üst seviyesi olan fesahatten, îcâz bulunmaktadır.²⁸⁰

Kur'an'ı Kerim'den bir başka örneği

حَتَّىٰ إِذَا فُزِّعَ عَن قُلُوبِهِمْ

*'Sonunda kalplerinden korku giderilince'*²⁸¹ ayeti kerimesidir.

Ayetteki Füzziya' (فُزِّعَ) kelimesinin fesahatinin ilginçliği göze çarpmaktadır. Düşünceler neredeyse bir benzerini bulamayacaktır.²⁸²

Yine Allah Teâlâ'nın;

فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ.

*'İstedikleri başlarına geldiğinde (önceden) uyarılmış olanların sabahı çok kötü olacaktır!'*²⁸³ ve

يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ.

*'Allah, gözlerin kötü niyetli bakışını ve kalplerin sakladıklarını bilir.'*²⁸⁴ ayeti kerimleri buna örnektir.

Bu ayeti kerimede geçen ferâid öncekilerden daha ilginçtir. Çünkü *'hâine (خَائِنَةَ)'* kelimesinin kullanımı kolay ve insanların dilinde tek başına kullanımı çoktur. Ancak gözler (الأعين) kelimesi ile birleştiğinde gönüllerde böylesine büyük bir

²⁷⁹ Yûsuf, 12/51 ve 81.

²⁸⁰ İbn Ebû'l-İsba', *Bedi'u'l-Kur'ân*, 287.

²⁸¹ Sebe, 34/23.

²⁸² İbn Ebû'l-İsba', *Tahrirü't-Tahbîr*, 576.

²⁸³ Sâffât, 37/177.

²⁸⁴ Mü'min, 40/19.

konuma ulaşmış ve insanlar tarafından getirilemez bir hal almıştır. Hiçbir kelimde böylesine büyük bir fesahat söz konusu değildir.²⁸⁵

Arap şiirinden örnek Ebû Nuvâs'ın şu sözüdür;²⁸⁶

وَكأَنَّ سَعْدَى إِذْ تُودَعُنَا وَقَدْ اشْرَابَ الدَّمْعُ أَنْ يَكْفَا

Sanki Su'dâ bizimle vedalaştığında, gözyaşları kaçmak için boynunu uzatmış.

Buradaki İşraebbe (اشْرَابَ) kelimesi fasih kelimelerde benzeri bulunmayan bir kelimedir. Böyle bir kelime nadiren gelir.

حتى إذا ما غلا ماء الشباب لها وأفعمت في تمام الجسم والقصب

Hatta onun gençlik suyu kaynayınca, tüm bedene ve kamaşa iyice doluncaya kadar.²⁸⁷

Gençlik suyunun kaynaması şeklindeki istiare, eşsiz ferâid örneklerinden biridir.²⁸⁸

Buhtürî de el-Mu'tez Billâh el-Fâtımî hakkında şöyle der.²⁸⁹

لابس حلة الوفاء ومن أبهة السف أن يكون محلى

Vefa kaftanını giymiş, haşmetli kılıcını süslenmek için.

Bu beyitte haşmet anlamına gelen 'übbehe (أبهة) kelimesi fasihlerin benzerini getirmekten aciz kaldıkları bir ferâid örneğidir.²⁹⁰

2.17. el-HECÂ FÎ MA'RIZİ'L-MEDH (الهاء في معرض المدح)

2.17.1. Terim anlamı:

Bu sanat da İbn Ebü'l-İsba' tarafından bulunan belagat sanatlarından biridir ve kendisine ait olduğu kabul edilmiştir.²⁹¹ *Bedfu'l-Kur'ân* eserinin konusuna uygun

²⁸⁵ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 577.

²⁸⁶ Ebû Nuvâs, *Divân*, 2: 131.

²⁸⁷ Ebû Nuvâs, *Divân*, 2: 243; Askerî, *Kitâbü's-Sinâateyn*, 291.

²⁸⁸ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 576.

²⁸⁹ Buhtürî, *Divânü'l-Buhtürî*, 2: 17.

²⁹⁰ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 577.

²⁹¹ Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğiyye*, 3: 404; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 550.

olmaması nedeniyle orada geçmemektedir. İbn Ebü'l-İsba' bu sanatı; 'Konuşan kişinin bir insanın hicvetmeyi kastetmesi, bunun için görünüşte övgü gibi görünen ama altında kendisini yeren sözler söylemesi ve bir yandan kendisini yererken övüyormuş gibi izlenim vermesidir.'²⁹² şeklinde tarif eder.

Muhammed b. Hamza es-Selemi'nin Hüseyin b. Zeyd b. Hasen b. Ali (r.a.) hakkındaki sözü gibi;

لَهُ الْحَقُّ وَلَيْسَ عَلَيْهِ حَقٌّ   وَمَهْمَا قَالَ فَالْحَسَنُ الْجَمِيلُ
وَقَدْ كَانَ الرَّسُولُ يَرَى حَقُّوًّا   عَلَيْهِ لَغَيْرِهِ وَهُوَ الرَّسُولُ

Hak onun fakat, onun üzerinde bir hak yok,

Ne derse desin güzel ve iyidir.

O Resul bile onun başkaları üzerindeki haklarını,

Gözetiyordu, Resul olduğu halde.²⁹³

Beyitlerin birinci kendi başlarına sadece medih manası içermekte ve başka bir mana anlaşılmaktadır. İkinci beyit ise aynı şekilde tek başına geldiğinde ne yergi ne de övgü manası ifade eder. Ancak birinci beyit ile birleştiğinde ikisi birden hicve dönüşmüş ve beytin lafızları övgüden yergiye dönmüş olur. İkisi toplanınca her birinin tek başına ifade edemedikleri manalar ortaya çıkmıştır.²⁹⁴

es-Said b. Sinâ el-Melik'in bir kavat hakkındaki şu sözleri buna örnektir;²⁹⁵

لِي صَاحِبٍ أَفْدِيهِ مِنْ صَاحِبِ   حُلُوِّ النَّاتِي حَسَنُ الْاِحْتِيَالِ
لَوْ شَاءَ مِنْ رِقَّةِ اَلْفَاظِهِ   أَلْفَ مَا بَيْنَ الْهُدَى وَالضَّلَالِ
يَكْفِيكَ مِنْهُ أَنَّهُ رُبَّمَا   قَادَ إِلَى الْمَهْجُورِ طَيْفَ الْخِيَالِ

Benim bir arkadaşım var, arkadaşıma onu feda ederim,

Sakinliği güzel, kurnazlığı hoş.

²⁹² İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 550.

²⁹³ Sadrüddîn Alî Hân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed Ma'sûm el-Hüseynî el-Medenî (İbn Ma'sûm), *Envârü'r-rebî' fi envâ'i'l-bedî*, thk. Şâkir Hâdî, (Dumaşk: Matbaatü'n-Nu'mân, 1968), 293; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 550.

²⁹⁴ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 550.

²⁹⁵ Hamavî, *Hizânetü'l-Edeb*, 117; İbn Ma'sûm, *Envârü'r-rebî'*, 493.

Sözleri öyle kibar ki dilerse,

Hidayet ve delaleti arkadaş yapar.

Belki de onun şunu yapması sana yeterlidir,

O hayaller tayfını (spektrum) terkedilene sevk eder.

Bu tarz ilk tarzdan farklı olup hoş bir yönlendirme bulunmaktadır. es-Sübki ve Suyûti bu konuda İbn Ebü'l-İsba'ın tanımını aynen nakletmişler.²⁹⁶

2.18. NEZÂHET (النزاهة)

2.18.1. Sözlük anlamı:

‘O her نَزْرَةَ فَلَانٍ : نَزْرَةَ، نَزَاهَةً، وَنَزَاهِيَةً : Kırıldan ve bozuk havadan uzak oldu.’
‘Bir şeyden uzak ve نَزْرَةَ عَنِ الشَّيْءِ فَهُوَ نَازِرٌ، نَزِيَةٌ وَهِيَ نَزَاهَةٌ وَنَزِيهَةٌ : Bir şeyden uzak ve korunaklı oldu.’
‘O piknik için kıra çıktı.’²⁹⁷

2.18.2. Terim anlamı:

Nezâhet İbn Ebü'l-İsba' tarafından bulunan belagat sanatlarından biridir.²⁹⁸ Ancak Dr. Hifnî Şeref, İbn Bessâm eş-Şenterîni'nin (ö. 542/1147) ez-Zahîre adlı eserinde bu sanata değindiğini aktarmaktadır. Cerîr b. Atiyye (ö. 110/728 [?]) ve onun tabakasının ortaya çıkardığı sövgü şeklinde bir hiciv olduğunu beyan eder ve İbn Ebü'l-İsba'dan önce bulunduğunu söyleyerek Ahmet Matlûb'a muhalefet etmektedir.²⁹⁹

İbn Ebü'l-İsba' nezâheti; ‘Hicvin, küfür sözcüklerinden uzak ve beri olmasından ibarettir.’ şeklinde tarif eder. Ebû Amr b. Alâ'ya en güzel hiciv nedir diye sorulduğunda ‘Çirkin görülemeyecek kadar tertemiz sözler ile hiciv yapmaktır’ şeklinde cevap vermiştir.³⁰⁰

²⁹⁶ Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğiyye*, 3: 348.

²⁹⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 13: 364.

²⁹⁸ Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğiyye*, 3: 328.

²⁹⁹ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 292.

³⁰⁰ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 292; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr*, 584.

Örneğin Cerîr'in şu sözü gibi;³⁰¹

لَوْ أَنَّ تَغْلِبَ جَمَعَتْ أَحْسَابَهَا   يَوْمَ التَّفَاخُرِ لَمْ تَرَنَّ مِثْقَالَ

Tağlib kabilesi tüm soy sopunu böbürlenme gününde toplasa da bir miskal ağırlığa bile denk gelmez.

Yine Cerîr, Râî en-Nümeyrî (ö. 97/716 [?])'yi hicvederken şöyle der;³⁰²

فَعُضُّ الطَّرْفِ إِلَيْكَ مِنْ نَمِيرٍ   فَلَا كَعْبًا بَلَّغْتَ وَلَا كِلَابًا

Gözüm ısırды ki sen Nümeyrî'sin, Ne Ka'b'e ulaşımsın ne de Kilab'e.

Amr b. Ma'd Yekrib ez-Zübeydî r.a. (ö. h. 21)ise şöyle der;³⁰³

فَطَلْتُ كَأَنِّي لِلرِّمَاحِ دَرِيئَةٌ   أَطَاعِنُ عَنْ أَبْنَاءِ حَرْبٍ وَفَرَّتْ

Sanki mızraklar için bir hedef tahtası oldum,

Savaşın kaçan çocukları tarafından mızraklanan.

Ebû Temmâm, Müvelledûn (Endülüs'te ilk mühtedilerin soyundan gelen nesiller.) hakkında şöyle der;³⁰⁴

مَوَدَّةٌ ذَهَبٌ أَثْمَارُهَا شَبَّةٌ   وَهَمَّةٌ جَوْهَرٌ مَعْرُوفُهَا عَرَضٌ

Meyveleri benzer altın sevgi, hayali bir cevher, bilinen bir araz.

Yine Ebû Temmâm Ayyaş b. Lühey'a'yı hicvederken şöyle der;³⁰⁵

بَنِي لَهَيْعَةَ مَا بَالِي وَبِالْكُمِّ   وَفِي الْبِلَادِ مَنَادِيحٍ وَمُضْطَرَبُ

لَجَاجَةٌ لِي فَيَكُمُّ لَيْسَ يَسْبُهَا   إِلَّا لَجَاجَتُكُمْ فِي أَنْكُمْ عَرَبُ

Beni Lühey'a'dan bana ne ve size ne ki, ülkede bolluk ya da darlık varmış.

Sizin bana duyduğunuz kin ancak Arap olmanızdan dolayı duyduğunuz kindir.

³⁰¹ Muhammed İsmail Abdullah es-Sâvî, *Dîvânü Cerîr b. Atiyye b. Hüzeyfe*, (Şam: Mektebetü'n-Nürî, 1987), 452.

³⁰² Sâvî, *Dîvânü Cerîr*, 75.

³⁰³ Amr b. Ma'd Yekrib ez-Zübeydî, *Şi'rü'z-Zübeydi*, (Dimaşk: Mecme'u'l-Luğati'l-Arabiyye, 1974), 55.

³⁰⁴ Ebû Temmâm, *Dîvân* 2: 401.

³⁰⁵ Ebû Temmâm, *Dîvân*, 2: 488,401.

Bu ibarelerde hicvin üstünlüğü, hicvederken lafızların küfür ve kötü sözlerden uzak olduğu görülmektedir.³⁰⁶

Şu ayeti kerimeler bu konuya Kur'an'ı Kerim'den örnek olarak gösterilebilir;

وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ. وَإِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا
إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ. أَفِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَمْ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولَهُ بَلْ أُولَئِكَ هُمُ
الظَّالِمُونَ.

*'Aralarındaki anlaşmazlıklar hakkında karar versin diye Allah'a ve resulüne çağırıldıklarında bir de bakıyorsun içlerinden bir grup buna karşı çıkmış! Haklı çıkacaklarını bilirlerse koşarak ona geliyorlar. Bunların kalplerinde çürüklük mü var, yoksa şüpheye mi düştüler ya da Allah'ın ve resulünün kendilerine haksızlık etmesinden mi korkuyorlar? Hayır, asıl haksızlık edenler kendileridir.'*³⁰⁷

Kendilerinden haber verilen kimseler hakkındaki yergi sözcükleri bu bölümdeki hicivden var olan ifadelerden münezzeh bir şekilde gelmiştir. Ayetlerde nezahet ile birlikte sıhhat-ı taksîm de vardır. Zira kalplerde kabul etmeme bahanelerinden hiçbir şey bırakılmamıştır. Yüce Rabbimiz *'Bunların kalplerinde çürüklük mü var,'* buyurarak onların şüphelerini dile getirmiştir. Çünkü Allah ve Resulünün hükümlerine cevap vermemenin nedeni ya gizliden kâfir olması ya da Müslüman olduğunu göstermesine rağmen kalbinde hastalık şüphe, tereddüt ve Allah'ın hükmünün adaletli mi yoksa adaletsiz mi olduğu konusunda kararsız olması gerekir ki, tüm bunlar şüphedir. Ayeti kerimede tüm bahaneler dile getirilmiş sonunda Yüce Rabbimiz *'Hayır, asıl haksızlık edenler kendileridir.'* buyurmuştur. Haksızlık korkusu ise hissettiklerinin zan olması nedeniyle en sona bırakılmış, böylece Rabbimizin *'Hayır, asıl haksızlık edenler kendileridir.'* ifadesine bitişik getirilmiştir.³⁰⁸

³⁰⁶ İbn Ebü'l-İsba', *Bediü'l-Kur'ân*, 293; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr*, 585.

³⁰⁷ Nûr, 24/48-50.

³⁰⁸ İbn Ebü'l-İsba', *Bediü'l-Kur'ân*, 293; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü't-Tahbîr*, 585.

2.19. el-KAVL Bİ'L-MÛCEB (الْقَوْلُ بِالْمُوجِبِ)

2.19.1. Terim anlamı:

Bu sanat da İbn Ebü'l-İsba' tarafından bulunmuştur. Amaç ve netice itibariyle Câhız'ın (ö. h. 255) bahsettiği üslûbu hakîmden farklıdır. Çünkü el-kavl bi'l-mûcebin amacı konuşan kişinin kelamına mananın aksiyle cevap verilmesidir. Üslûbu hakîm ise konuşan kişinin kelamının daha evla olana dikkat çekmek için murat edilenin dışında ele alınmasıdır.³⁰⁹

İbn Ebü'l-İsba' el-kavl bi'l-mûcebi; 'Konuşanın muhataba bir söz söylemesi, muhatabın da konuşanın sözündeki her bir müfred kelimeye yönelmesi, ona kendi sözüyle konuşanın söylediğinin aksine bir anlam yüklemesidir.' şeklinde tarif eder.³¹⁰

Bu konunun Kur'an'ı Kerimdeki örneklerinden biri:

يَقُولُونَ لَئِن رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ.

'Şöyle diyorlar: Hele Medine'ye dönelim, o zaman güçlü olan zayıf olanı oradan çıkaracak!'³¹¹ ayeti kerimesidir.

Burada münafıkların muradı Allah Resulü (s.a.v.)'in çıkarılmasıdır. Çünkü onlara (münafıklar) göre kendileri izzetli diğerleri ise zelildir. Yüce Rabbimiz ise hemen peşinde şöyle buyurmuştur;³¹²

وَاللَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ.

'Halbuki asıl güç ve izzet Allah'ındır, resulünüdür, müminlerindir; fakat münafıklar bunu bilmezler!'³¹³

Şiir örneklerinden biri de bazılarına ödünç mal veren sonrasında ise kaybolduğu iddia edilen bir adam hakkında İbn Düveyde el-Mağribî'nin şu sözüdür;³¹⁴

إِنْ قَالَ قَدْ ضَاعَتْ فَصَدَقَ أَنَّهَا   ضَاعَتْ وَلَكِنْ مِنْكَ لَوْ تَعِي
أَوْ قَالَ قَدْ وَقَعَتْ فَصَدَقَ أَنَّهَا   وَقَعَتْ وَلَكِنْ مِنْهُ أَحْسَنَ مَوْقِعٍ

³⁰⁹ Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğîyye*, 3: 145.

³¹⁰ İbn Ebü'l-İsba', *Bediu'l-Kur'an*, 314; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrirü't-Tahbir*, 599.

³¹¹ Münâfikûn, 63/8.

³¹² İbn Ebü'l-İsba', *Bediu'l-Kur'an*, 316.

³¹³ Münâfikûn, 63/8.

³¹⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 7: 171; Hamavî, *Hizânetü'l-Edeb*, 116; İbn Ebü'l-İsba', *Bediu'l-Kur'an*, 315.

Eğer onun için kayboldu derse doğrudur, ama senden kayboldu (kurtuldu), tabi anlarsan.

Eğer düştü derse de doğrudur, ama düşebileceği en güzel yere düşmüştür.

İbn Haccac (ö. 391/1001)'ın şu beyti de bu sanata verilen şiir örneklerinden biridir,³¹⁵

قُلْتُ ثَقَلْتُ إِذْ أَتَيْتُ مِرَارًا   قَالَ ثَقَلْتَ كَاهِلِي بِالْأَيْدِي
قُلْتُ طَوَّلْتُ قَالَ لِي بَلْ تَطَوَّلَ   تَ وَأَبْرَمْتَ قَالَ حَبْلٌ وَدَادِي

Dedim ki; defalarca gelerek sana yük oldum,

Dedi ki; omzumu ellerle kuvvetlendirdin.

Dedim ki; uzattım, dedi ki; bilakis lütfettin,

Dedim: Sıktım. (Dedi ki): Dostluk bağımı.

el-kavl bi'l-mûceb ile teattuf arasındaki fark teattufun sözcüklerde el-kavl bi'l-mûcebin ise manalarda olmasıdır. Teattuftan fazla gelen kelime diğer kelime ile birlikte bir bölümde bulunamaz. Bilakis her sözcük farklı bir bölümde bulunur.³¹⁶

2.20. HÜSNÜ'L-HÂTİME (حسن الخاتمة)

2.20.1. Terim anlamı:

İbn Ebü'l-İsba' bu sanatı kendi buluşu olarak kullansa da kendisinden önce el-Kâdî el-Cürcânî (ö. 392/1001-1002) bu sanata *el-Vesâta* adlı eserinde aynı isimle temas etmiştir.³¹⁷ İbn Ebü'l-İsba' hüsnü'l-hâtîmenin tanımını; 'Şairin veya yazarın kelâmını en güzel bir şekilde sona erdirmesi gerekir. Çünkü bunlar, kulaklarda kalan en son sözlerdir. Zira kelâmın diğer kısmından ziyade bu son sözler hafızada kalır. Bu yüzden belâgat bilgini kelâmını olgun, tatlı, kuvvetli ve akıcı bir şekilde sona erdirmesi gerekir.' şeklinde yapar.³¹⁸

³¹⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 7: 171; Hamavî, *Hizânetü'l-Edeb*, 116.

³¹⁶ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû'l-Tahbîr*, 599; İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 315.

³¹⁷ Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğîyye*, 2: 439.

³¹⁸ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû'l-Tahbîr*, 616; İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 340.

İbn Ebü'l-İsba' Kur'an'ı Kerimin sure sonlarının tamamının hüsnü'l-hâtıme sanatına örnek olduğunu söyler.³¹⁹

Arap şiirinden örnek ise Ebû Nüvâs'ın Mısır'ın âmili el-Hasîb'i övgü için söylediği şu beytidir;³²⁰

أَنْتَ الْخَصِيبُ وَهَذِهِ مِصْرُ   فَتَدَقَّقَا فِكْلَاكُمَا بَحْرُ
لَا تَعْقِدَا بِي عَنْ مَدَى أَمْلِي   شَيْنَا فَمَا لَكُمَا بِهِ عُذْرُ
وَيَحِقُّ لِي إِذْ صِرْتُ بَيْنَكُمَا   أَلَا يَحُلُّ بِسَاحَتِي قَفْرُ

Sen Hasîb'sin bu da Mısır, ikiniz de köpüren birer denizsiniz.

İsteklerimi bir şeye bağlamayın, bu konuda kabahatiniz yoktur.

Aranızda olduğum zaman bana fakirlik gelmemesi gerekir.

Ebû Nüvâs aynı kişi hakkında şu beyitleri serdeder;³²¹

وَإِنِّي جَدِيرٌ إِذْ بَلَغْتُكَ بِالْغِنَى   وَأَنْتَ بِمَا أَمَلْتُ مِنْكَ جَدِيرُ
فَإِنْ تَوْلَيْتَنِي مِنْكَ الْجَمِيلَ فَأَهْلُهُ   وَإِلَّا فَإِنِّي عَازِرٌ وَشَكُورُ

Senin huzuruna vardığımda bir zenginliğe layığım,

Sana ise senden umduğumu vermen yaraşır.

Eğer ki senden bana bir güzellik gelse sen ona ehilsin,

Yok öyle değilse senden özür dilerim ve sana müteşekkirim.

³¹⁹ İbn Ebü'l-İsba', *Bedü'l-Kur'ân*, 340.

³²⁰ Ebû Nüvâs, *Dîvân*, 1: 102.

³²¹ Ebû Nüvâs, *Dîvân*, 1: 101-102.

SONUÇ

Arap Edebiyatı alanındaki belâgat çalışmalarının tarihçesinin derin bir geçmişe dayandığı bilinmektedir. Önceleri edebî tenkit ve şiir şeklinde ortaya çıkan bu çalışmalar, İslâmî dönem ile birlikte hem Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzı, hem de edebî tenkit sebebiyle daha hızlı bir şekilde gelişmiştir.

İslamiyet'ten önce şifahi olarak süre gelen edebi tenkitler Abbasiler döneminin ilk yıllarıyla birlikte yazılı bir hal almaya başlamıştır. Sibeveyh, her ne kadar nahiv alanında ün yapmış dilci olarak bilinse de Arap Dili ve Belagati alanında da yazılı olarak ortaya koyduğu '*el-Kitâb*' adlı eseriyle bu alanın öncüsü sayılmıştır. Zamanla gelişen ve teşekkül eden belagat, nahiv alanından ayrılmış ve müstakil bir ilim halini almıştır. Birçok bilgin ve ilim erbabı tarafından geliştirilen Arap Dili ve Belagatinin, Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî ile zirvesine ulaştığı söylenebilir. Sekkâkî'den sonra ise -çoğu alanda olduğu gibi- Arap Dili ve Belagatinin de teşekkül ettiğini, bir duraklama ve tekrar sürecine girdiğini söylemek mümkündür.

Bu çalışmada Sekkâkî ile aynı dönemlerde yaşamış, kendi çevresinde tanınmış Mısırlı Şair İbn Ebû'l-İsba'nın hayatı ve edebi kişiliğinin yanı sıra bu alana katkılarına değinilerek bazı sonuçlara varılmıştır.

İslami ilimlerin kemale erdiği bir dönemde yaşamış olan İbn Ebû'l-İsba', hadis alimi Muhammed Zekiyyüddin el-Münzirî, Şafîî kâdî ve şair İbn Senâû'l-mülk ile Sirac el-Verrâk, Afifüddin et-Tilimisânî ve Ebû'l-Hüseyin el-Cezzâr gibi edip ve alimlerden tefsir, hadis ve fıkıhın yanı sıra dil ve edebiyatla ilgili dersler de almıştır.

İbn Ebû'l-İsba' hayatının büyük bir kısmını Eyyübî Devleti döneminde geçirmiş, bu süre içerisinde dönemin devlet adamları ile siyasi yakınlıktan uzak cüzi ilişkiler kurmuş ve onlarla seyahatler etmiştir.

Her ne kadar edebi kişiliği ve şairliği ile ön plana çıkan biri olsa da farklı alanlarla da ilgilenmiş, bu alanlarda yeteri donanımı elde etmiş ve birtakım eserler telif etmiştir. Bu eserlerin en önemli ve tanınmış olanları şiir ve belagat alanında yazdığı *Bedîu'l-Kur'ân* ve *Tahrîrû't-Tahbîr* adlı iki kitabıdır. Bunun yanı sıra birinci bölümde ayrıntılı olarak zikrettiğimiz irili ufaklı farklı alanlara ait birçok ilmi eser yazmış; ancak bunların bir kısmı günümüze ulaşamamıştır.

Kendisinden önceki belagat alimlerinin eserlerindeki bazı şiirlere değinen İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr* adlı eserinin ilk bölümünde aslı sanatlar olarak nitelenen ve on yedisini İbnü'l-Mu'tezz'in, on üç tanesini Kudâme b. Ca'fer'in tanımladığı toplam otuz edebî sanat incelenmiştir. İkinci bölümünde ise bu iki alimin zamanından kendi zamanına kadar olan edebî sanatlara yer vermiştir. Aynı eserin üçüncü bölümünde ise kendi bulduğu bedî' sanatına tahsis ettiği otuz tane edebî sanata değinmiştir. Otuz asıl bâb ile denk olsun için bu sayıda olmasına özen göstermiştir. İbn Ebü'l-İsba', bu kitapta neredeyse tüm baplarda sabit bir yöntem belirlemiştir.

Bedîu'l-Kur'ân adlı eserinde ise Kur'an'la ilgili edebî sanatlar kısmını yeniden ele alarak meydana getirdiği bu eserde yüz dokuz edebî sanatı incelemiş ve bu sanatlara Kur'an'dan örnekler vermiştir. Muhtemelen Kur'an'dan örneklerini bulamadığı için *Tahrîrû't-Tahbîr*'de geçen yirmi iki sanattan söz etmemiştir.

Mısırlı Şair İbn Ebü'l-İsba'ın kendi buluşu olan bu edebî sanatların çok az bir kısmı daha önceki alimler tarafından farklı isimler altında kullanılmıştır. Kendi buluşu olan edebî sanatların çoğunluğu Arap Dili ıstılah kitaplarında yerini almıştır. Bu ıstılah kaynaklarına örnek olarak Ahmed Matlûb'un *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğiyye ve Tetavvurihâ* adlı eserini söylemek mümkündür.

Tüm bu çalışmaları ile İbn Ebü'l-İsba'ın Arap Edebiyatına ciddi katkılarda bulunduğu, bu alanda çevresinde tanınmış biri olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Abbâsî, Ebü'l-Feth Bedrüddîn (Zeynüddîn) Abdürrahîm b. Abdirrahmân b. Ahmed b. el-Hasen. *Me'âhidü't-tenşîş 'alâ şevâhidi't-Telhîş*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. 4 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1947.

Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *Kitâbü's-Sinâateyn*. thk. Müfid Kamîha. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1948.

Aydın, Cengiz, Gülseren. "Batlamyus". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5: 196-199. İstanbul TDV Yayınları, 1992.

Bağdâdî, İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârifîn, esmâ'ü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*. 1 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1951.

Bağdâdî, İsmail Paşa. *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 Cilt. Betrut: Dârü'l-Fikr, 1982

Brockelmann, Carl. *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*. Çev. Abdulhalim en-Neccâr ve Ramazan Abduettevvâb. 5 Cilt. Mısır: Dârü'l-Meârif, 1977.

Buhtürî, Ebû Ubâde el-Velîd b. Ubeyd b. Yahyâ et-Tâî. *Dîvânü'l-Buhtürî (Dîvân)*. şrh. Muhammed et-Tuncî. 1. Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-Arabî, 1994.

Bustânî, Petrus. *Dâiratü'l-Meârif*. 1 Cilt. Lübnan: Dârü'l-Ma'rife, 1883.

Çelebî, Kâtib. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 1 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1982.

Dımaşkî, Ebü'l-Fityân Muhammed b. Sultân b. Muhammed b. Hayyûs el-Ganevî. *Dîvân*. thk. Halil Mürdüm Bek. 2 Cilt. Beyrut: Dârü Sâdır, 1984.

Dımaşkî, İbn Kesîr. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. thk. Dr. Ahmet Ebû Mulhim, Dr. Ali Necib el-Atavî, Fuad Seyyid, Mehdi Nâsiruddîn, Ali Abdussâtîr. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.

Durmuş, İsmail. "İbn Ebi'l-İsba", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19: 467-468. İstanbul TDV Yayınları, 1999.

Ebû Sülmâ, Züheyr bin. *Şerhü Şi'r'i Züheyr b. Ebî Sülmâ*. thk. Fahrettin Kabâve. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1981.

Ensârî, Müslim b. Velîd. *Şerhü Dîvân-i Sarî'l-Ğâvî*. Mısır: Dârü'l-Meârif, 1977.

Ferruh, Ömer. *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1984.

Gazvelî, Ali b. Abdullah el-Behâî. *Metâliü'l-Budûr fi Menâzili's-Surûr*. 1 Cilt. Mısır: Matbaatü İdâreti'l-Vatan, 1883.

Hamavî, Ebu Bekir Ali b. Hücce. *Hizânetü'l-Edeb*. Mısır: Matbaatü Bülâk, 1974.

Hamza, Abdullatif. *el-Harektü'l-Fikriyye fi Mısri fi'l-Asreyni'l-Eyyübî ve'l-Memlûli'l-Evvel*. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1957.

Hanbelî, İbnü'l-İmâd. *Şezzerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1979.

Hanefî, Muhammed b. Ahmed b. İyâs. *Bedâ'i'u'z-zühûr fî vekâ'i'i'd-dühûr*. 1 Cilt. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyye, 1962.

Harman, Ömer Faruk. "Bel'am b. Bâûrâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5: 389-390. İstanbul TDV Yayınları, 1992.

Hasan, Ali İbrahim. *Târîhu'l-Memâlikü'l-Bahriyye*. Kahire: Metkebetü'n-Nahda, 1948.

Hasan, Hüseyin İbrahim. *Târîhu'l-İslâmi's-Siyâsî ve 'd-Dînî ve 's-Sekâfî ve 'l-İctimâî*. 7 Cilt. Kahire: Metkebetü'n-Nahda, 1967.

Hatîe, Ebû Melîke Cerûl b. Evs. *Dîvân*. thk. Nehmân Emîn Tâhâ. Suriye: Matbaatü Mustafa el-Bâbî, 1967.

Huveyrî, Mahmut Muhammet. *Mısr fî'l-'Usûri'l-Vustâ minel-'Asri'l-Mesihîyyi hatta'l-Fethi'l-Usmâniyyi*. Kahire: el-Mektebu'l-Mısrî, 2002.

Hüseyin, Ahmed bin. *Şerhu Dîvân-ı el-Mütenebbi*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1997.

İbn Ebü'l-İsba', el-Mısrî. *Bedü'l-Kur'ân*. thk. Hifnî Muhammed Şeref, Mısır: Nehdatü Mısır, 1957.

İbn Ebü'l-İsba', el-Mısrî. *Tahrîrüt-Tahbîr*. thk. Hifnî Muhammed Şeref, Kahire: Lecnetü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1958.

İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî. *Vefayâtu'l-Â'yân*, 6 Cilt. Mısır: Nehdatü Mısır, 1960.

İbn Ma'sûm, Sadrüddîn Alî Hân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed Ma'sûm el-Hüseynî el-Medenî. *Envârü'r-rebî' fî envâ'i'l-bedî*. thk. Şâkir Hâdî, Dimaşk: Matbaatü'n-Nu'mân, 1968.

İbnü'r-Rûmî, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Abbâs b. Cüreyc el-Bağdâdî. *Dîvân*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1965.

İbn Tağrîberdî. *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'l-Kâhire*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1992.

İbn Tağrîberdî. *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'l-Kâhire*. 7 Cilt. Mısır: Dârü's-Sekâfe, 1963.

Kays, İmriü'l. Hacer b. Amr. *Dîvân-ı İmrii'l-Kays*. thk. Muhammed Abdurrahim, Kuveyt: Dârü'l-Kitabil Arabî, 1989.

Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-Müellifin*, 5 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, 1977.

Kök, Bahattin. "Nüreddin Zengî, Mahmud". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33: 259-262. İstanbul TDV Yayınları, 2007.

Kütübî, İbn Şâkir. *Fevâtül Vefeyât*. thk. Dr. İdris Abbas. 2 Cilt. Beyrut: Dârü Sadir, 1974.

Makrîzî, Ebü Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed. *es-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*. thk. Muhammed Mustafa Ziyade, 1 Cilt. Mısır: Matbaatu Lecnetu't-Te'lîf, 1957.

- Makrîzî, Ebû Muhammed (Ebû'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed. *el-Hıtatü'l-Makrîziyye*. 2 Cilt. Lübnan: Dârü Sâdır, t.s.
- Matlûb, Ahmed. *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğiyye ve Tetavvurihâ*. 4 Cilt. Bağdat: Matbaatü'l-Mecma'ü'l-İlmiyyi'l-İrâkî, 1983.
- Mütenebbî, Ebü't-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyn b. el-Hasen b. Abdissamed el-Cu'fi el-Kindî. *Dîvân*. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1997.
- Naîmî, Abdulkadir. *ed-Dâris fi Târîhi'l-Meâris*. thk. Cafer el-Hüseynî, 1 Cilt. Kahire: Mektebetü's-Sekâfetü'd-Dîniyye, 1988.
- Nattâh, Bekir bin. *Dîvân*. Bağdat: Mektebetü'n-Nahdeti'l-Arabiye, 1987.
- Nüveyrî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî. *Nihâyetü'l-ereb fi fünûni'l-edeb*. 7 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Misriyye, 1932.
- Nu'mân, Half Raşit. *Şerhü's-Sûli fi Dîvân-i Ebî Temmâm*. Irak: Vizâratü'l-İ'lâm, 1977.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Lübnan: Dârü İhyâi't Tûrâsi'l-Arabi, 2010.
- Sa'dî, İbni Nebâte Abdulazîz b. Ömer b. Muhammed. *Dîvân*, thk. Abdülemîr Mehdî Habîb e't-Tâî, 2 Cilt. Bağdat: Vizâratü'l-İ'lâm, 1977.
- Sâvî, Muhammed İsmail Abdullah. *Dîvânü Cerîr b. Atıyye b. Hüzeyfe*. Şam: Mektebetü'n-Nürî, 1987.
- Şeddâd, Antera bin. *Dîvân*. thk. Mecid Tarrâd. Kahire: Dârü'l-Kütübü'l-Arabî, 1992.
- Selâmî, Muhammed b. İbrahim b. Muhammed. *Şi'rü's-Selâmî*. thk. Sabûh Rudeyf. Bağdat: Matbaatü'l-Eymân, 1971.
- Selûlî, Abdullah b. Hümâm. *Şi'rü Abdillâh b. Hümâm es-Selûlî*. thk. Velid Muhammed El Râkibî. Dubai: Merkezü cema'ti'l Mâcid fi't-Tûrâs, 1996.
- Sübki, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi. *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1976.
- Tammâm, el-Hakem b. Hakîm b. Hakem. *Dîvân*. thk. İzzet Hasan. Dimaşk: İhyâü't-Tûrâsi'l-Kadîm, 1967.
- Temmâm, Ebû Habîb b. Evs b. Hâris et-Tâî. *Dîvân*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Lübnânî, 1981.
- Tülücü, Süleyman. "Züheyr b. Ebû Sülmâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44: 540-542. İstanbul TDV Yayınları, 2013.
- Yard, Nazik Saba. *Küllü Mâ Kâlehü İbnü'r-Rûmî*. Suriye: Dârü's-Şâmî, 1988.
- Yiğit, İsmail. "Memlükler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29: 90-97. İstanbul TDV Yayınları, 2004.
- Yusuf, Necm Muhammed. *Şuarâ Abbâsiyyûn*. Beyrut: Dârü Mektebeti'l-Hayât, 1987.

Zirikî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ed-Dımaşkî. *el-A'lâm*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1980.

Zübeydî, Amr b. Ma'dî Yekrib. *Şi'rü'z-Zübeydi*. Dımaşk: Mecme'u'l-Luğati'l-Arabiyye, 1974.